

บทที่ 3

นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

บทนี้ จะพิจารณาถึงการใช้ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงประชากรในพื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ประวัติศาสตร์ชุมชนในระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยม ความสัมพันธ์กับการลงทุนของบริษัทข้ามชาติ ประเภทของอุตสาหกรรมและลักษณะการจ้างงาน วิเคราะห์นโยบายและปัญหาสิ่งแวดล้อม-อาชีพอนามัยของคนงาน ตลอดจนการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมสมัยใหม่

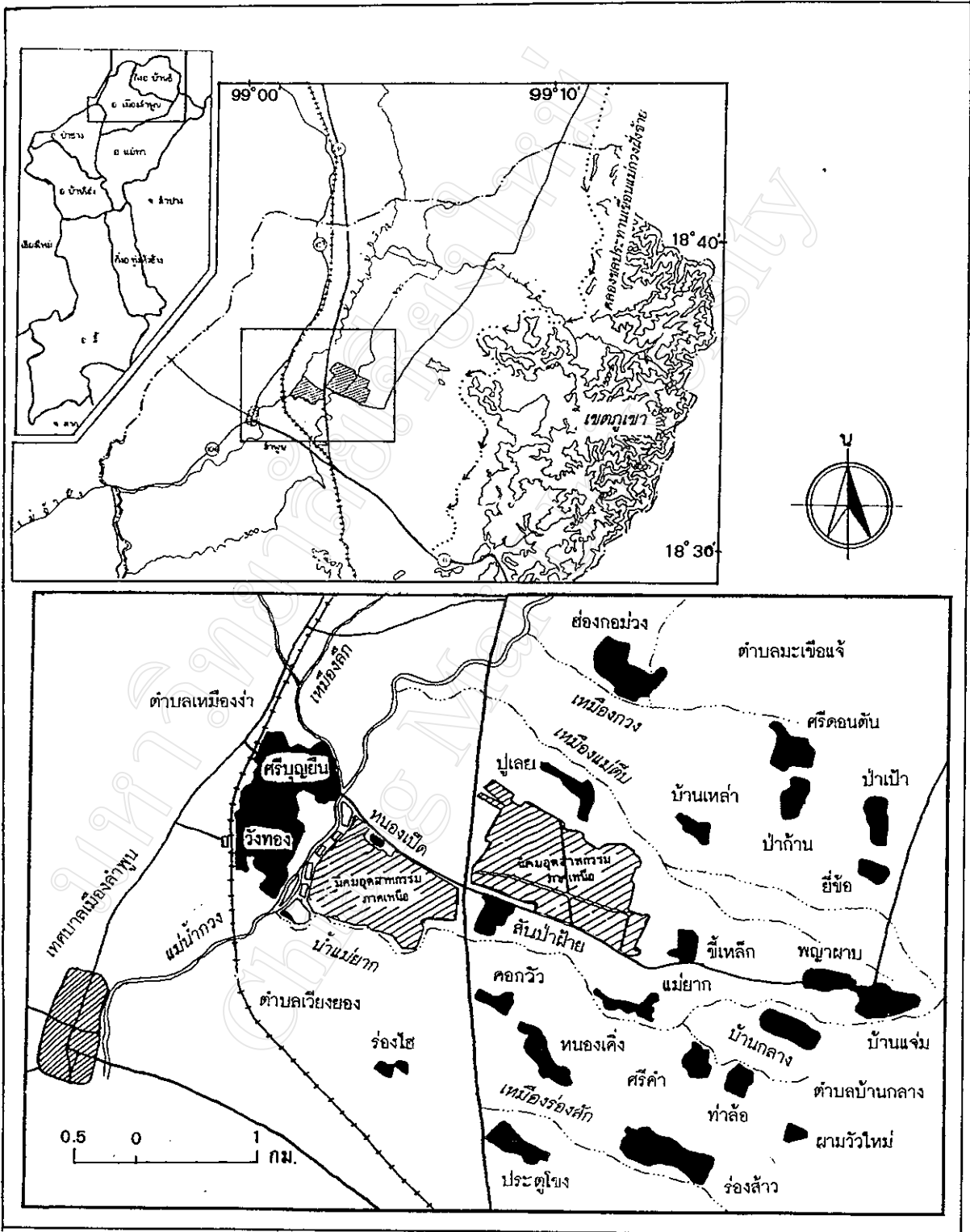
1. การใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงประชากรในพื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

1) ลักษณะทางกายภาพ

พื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือวางตัวอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองลำพูน ครอบคลุมเขตตำบลบ้านกลาง บางส่วนของตำบลมะเขือแจ้ เขมืองง่าและเวียงยองในเขตอำเภอเมือง โดยเป็นส่วนหนึ่งของ Lamphun Rainfed Terrace Land Unit¹ ภูมิประเทศมีลักษณะเป็นลาดตักต่ำ ลาดเอียงเล็กน้อยจากทิศตะวันออกไปจรดแม่น้ำกวง พื้นที่ส่วนหนึ่งด้านตะวันตกมีลักษณะเป็นที่ราบน้ำท่วมในบริเวณที่ลำเหมืองง่ามาบรรจบกับน้ำแม่กวง

สภาพดินในเขตตำบลบ้านกลาง ตำบลมะเขือแจ้ และตำบลเวียงยอง (บางส่วน) ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย มีคุณภาพการอุ้มน้ำค่อนข้างต่ำ ในเขตตำบลเขมืองง่าฝั่งตะวันตกของแม่น้ำกวงเป็นที่ลุ่มหลังคันดินธรรมชาติ พื้นดินเป็นดินร่วนปนดินเหนียว มีคุณภาพการอุ้มน้ำสูงและมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า ลำน้ำสายหลักคือแม่น้ำกวงซึ่งไหลค่อนไปทางด้านตะวันตกของพื้นที่ ลำน้ำสายย่อยมีลำเหมืองง่าจากชลประทานแม่ปิงเก่าไหลลงสู่แม่น้ำกวงบริเวณหมู่บ้านศรีบุญยืน ลำน้ำแม่ยากที่ไหลผ่านหมู่บ้านศรีคำ แม่ยาก และสันป่าฝ้าย ลงสู่แม่น้ำกวงบริเวณใต้ฝายน้ำล้นของหมู่บ้าน

¹ Land Unit หมายถึงหน่วยพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะสัมพันธ์กับกลุ่มดินและสังคมของพืชชนิดเดียวกัน ในที่นี้ได้จำแนกตาม Chiang Mai-Lamphun Valley, Thailand, Asian Rice-land Inventory : A Descriptive Atlas No.2 โดย Boonyawart Lampaopong et. al. , Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, August 1984.

แผนที่ 3.1 พื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

วังทอง ลำน้ำแม่ตีบไหลผ่านหมู่บ้านแจ่ม บ้านเหล่า และปู่เลย เมืองกวังไหลผ่านหมู่บ้าน ฮ่องกอม่วง และลำเหมืองร่องลึกบริเวณหมู่บ้านร่องส้าว ลำน้ำเหล่านี้มีน้ำเฉพาะช่วงฤดูฝน

สภาพดินในเขตตำบลบ้านกลางและตำบลมะเขือแจ้ มีคุณภาพค่อนข้างต่ำ และแหล่งน้ำมีน้อย ทำให้ขาดแคลนน้ำ การประกอบอาชีพเกษตรจึงมีข้อจำกัด ชาวบ้านเรียกพื้นที่เกษตรแถบนี้ว่า เขตนาข้าว² บางส่วนมีการใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายเฉพาะฤดูน้ำหลาก การทำนาเท่าที่ผ่านมามีค้อยได้ผลดีนัก ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี ขณะที่มีการทำสวนผลไม้กันมากในพื้นที่ด้านตะวันตกของแม่น้ำกวัง เพราะสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์กว่า

โครงข่ายการคมนาคมในพื้นที่ ประกอบด้วยทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 (เชียงใหม่ - ลำปาง) พาดผ่านตอนกลางตามแนวเหนือ - ใต้ นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ กลุ่มโรงงานยาสูบและอุตสาหกรรมอื่น ๆ ตั้งเรียงรายทั้งสองฟากฝั่ง ทางรถไฟสายเหนือพาดผ่านทางด้านตะวันตก ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1147 (ลำพูน-บ้านธิ-สันกำแพง) พาดผ่านในแนวตะวันออก-ตะวันตกเชื่อมกับถนนเลียบหมู่บ้านหนองเป็ด ข้ามแม่น้ำกวัง ผ่านกลางหมู่บ้านศรีบุญยืน ข้ามทางรถไฟไปบรรจบกับทางหลวงจังหวัดหมายเลข 106 (เชียงใหม่-ลำพูนสายเก่า) ส่วนเส้นทางระหว่างหมู่บ้านมีเครือข่ายเชื่อมโยงถึงกันด้วยถนนราดยาง คอนกรีต และลูกรัง

ชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่กระจัดกระจายบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกวัง หมู่บ้านสันป่าฝ้าย หนองเป็ด ชี้เหล็ก แม่ยาก พญาผาบ บ้านกลาง บ้านแจ่ม ศรีคำ ท่าล้อ ผามาวัว ร่องส้าว ประดูโขง หนองเค็ง คอกวัว ในเขตตำบลบ้านกลาง กระจายตามแนวทางหลวงหมายเลข 1147 และทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพื้นที่ หมู่บ้านปู่เลย ฮ่องกอม่วง บ้านเหล่า บ้านศรีดอนตัน บ้านป่าก้าน บ้านป่าเป้า บ้านยี่ซ้อ ในเขตตำบลมะเขือแจ้ กระจายตัวทางด้านเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ หมู่บ้านเหมืองง่า ศรีบุญยืน และวังทอง ในเขตตำบลเหมืองง่า อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำกวัง ส่วนเขตตำบลเวียงยอง (ระหว่างทางหลวงหมายเลข 11 และทางรถไฟสายเหนือ) เป็นพื้นที่โล่ง มีกลุ่มบ้านตั้งอยู่เพียง 1 แห่ง บางส่วนเป็นพื้นที่ของหน่วยราชการ โรงงานอุตสาหกรรมและคลังสินค้า

² บางทีเรียก *ทุ่งจิ้นแห้ง* ชาวบ้านปู่เลย (หมู่บ้านที่อยู่ติดกับนิคมอุตสาหกรรมด้านเหนือ) เล่าว่า *แต่ก่อนโน้น มีคนเดินข้ามทุ่งที่ร้อนและแล้ง จนกระทั่งเมื่อวันสุดท้ายที่ชื่อกลับบ้านกลายเป็นเนื้อแห้ง*

2) การใช้ที่ดินรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

การใช้ที่ดินรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ³ ศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงก่อนและหลังการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ และการสำรวจภาคสนาม และกำหนดประเภทการใช้ที่ดินโดยจำแนกในระดับ 2 ตามเกณฑ์ของกรมพัฒนาที่ดิน (บางส่วนเพิ่มเติม และดัดแปลงให้เหมาะสม)

- การใช้ที่ดินก่อนการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ (พ.ศ. 2523)

จากตารางที่ 3.1 จะเห็นว่านาข้าวมีสัดส่วนสูงกว่าการใช้ที่ดินประเภทอื่นมาก (ร้อยละ 78.942) ส่วนใหญ่อยู่ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำกวังซึ่งมีชุมชนส่วนใหญ่กระจายตัวอยู่ รองลงมาคือ พื้นที่หมู่บ้าน (ร้อยละ 7.4) พื้นที่ป่ารวม (ร้อยละ 4.01) ไม้ผล (ร้อยละ 2.91) ยาสูบ (ร้อยละ 1.26) การใช้พื้นที่ประเภทอื่นอยู่ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน

ไม้ผลส่วนใหญ่คือลำไย มีหนาแน่นทางตะวันตกของแม่น้ำกวังในเขตหมู่บ้านศรีบุญยืน วังทอง และเหมืองง่า พื้นที่ป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นป่าไผ่และพืชที่ขึ้นริมน้ำ นอกนั้นเป็นป่าหัวไร่ปลายนาที่ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์และป่าเห็ดหรือป่าช้าของหมู่บ้าน

ย่านอุตสาหกรรม (ทั้งหมดเป็นโรงงานยาสูบ) มีพื้นที่ 177 ไร่ ตั้งอยู่ตามแนวทางหลวงหมายเลข 11 และทั้งสองฝั่งมีแหล่งน้ำที่เกิดจากการขุดหน้าดินไปขายมีความลึกมาก และมีน้ำขังตลอดทั้งปี

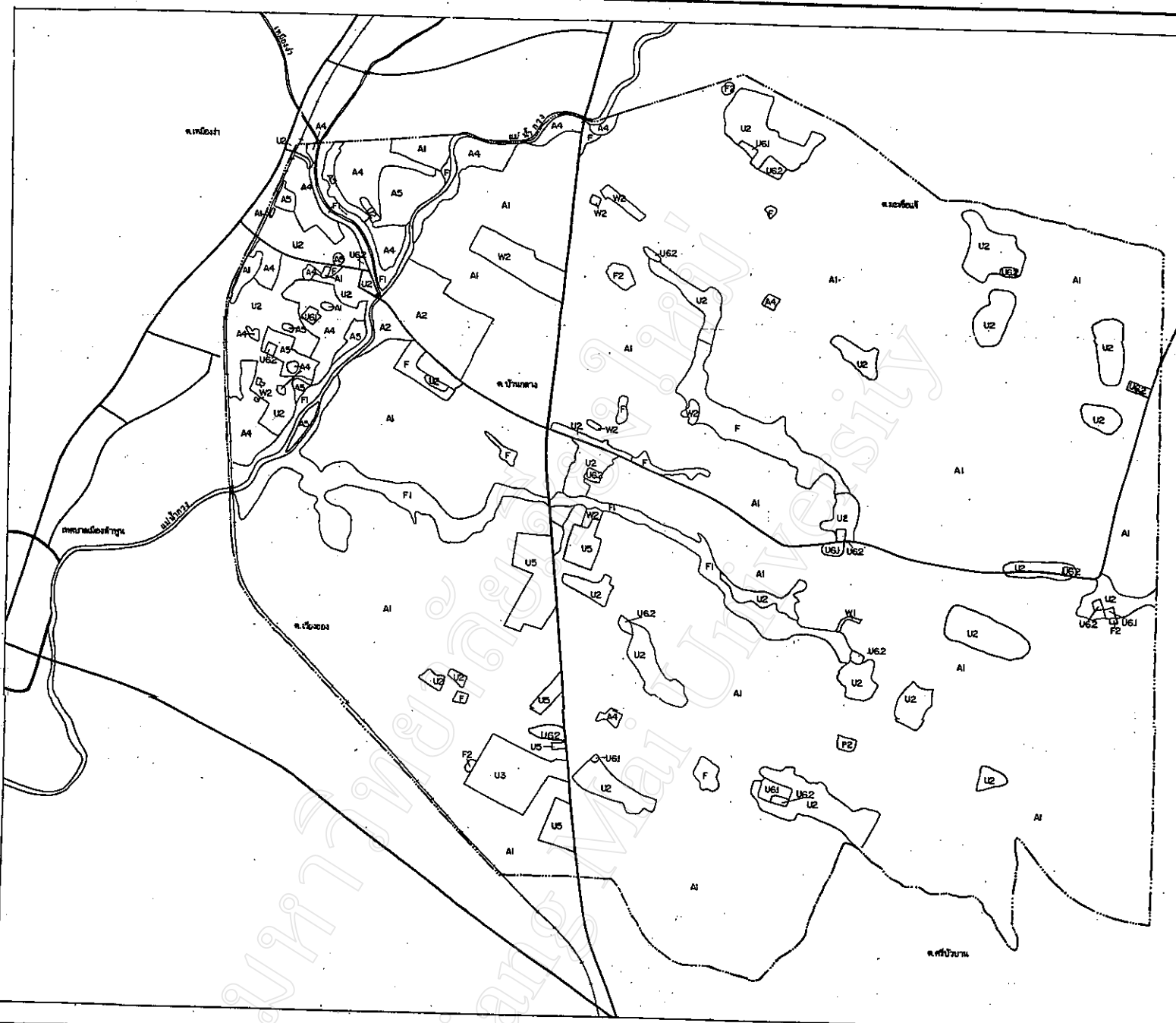
³ 1) ลักษณะการใช้ที่ดิน พ.ศ. 2523 ก่อนการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ได้มาจากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ มาตราส่วน 1:10,000 (วันที่ 3 มกราคม 2523) บริเวณอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

2) ลักษณะการใช้ที่ดิน พ.ศ. 2537 ได้มาจากการสำรวจภาคสนามในเดือนกรกฎาคม 2537 และ มกราคม 2538 โดยการจัดทำแผนที่ฐานมาตราส่วน 1 : 10,000 จากแผนที่ภูมิประเทศมาตราส่วน 1 : 50,000 จังหวัดลำพูน ระวัง 4846 III ลำดับชุด L7017 กรมแผนที่ทหาร ประกอบกับแผนที่การใช้ที่ดิน ปี 2523 ที่แปลผลจากภาพถ่ายทางอากาศแล้ว และแผนที่การใช้อาคารบริเวณผังเมืองรวม เมืองลำพูน จังหวัดลำพูน พ.ศ. 2534 มาตราส่วน 1: 4,000 ซึ่งจัดทำโดยกองสำรวจ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

ตารางที่ 3.1 การใช้ที่ดินก่อนการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ (พ.ศ.2523)

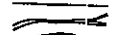

ประเภทการใช้ที่ดิน	จำนวน(ไร่)	ร้อยละ
นาข้าว	14,799.25	78.942
พืชไร่ (ยาสูบ)	236.75	1.263
ไม้ผล (ลำไย มะม่วง)	574.25	2.919
พืชสวน (กระจับปี่)	204.50	1.091
หมู่บ้าน	1,388.25	7.405
สถานที่ราชการ	144.00	0.768
ย่านอุตสาหกรรม	117.00	0.624
โรงเรียน	130.25	0.694
วัด	239.00	1.274
พื้นที่ป่า *	223.00	1.189
ป่าริมน้ำ **	499.00	2.664
ป่าเหว (ป่าช้าของหมู่บ้าน) ***	30.25	0.161
แหล่งน้ำธรรมชาติ	62.75	0.334
แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น	125.25	0.668
รวมทั้งหมด	18,747.00	100.00

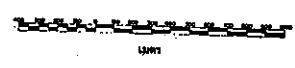
หมายเหตุ : * , ** , *** เป็นการจำแนกเพื่อความสะดวกในการแยกแยะ เนื่องจากบริเวณที่จำแนกออกเป็นพื้นที่ป่านั้น ส่วนใหญ่อยู่บริเวณริมน้ำ นอกจากนั้น เป็นที่หัวไร่ปลายนาและป่าช้าของหมู่บ้าน

99° 05'

แผนที่ 32 การใช้ที่ดินก่อนจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พ.ศ. 2525

- ทางหลวง
- ทางรถไฟ
- แม่น้ำ, คลอง
- หนอง
- แหล่งน้ำขนาดใหญ่

แผนที่ 32
 1:50,000
 4846 III
 I-RTSD

- U พื้นที่อยู่อาศัย**
 - U1 บ้านเดี่ยว บ้านเดี่ยว
 - U2 หมู่บ้าน
 - U3 สถานบริการ
 - U4 สถานศึกษา
 - U5 อุตสาหกรรม
 - U6 อื่นๆ
 - U6.1 โรงเรือน
 - U6.2
- A พื้นที่เกษตรกรรม**
 - A1 ไร่
 - A2 ไร่
 - A3 ไร่
 - A4 ไร่
 - A5 ไร่
- F พื้นที่ว่าง**
 - F1 ไร่
 - F2 ไร่
- W พื้นที่น้ำ**
 - W1 แหล่งน้ำธรรมชาติ
 - W2 แหล่งน้ำประดิษฐ์

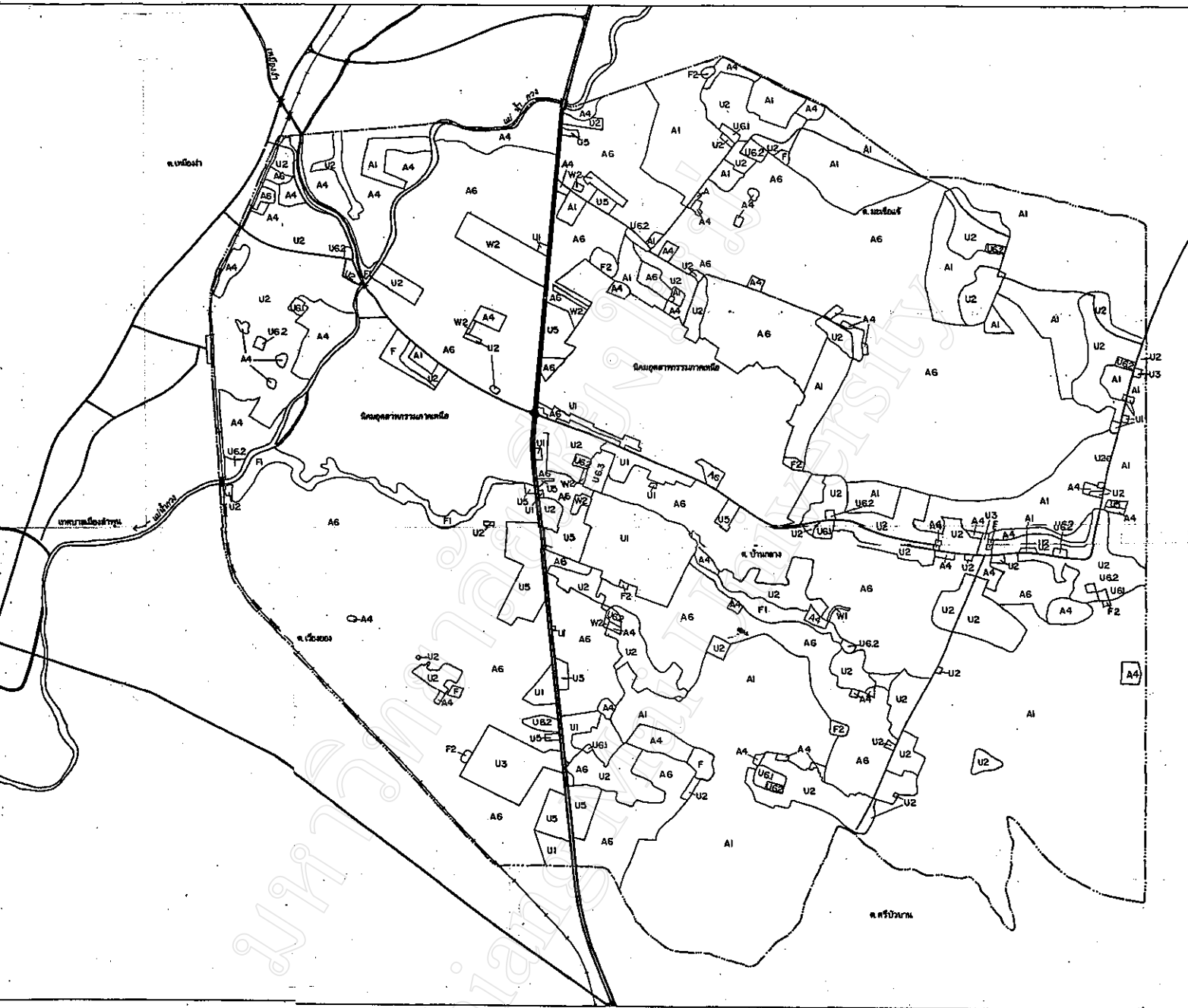
- การไ้ที่ดินรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พ.ศ.2537

การไ้ที่ดินที่เพิ่มเข้ามา คือ นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ซึ่งมีพื้นที่รวม 1,789 ไร่ (ร้อยละ 9.54) ย่านการค้า (ร้อยละ 0.264) และโรงพยาบาล (ร้อยละ 0.141) ชุมชนมีเนื้อที่เพิ่มขึ้นจากเดิม เป็น 2,451 ไร่ (ร้อยละ 13.07) ซึ่งเกิดจากชุมชนเดิมได้ขยายตัวและมีการสร้างชุมชนใหม่ในรูปของ หอพัก บ้านจัดสรร รวมถึงย่านการค้า (ตลาดสด อาคารพาณิชย์) ซึ่งตั้งเรียงรายอยู่ตามแนวถนนสายหลักและในชุมชน ขณะเดียวกันย่านอุตสาหกรรมนอกเขตนิคมอุตสาหกรรม มีเนื้อที่เพิ่มขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ พื้นที่ทิ้งร้างมีสัดส่วนสูงกว่าการไ้ที่ดินประเภทอื่นค่อนข้างมาก (ร้อยละ 52.66) อันเป็นผลมาจากการซื้อขายและเก็งกำไรที่ดิน นอกจากนี้ พบว่าไม่มีการไ้ที่ดินบางประเภท คือ พืชสวนและพืชไร่

ตาราง 3.2 การไ้ที่ดินรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พ.ศ. 2537

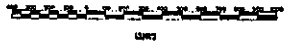
ประเภทการไ้ที่ดิน	จำนวน(ไร่)	ร้อยละ
นาข้าว	2,525.75	13.472
ไม้ผล	826.00	4.406
พื้นที่ทิ้งร้างหรือรอการไ้ประโยชน์	9,873.00	52.664
ย่านการค้า	49.50	0.264
หมู่บ้าน	2,451.00	13.076
สถานที่ราชการ	151.00	0.805
ย่านอุตสาหกรรม	267.75	1.428
โรงเรียน	130.25	0.694
วัด	249.25	1.329
โรงพยาบาล	26.50	0.141
พื้นที่ป่า	26.75	0.142
ป่าริมน้ำ	165.00	0.880
ป่าเหวหรือป่าช้าของหมู่บ้าน	30.25	0.161
แหล่งน้ำธรรมชาติ	62.75	0.334
แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น	122.75	0.654
นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ	1,789.00	9.542
รวม	18,747.00	100.00

99 05'

แผนที่ 3.3 การเขตที่ดินรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พ.ศ. 2537

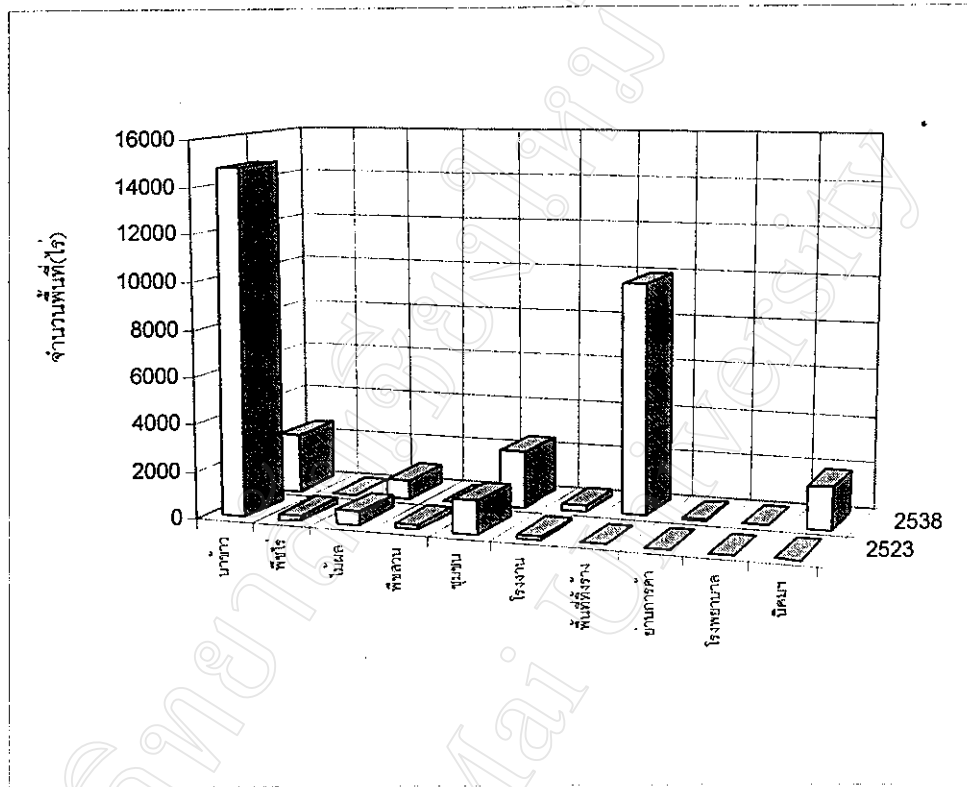
- ทางพรมถนน
- ทางหลวงพิเศษ
- ทางรถไฟ
- รางน้ำ ทางน้ำ
- คูน้ำ
- เขตพื้นที่น้ำท่วม

แผนที่อ้างอิง
 ฝั่งรูปถ่าย L7017
 ขนาดพื้นที่ 4846 ไร่
 ชนิดพื้นที่ 1-RTSD

- U พื้นที่อยู่อาศัย
 - U1 สวนเมือง อำเภอท่าลี่
 - U2 หมู่บ้าน
 - U3 สถานบริการทหาร
 - U4 สถานศึกษาทหาร
 - U5 สถานอุตสาหกรรม
 - U6 ชานา
 - U61 โรงสี
 - U62 ไร่
- A พื้นที่เกษตรกรรม
 - A1 นาข้าว
 - A2 ไร่
 - A3 ไร่ขั้นบันได
 - A4 ไร่
 - A5 ไร่สวน
 - A6 พื้นที่เกษตรกรรมที่อื่น
- F พื้นที่ว่างเปล่า
 - F1 ป่าไม้
 - F2 ป่าทุ่งหญ้า
- W พื้นที่แหล่งน้ำ
 - W1 แหล่งน้ำธรรมชาติ
 - W2 แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

แผนภูมิที่ 3.1 แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน จากการเปรียบเทียบ 2 ช่วงเวลา

แผนภูมิที่ 3.1 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 2523-2537

ที่มา : การสำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2537-2538

- นาข้าวจำนวน 14,799.25 ไร่ ใน พ.ศ. 2523 ลดลงเหลือ 12,273.50 ไร่ ใน พ.ศ. 2538 พื้นที่ที่ลดลงทั้งหมดมีจำนวน 12,273.50 ไร่ เปลี่ยนเป็นเนื้อที่ไม้ผล 170.5 ไร่ ย่านอุตสาหกรรม 16.5 ไร่ หมู่บ้าน 363.5 ไร่ นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 1,646 ไร่ ย่านการค้า 30.5 ไร่ โรงพยาบาล 26.5 ไร่ และที่เหลือ 10,020 ไร่ เป็นพื้นที่ทิ้งร้าง

- พืชไร่ (ยาสุบ) จำนวน 236.75 ไร่ ใน พ.ศ. 2523 เปลี่ยนเป็นนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 7.5 ไร่ ชุมชน 17.5 ไร่ และพื้นที่ทิ้งร้าง 211.75 ไร่

- พื้นที่ไม้ผลจำนวน 574.25 ไร่ ใน พ.ศ. 2523 เพิ่มเป็น 826.00 ไร่ ใน พ.ศ. 2538 เพิ่มขึ้นจำนวน 251.75 ไร่ เปลี่ยนมาจากนาข้าว 170.5 ไร่ พื้นที่ป่า 30.5 ไร่ พืชสวน 181.5 ไร่

- พืชสวนจำนวน 204.5 ไร่ ใน พ.ศ. 2523 เปลี่ยนเป็นพื้นที่ทิ้งร้าง 3.5 ไร่ เนื้อที่ไม้ผล 181.5 ไร่ และหมู่บ้าน 19.5 ไร่
- เนื้อที่หมู่บ้านจำนวน 1,388.25 ไร่ ใน พ.ศ. 2523 เพิ่มเป็น 2,451.00 ไร่ ใน พ.ศ. 2538 เพิ่มขึ้น 1,062.75 ไร่ เปลี่ยนแปลงมาจากพื้นที่ไม้ผล 59.5 ไร่ พื้นที่พืชสวน 19.5 ไร่ พื้นที่ป่า 19.5 ไร่ แหล่งน้ำ 2.5 ไร่ พืชไร่ 17.5 ไร่ และนาข้าว 944.25 ไร่
- ย่านอุตสาหกรรมจำนวน 117 ไร่ ใน พ.ศ. 2523 เพิ่มเป็น 267.75 ไร่ ใน พ.ศ. 2538 เพิ่มขึ้น 150.75 ไร่ เปลี่ยนแปลงมาจากนาข้าว 148.75 ไร่ และพื้นที่ป่า 2 ไร่
- พื้นที่ป่าทุกประเภทจำนวน 722 ไร่ ใน พ.ศ.2523 ลดลงเหลือ 191.75 ไร่ ใน พ.ศ. 2538 เปลี่ยนเป็นพื้นที่ไม้ผล 30.5 ไร่ ชุมชน 19.5 ไร่ วัด 10 ไร่ นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 435.75 ไร่ ทิ้งร้าง 32.5 ไร่ (ในช่วงเวลาที่เปลี่ยน ได้มีการทำประโยชน์อย่างอื่นมาก่อน) และย่านอุตสาหกรรม 2 ไร่

เนื่องจากช่วงเวลาที่ใช่เปรียบเทียบเป็นช่วงยาว ถึง 15 ปี (พ.ศ. 2523-2537) จึงไม่อาจเห็นลำดับขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในช่วงเวลาที่มีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเรื่อยมาถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบลักษณะการใช้ที่ดินใน 2 ช่วงเวลา ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่นาข้าวส่วนใหญ่ถูกทิ้งร้างรอการใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่น ชุมชนขยายตัวเพิ่มขึ้น และการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่เกิดตามถนนสายหลักหรือลึกเข้าไปไม่มากนัก มีการก่อสร้างหอพักคนงานเพิ่มลงไปในที่ว่างของหมู่บ้านหรือขยายเพิ่มออกไปในพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่บางส่วนกลายเป็นย่านการค้าและโรงพยาบาล ดังนั้น การใช้ที่ดินรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ชี้ให้เห็นแนวโน้มความเป็นเมือง และเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและประชากร

3) การเปลี่ยนแปลงประชากร

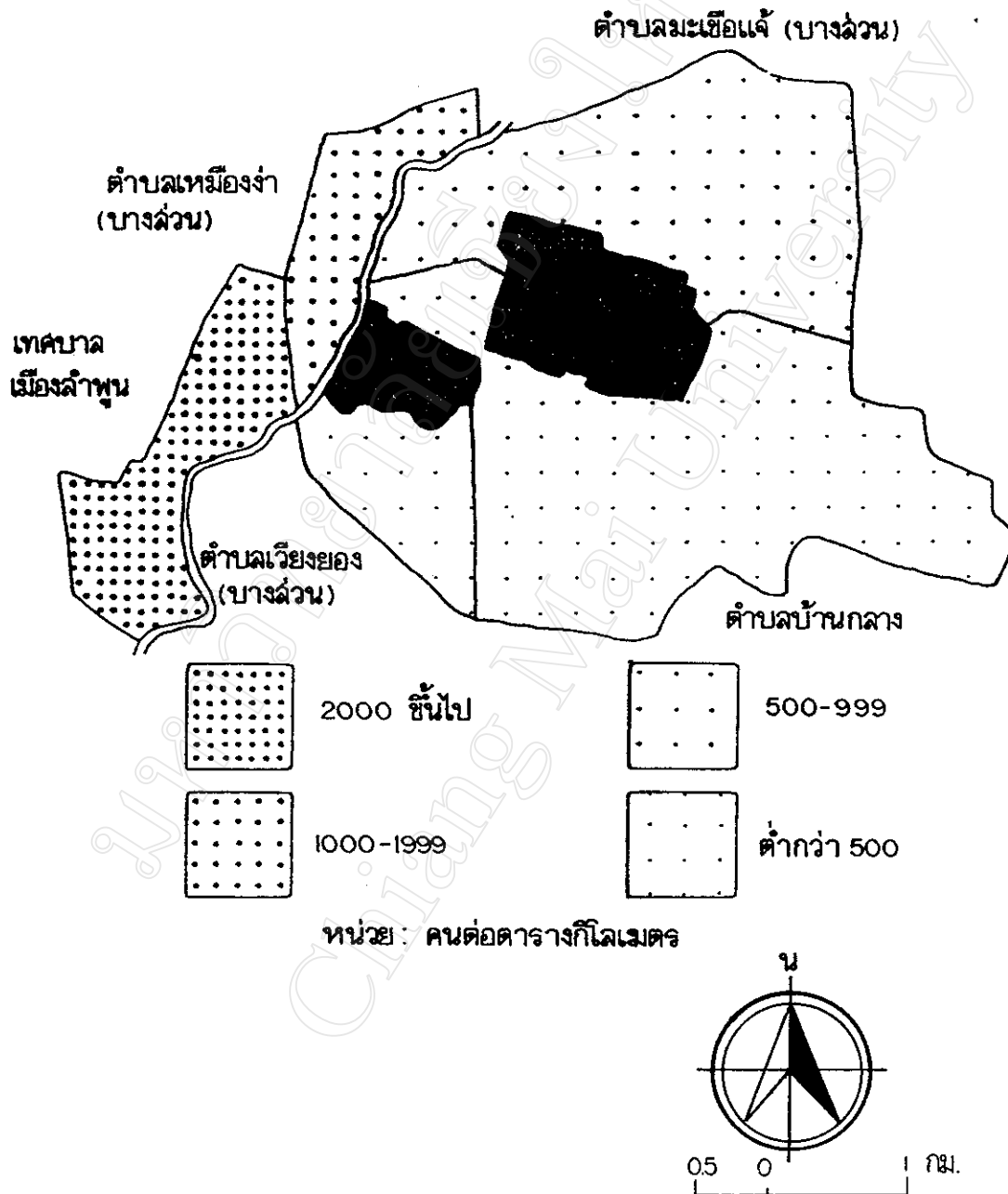
การเพิ่มประชากรในพื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เพิ่มจาก 13,353 คน ใน พ.ศ. 2523 เป็น 15,125 คน ใน พ.ศ. 2538 (อัตราเพิ่มเฉลี่ย 118 คนต่อปี) ดังตารางที่ 3.3 อย่างไรก็ตาม จำนวนประชากรมาจากการสำรวจข้อมูลหมู่บ้าน ไม่นับรวมคนงานย้ายถิ่นที่พักอาศัยอยู่ในหอพักของแต่ละหมู่บ้าน โดยเป็นประชากรกลุ่มหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้านตามมา โดยเฉพาะความแออัดของที่พักอาศัย หากไม่มีมาตรการควบคุมคาดว่าในอนาคตจะกลายเป็นแหล่งชุมชนแออัดขนาดใหญ่ เนื่องจากความต้องการแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมมีเพิ่มขึ้น จากการศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2538) คาดว่าภายใน พ.ศ. 2542 จะมีคนงานเพิ่มกว่า 10,000 คน หากแรงงานนี้เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ในอัตราที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ ประมาณร้อยละ 50 พื้นที่นี้ จะมีประชากรรวมกันมากกว่า 20,000 คน (มากกว่าประชากรในเขตเทศบาลเมืองลำพูน) และเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากการแต่งงานและมีบุตร

ความหนาแน่นของประชากรในแผนที่ 3.2 เปรียบเทียบกับความหนาแน่นของประชากรในเขตเทศบาลเมืองลำพูน ประชากรจะอยู่หนาแน่นทางด้านตะวันตกของแม่น้ำกวัง เนื่องจากมีหมู่บ้านขนาดใหญ่อยู่รวมกัน ในขณะที่ พื้นที่ทางด้านตะวันออก ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่รอการให้ประโยชน์

ตารางที่ 3.3 การเปลี่ยนแปลงประชากรในชุมชนเดิมรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

หมู่บ้าน	ครัวเรือน/ประชากร พ.ศ. 2523	ครัวเรือน/ประชากร พ.ศ. 2538
เหมืองงา	273/1,638	304/1,986
ศรีบุญยืน	234/1,186	356/1,449
วังทอง	200/1,384	253/1,801
ร่องไฮ	58/219	78/275
สันป่าฝ้าย-หนองเบ็ด	68/335	74/371
ขี้เหล็ก	(รวมกับแมะยาก)	70/235
แมะยาก	232/1,253	195/1,112
พญาผาบ	(รวมกับบ้านกลาง)	50/213
บ้านกลาง	184/1,036	160/1,021
บ้านแจ่ม	221/1,099	274/1,391
ศรีคำ	87/409	92/398
ท่าล่อ	160/980	168/998
ผามวัว	40/120	45/153
ร่องสาว	149/769	158/780
ประดู่โขง	80/408	91/479
ปู่เลย	272/1,304	76/310
ฮ่องกอม่วง	(รวมกับปู่เลย)	260/1,342
บ้านเหล่า	(รวมกับปู่เลย)	40/139
ศรีดอนตัน	162/845	170/1,211
ป่ากาน	(รวมกับศรีดอนตัน)	68/247
ป่าเป้า	184/974	191/1,220
ยี่ซ้อ	(รวมกับป่าเป้า)	57/223
หนองเค็ง	78/361	85/400
คอกวัว	(รวมกับหนองเค็ง)	42/190
รวม	2,682/13,353	3,097/15,125

ที่มา : การสำรวจภาคสนาม 2538

แผนที่ 3.4 ความหนาแน่นของประชากรรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พ.ศ. 2538
 ที่มา : การสำรวจภาคสนาม (พฤศจิกายน 2538)

2. ประวัติศาสตร์ชุมชนในระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยม

ในที่นี้จะแบ่งการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ชุมชน ออกเป็น 3 ยุค ตามระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยม คือ ยุคเมืองลำพูน - นับตั้งแต่การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของชาวยองจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจ - นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงช่วงก่อนการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ และยุคทันสมัย - ช่วงหลังจากจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมจนถึงปัจจุบัน

1) ยุคเมืองลำพูน

ชุมชนเดิมที่อยู่รอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือก่อตั้งขึ้นในยุค *เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง*⁴ สงครามขับไล่พม่าให้หมดอิทธิพลไปจากล้านนาใน พ.ศ. 2339 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้สภาพเมืองเชียงใหม่และลำพูนขณะนั้นดุจเมืองร้าง ประชาชนพลเมืองได้หลบหนีเข้าไปอยู่ตามป่าลึก หลังจากสงคราม ผนวกาวิละได้ประกาศให้ผู้คนกลับมาอยู่อาศัยในตัวเมือง ส่วนหนึ่งยกกำลังออกไปเกลี้ยกล่อมและตีหัวเมืองทางตอนเหนือ แถบเมืองเชียงแสน เชียงตุง พยัค เมืองยอง และกวาดต้อนผู้คนเชื้อสายยอง ไตลื้อ และไตเงิน มาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในเขตเมืองเชียงใหม่ และลำพูน (ก่าจร ธิดลาด 2537 : 11-13)

ชุมชนชาวยองระยะแรกของการตั้งเมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2376) จะหนาแน่นอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกวง เช่น เวียงยอง บ้านตอง บ้านยู่ หลิ่งท่า ปิงท่า เป็นชุมชนชาวยอง และได้กระจายตัวออกไปทางที่ราบด้านตะวันออกในแถบตำบลบ้านกลาง ศรีบัวบาน มะเขือแจ้ (แสง มาละแซม 2538 : 59) การย้ายถิ่นฐานของชาวยองดำเนินเรื่อยมาจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง (ก่าจร ธิดลาด 2537 : 11-13)

ลำพูนได้รับการสถาปนาจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้ยกฐานะเป็นเมืองใน พ.ศ. 2357 ภายใต้นโยบายช่วยเหลือและป้องกันภัยเมืองเชียงใหม่จากพม่า โดยมีพระยาคำฝั้น พระอนุชาของพระยาภาววิละเป็นผู้ครองเมืองลำพูนองค์แรก และให้เมืองลำพูนรองจากเมืองเชียงใหม่และเมืองลำปาง เมืองลำพูนมีเจ้าเมืองปกครองสืบต่อกันมาอีก 10 องค์ โดยมีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์เป็นเจ้า

⁴ ลำพูนมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน ในที่นี้จะพิจารณาพัฒนาการของเมืองลำพูนในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่กระแสการพัฒนาและระบบทุนนิยม โดยเริ่มจากการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและก่อตั้งบ้านเรือนของชาวยอง

เมืององค์สุดท้าย ก่อนที่จะแต่งตั้งข้าหลวง (ต่อมาคือตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด) จากส่วนกลางมาปกครอง

เมืองลำพูนในยุคนี้อยู่ในฐานะเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรไทย มีหน้าที่ในการจัดหาและส่งส่วยให้กับรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ เป็นประจำทุกปี เช่น ภาษีขนไม้สัก เป็นต้น เมืองลำพูนจะต้องส่งให้กรุงเทพฯ ปีละ 200 ตัน ในขณะที่เชียงใหม่เสีย 500 ตัน ลำปางและเมืองแพร่เสียปีละ 400 ตัน เมืองน่านเสียปีละ 200 ตัน ส่วยอื่น ๆ นอกจากนั้นเป็นไม้ฝาง ของป่า มูลค้างคาว และผลิตภัณฑ์จากป่า ในราว พ.ศ. 2383 (สมัยรัชกาลที่ 3) ช่วงที่เจ้าน้อยคำตันเป็นเจ้าเมืองคนที่ 4 มีชาวมอญและชาวพม่าซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษจากเกาะลำเลิงเข้ามาตัดไม้ในป่าปลายเขตแขวงเมืองตาก เมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูน โดยขออนุญาตและเสียภาษีแก่เจ้าผู้ครองนครโดยตรง

หลังจากมีการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2416 เพื่อให้ความคุ้มครองกิจการทำไม้ของบริษัทสัญชาติอังกฤษ และการยินยอมขึ้นศาลที่จะจัดตั้งในเชียงใหม่ ในกรณีที่มีข้อพิพาทระหว่างคนไทยผู้มีอำนาจในการอนุญาตทำไม้กับบริษัทหรือคนในบังคับอังกฤษ ต่อมาได้ทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 ใน พ.ศ. 2426 เพื่อแก้ไขสิทธิในการขึ้นศาล ช่วงเวลาดังกล่าว มีกรณีพิพาทเป็นจำนวนมากเกี่ยวกับการให้สัมปทานทำไม้ซ้ำซ้อนในพื้นที่เดียวกัน ระหว่างบริษัทสัญชาติอังกฤษกับเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าพระวงศ์ จนในที่สุดรัฐบาลกลางต้องเข้ามาแทรกแซงบทบาทของเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ในลำนานาในการอนุญาตทำไม้ บริษัททำไม้และเจ้านายชั้นสูงได้นำรถยนต์มาใช้ในกิจการขนส่ง มีการตัดถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน (สายต้นยาง) ใน พ.ศ. 2435 เพื่อให้ติดต่อกันได้สะดวกยิ่งขึ้น

เมื่อมีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2439 บริษัทสัญชาติอังกฤษเข้ามาขออนุญาตทำไม้จากรัฐบาลมากขึ้น โดยในระยะแรกเจ้าผู้ครองนครยังคงได้รับส่วนแบ่งภาษีต่อไม้ บริษัทบอมเบย์-เบอร์มา จำกัด เข้ามาขออนุญาตทำไม้ป่าแม่ก่อซึ่งขณะนั้นอยู่ในเขตปกครองของเมืองตาก และเป็นสัมปทานของหลวงโยนการพิจิตรที่ต้องการขายสิทธิการทำไม้ รัฐบาลได้อนุญาตให้บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาได้รับสัมปทานทำไม้ในป่าแม่ก่อเมื่อ พ.ศ. 2447 และต่อมาได้รับสัมปทานทำไม้ในป่าแม่ระนอง ป่าแม่จ้อง ป่าแม่ป้อก ป่าแม่ตื่น ป่าแม่หาด (ลี) ป่าแม่หาด ป่าแม่ลอบ (บ้านโฮ้ง) ป่าแม่ทา เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2464 ทางรถไฟสายเหนือสร้างถึงเชียงใหม่ ผลคือ นอกจากทำให้เส้นทางคมนาคมโบราณ เช่น การขนส่งตามลำน้ำปิง การค้าขายทางไกลของพ่อค้าวัวต่าง-ม้าต่าง เป็นต้น ลดความสำคัญลง และกระตุ้นให้มีการทำไม้ในบริเวณติดกับทางรถไฟ (อำเภอเมืองลำพูนและแม่ทา) แล้ว ยังเปิดให้ระบบเศรษฐกิจเงินตรา มีบทบาทเหนือระบบเศรษฐกิจแบบยังมีพามากขึ้น ความต้องการข้าวของ

อังกฤษเพื่อนำไปเลี้ยงดูพลเมืองในอาณานิคม เช่น อินเดีย เป็นต้น ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวขยายตัวมากขึ้น ในเขตภาคเหนือ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 การขนส่งไม้ที่ตัดออกจากป่าที่อยู่ห่างไกล ยังขนส่งโดยทางน้ำในฤดูน้ำหลาก การตัดไม้เป็นจำนวนมาก นอกจากกระทบต่อความสมดุลทางธรรมชาติในภายหลังแล้ว ยังมีผลกระทบโดยตรงต่อระบบเหมืองฝาย เพราะไม้ซุงที่ล่องไปตามลำน้ำ ขนกับหลักฝายจนเกิดความเสียหาย หากเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ชาวนาต้องการน้ำในการผลิต ชาวนาจะต้องเสียเวลาและแรงงานในการดูแลซ่อมแซมระบบเหมืองฝาย จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัททำไม้สัญชาติอังกฤษหยุดกิจการ ทางสัญญาการทำไม้คืนจากรัฐบาลที่ได้ยึดกิจการทำไม้ระหว่างสงคราม และขายสิทธิให้คนไทยรับช่วงซึ่งเรียกกันว่า *สัมปทานไม้ตายซากและไม้ล้มขอนนอนไพร* ด้วยเหตุที่เป็นสัมปทานระยะสั้น บริษัทคนไทยที่รับสัมปทานมาจึงเร่งรีบมีการตัดโค่นไม้ลงเป็นจำนวนมาก

ต่อมาใน พ.ศ. 2497 มีการสร้างทางหลวงเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ และเชียงใหม่ ผ่านเถิน-ลับบ้านโฮ้ง-ป่าซาง-ลำพูน ทำให้การติดต่อขนส่งสินค้าเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว ขณะเดียวกัน ได้เกิดการตั้งถิ่นฐานขยายตัวไปตามแนวถนนในเขตอำเภอเถินและบ้านโฮ้งมากขึ้น

เนื่องจากบริษัททำไม้ตัดต้นไม้ใหญ่ออกจากพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก การขยายพื้นที่ทำนาโดยการหักล้างพงจึงทำได้สะดวกกว่าเดิม คนเชื้อสายยองและจังหวัดข้างเคียงจึงหลั่งไหลเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่ทำกินในจังหวัดลำพูนมากขึ้น ชุมชนได้กระจายตัวเข้าไปในพื้นที่ป่าลุ่มน้ำต่าง ๆ เช่น น้ำแม่สาร น้ำแม่ตึบ น้ำแม่ธิ น้ำแม่ทา เป็นต้น ชุมชนเดิมที่อยู่รอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือในปัจจุบันเกิดขึ้นมาจากการเคลื่อนย้ายแสวงหาแหล่งที่ทำกินของชาวยองเหล่านี้

หนังสือ กาพย์เจ็ย จามเทวีและวิริงคะ⁵ กล่าวถึง สำเนียงภาษาของในบทบรรยายเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์บนดอยกระม้อ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองลำพูน ปรากฏชื่อในแผนที่ภูมิประเทศของกรมแผนที่ทหารมาตราส่วน 1 : 50,000 ว่า *ดอยตุ* จากทางแยกถนนเชียงใหม่-ลำปาง ที่หมู่บ้านสันป่าฝ้ายไปทางทิศตะวันออกระยะทาง 12 กิโลเมตร ซึ่ให้เห็นว่า บริเวณนี้ คือ พื้นที่วัฒนธรรมชาวยอง

คำบอกเล่าของผู้อาวุโสบ้านสันป่าฝ้าย หมู่บ้านซึ่งปัจจุบันอยู่ติดกับนิคมอุตสาหกรรม เดิมเรียกชื่อหมู่บ้านว่า *ป่าม่วง* วัดประจำหมู่บ้านคือ วัดม่วงชุม เนื่องจากทำเลที่ตั้งอยู่บนที่ดอน แล้งน้ำ ทำการเกษตรไม่ได้ผล ชาวบ้านจึงอพยพออกไปจนหมู่บ้านร้าง จวบจนช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ชาวยอง

⁵ ดูรายละเอียดใน ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ กาพย์เจ็ย จามเทวีและวิริงคะ กรุงเทพฯ : พี เอ ลีฟวิ่ง, 2533 , หน้า 100-103.

จากเมืองของเขามาทำไร่ทำนาและปลูกฝ้ายซึ่งเป็นพืชทนแล้ง ระยะเวลา ได้พากันสร้างที่พักชั่วคราวตามหัวไร่ปลายนา ต่อมามีการย้ายถิ่นเข้ามามากขึ้นจึงมีการตั้งถิ่นฐานถาวร ด้วยเหตุที่มีการปลูกฝ้ายในหมู่บ้านกันมาก จาก *ป่าม่วง* จึงกลายมาเป็น *สันป่าฝ้าย* ในที่สุด ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ชุมชนขยายตัวเพิ่มขึ้นและคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน ในหมู่บ้านมีผู้นำมาสนุกร่วมกันไม่กี่สกุล เช่น พรหมสนธิ จันทกลาง วรรณกลาง ทองกลาง เป็นต้น

ส่วนหมู่บ้านศรีบุญยืนซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำกวังตรงข้ามกับนิคมอุตสาหกรรม เป็นชุมชนชาวยองที่ตั้งถิ่นฐานมานาน แต่เดิมเรียกว่า *หลิ่งหัว* มีลักษณะเป็นป่ารก มีดินไผ่ ดินแฉะ ดินอัด ดินทองกวาวขึ้นสลับซับซ้อน บ้านเรือนเดิมสร้างด้วยไม้ไผ่ บางแห่งเป็นไม้สักตามแบบโบราณ การคมนาคมไม่สะดวก ฤดูฝนเปียกจะมีแต่โคลนตม ฤดูหนาวมีแต่หมอกปกคลุมไปทั่วหมู่บ้าน ฤดูแล้งน้ำแห้งขุด มีแต่ฝุ่นละอองและใบไม้ร่วงเป็นทิวแถว ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำนา ทำสวน จักสาน เลี้ยงสัตว์ วัดของหมู่บ้าน คือ วัดบ้านหัวดอน และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น วัดศรีบุญยืน อาชีพเก่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบันคือการหล่อและจักรสาน ศรีบุญยืนเป็นชุมชนหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมปลูกลำไยกันมาก เพราะลำเหมืองที่ผ่านหมู่บ้านมีน้ำทำบริบูรณ์ เมื่อชุมชนขยายตัว มีการถมที่ปลูกบ้านเรือนทำให้น้ำน้อยลงและเปลี่ยนทิศทางการทำนาไม่ได้ผล ชาวบ้านจึงหันมาปลูกลำไยแทน เพราะใช้น้ำน้อยกว่าการปลูกข้าว ชาวบ้านยังขุดน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ในการทำสวนอีกด้วย

แม้ว่าคนเชื้อสายยองคือประชากรส่วนใหญ่ของลำพูน แต่ลำพูนเป็นสังคมหลากหลายทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกับเมืองอื่นในล้านนา ไม่เพียงแต่ชาวยองที่เข้ามาอยู่อาศัย ยังมีชาวไตโยนที่เข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองเชียงใหม่ ชาวทริภุญชัยที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างผู้คนหลายเชื้อชาติก่อนหน้านี้ คนมอญ พม่า ขมุ เจี้ยว กระเหรี่ยงที่เข้ามาพร้อมกับบริษัททำไม้สัญชาติอังกฤษจากพม่าในฐานะคนงานและควาญช้าง เจี้ยวและฮ่อในฐานะพ่อค้าวัวต่าง-ม้าต่างกับการค้าทางไกล และกลุ่มคนจีนที่ขยายตัวเข้ามาในลำพูนมากขึ้นหลังจากทางรถไฟสายเหนือ

การผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติดำเนินมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์ลำพูน ความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้อุดมการณ์พุทธศาสนา ทำให้คนท้องถิ่นมีลักษณะวัฒนธรรมเฉพาะที่ถูกล่าวขวัญทั่วไปว่า *คนทะเลปูนใจบุญ*

เรื่องใจบุญสุนทานนี้ยกให้คนลำพูน คนลำพูนจะไม่เที่ยวเตร่ ใครไปเปิดมหรสพ โรงหนัง โรงละคร ดิสโก้เธค ขาดทุนหมด ชาวฝรั่งเศสที่ผ่านไปมา จะมองลำพูนว่าเป็น Old Fashion Town เพราะยังแวดล้อมไปด้วยวัดเก่าแก่ และมีวิถึญานเกษตรกรรม⁶

แต่เมืองลำพูนมิได้อยู่โดดเดี่ยว การเปลี่ยนผ่านในยุคนี้ เป็นผลจากอิทธิพลภายนอกเป็นหลัก ในยุคเก่าก่อน ลำพูน คือ ชุมชนชาวนาที่โอบล้อมไปด้วยธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ทั้งภูเขา แม่น้ำ ดิน อากาศ และป่าไม้ ก่อนที่เปลี่ยนเป็นชุมชนสมัยใหม่บนรากฐานของเศรษฐกิจการลงทุน (โดยเฉพาะในเขตเมือง) ภาพชีวิตและวิถึญานเกษตรกรรมอาจพบเห็นได้ในเขตชายขอบห่างไกลออกไป ในเขตเมืองแบบแผนชีวิตและวิถีสุขภาพของคนงานวัยหนุ่มสาวเปลี่ยนแปลงและต่างจากที่เคยเป็นมาในอดีต พร้อมกับรูปการณ์จิตสำนึกของวัฒนธรรมชุมชนได้ผลิตซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อรับมือและปรับตัว ท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

2) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

เมืองลำพูนในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยม เริ่มต้นหลังจากการสร้างทางรถไฟสายเหนือ ซึ่งเปิดโอกาสให้มีการขยายตัวของการค้า และกลุ่มทุนข้ามชาติ เข้ามาแสวงประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ ในรูปของการสัมปทานทำไม้ และการขยายพื้นที่ปลูกข้าวและพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ หลังจากนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) รัฐบาลมุ่งเน้นปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและดำเนินการโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า การชลประทาน การคมนาคมขนส่งสื่อสาร เป็นต้น เพื่อสนับสนุนให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

ใน พ.ศ. 2498 มีการสร้างโรงบ่มใบยาสูบขึ้นเป็นครั้งแรกในจังหวัดลำพูน โดยบริษัทส่งเสริมใบยาสูบไทย จำกัด เพื่อตอบสนองการปลูกพืชเศรษฐกิจและการตัดไม้มาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการบ่มใบยาสูบ ใน พ.ศ. 2510 กิจการอุตสาหกรรมยาสูบขยายกิจการโดยลงทุนสร้างโรงงาน และเป็นแหล่งรายได้สำคัญของแรงงานเกษตรกรรมนอกฤดูทำนา แต่อุตสาหกรรมใบยาสูบไม่ได้ดำเนินกิจการตลอดทั้งปี คนงานจึงสามารถทำการผลิตในภาคเกษตรกรรมและทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมไปพร้อมกัน และเป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม

⁶ ทันทแพทย์อุทัยวรรณ กาญจนกามล (บันทึกเทปจากการเสวนาโต๊ะกลมเรื่องผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จัดโดย นสพ.ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ พฤศจิกายน 2536)

ใน พ.ศ. 2512 มีการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 (ลำปาง-เชียงใหม่) ตัดผ่านเทือกเขาขุนตาลที่เป็นแหล่งไม้สักแหล่งใหญ่แหล่งหนึ่งของลำพูน ชักน้ำให้เกิด *กองทัพนมด* - ขบวนการชนไม้เถื่อนตามแนวเทือกเขาขุนตาลโดยใช้รถจักรยาน เพื่อส่งให้โรงงานทำตู้ในเขตอำเภอเมืองหรือโรงงานแกะสลักที่ขยายตัวเข้าไปในเขตอำเภอแม่ทา การชนไม้ได้อาศัยช่องว่างของกฎหมายที่สามารถครองครองไม้สักได้ไม่เกิน 0.2 ลูกบาศก์เมตร ภายหลังมีการลักลอบทำไม้เช่นนี้กันทั่วไป

อุตสาหกรรมแกะสลักไม้ขยายตัวจากลำปางมายังอำเภอแม่ทา และกระจายไปยังอำเภอลี้ ในราว พ.ศ. 2516 ช่วงนี้เป็นช่วงที่เริ่มหมดอายุสัมปทานทำไม้ของบริษัทเอกชนในเขตอำเภอลี้ การทำไม้แกะสลัก สิ่งประดิษฐ์ และเฟอร์นิเจอร์ต้องการไม้ที่มีขนาดเล็ก จึงสอดคล้องกับการลักลอบทำไม้ด้วยเลื่อยมือและขนส่งด้วยรถจักรยาน และได้เปลี่ยนเป็นรถจักรยานยนต์และเลื่อยยนต์ในเวลาต่อมา

กฎหมายที่เปิดช่องให้มีการขนย้ายไม้เรือนเก่าที่ปลูกสร้างมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี (สำหรับไม้สัก) และปลูกสร้างมาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ปี (สำหรับไม้กระยาเลย) ทำให้มีการซื้อขายและขนส่งไม้ โดยเฉพาะไม้สักจากแหล่งไม้ชั้นดีจากอำเภอลี้ แม่ทา เข้าสู่เขตเมืองที่มีความต้องการใช้ไม้สูง ส่วนชุมชนที่มีการขายไม้เรือนเก่าออกไป สามารถซื้อในราคาถูก หรือเข้าไปเลื่อยไม้ในป่าเพื่อสร้างบ้านใหม่ และยังมีเงินเหลือไว้ใช้หรือสะสม กล่าวได้ว่า การสะสมไม้เพื่อสร้างบ้านของชุมชนบ้านป่าเป็นกระบวนการสะสมทุนอีกรูปแบบหนึ่ง แต่หากไม่ได้ปลูกทดแทนส่วนที่เสียไปแล้ว การสะสมไม้เพื่อสร้างบ้านก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าลดจำนวนลง

ใน พ.ศ. 2519 รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาทรัพยากรน้ำในลุ่มแม่น้ำกวงโดยการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำเพื่อนำไปใช้ในการเกษตรกรรม ภายใต้โครงการพัฒนาชลประทานเพื่อการเกษตรแม่กวง (Mae Kuang Irrigated Agriculture Project) การสร้างเขื่อนเริ่มต้นใน พ.ศ. 2521 แต่การก่อสร้างไม่คืบหน้ามากนัก เพราะเกิดปัญหาด้านธรณีวิทยาบริเวณหัวงานเขื่อนและปัญหาเงินทุนในการดำเนินงาน

แรกเริ่มเดิมที ระบบชลประทานแม่กวงมีลักษณะเป็นฝายและคลองส่งน้ำซึ่งกรมชลประทานสร้างแล้วเสร็จมาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เพื่อส่งน้ำให้กับพื้นที่การเกษตร 60,000 ไร่ ในเขตเชียงใหม่ แต่เนื่องจากแม่น้ำกวงมีปริมาณน้ำมากในฤดูฝนและปริมาณน้ำน้อยในฤดูแล้ง การพัฒนาชลประทานเพื่อการเกษตรจึงไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ และตอนล่างของแม่น้ำกวงในเขตจังหวัดลำพูนไม่มีโอกาสได้รับน้ำจากคลองชลประทานของฝายแม่กวง การเพาะปลูกจึงต้องพึ่งพาน้ำฟ้าอยู่ต่อไป

รัฐบาลไทยขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลญี่ปุ่น ผ่านทางองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (JICA) และกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโอพีทีเอส (OECF) ให้ดำเนินการศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นของโครงการ ให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนเพื่อออกแบบรายละเอียดทาง

วิศวกรรม จัดหาอุปกรณ์และจักรกลในการก่อสร้างเขื่อนและคลองชลประทาน รวมเงินกู้ทั้งหมด 14,732 ล้านบาท

พื้นที่ชลประทานเขื่อนแม่กวงครอบคลุมลุ่มน้ำแม่กวง ทั้งในเขตเชียงใหม่และลำพูน มีคลองส่งน้ำจากตัวเขื่อนในเขตอำเภอดอยสะเก็ดมาถึงเขตอำเภอเมืองลำพูน ยาวถึง 76 กิโลเมตร แม้ว่าการสร้างเขื่อนมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมเกษตรกรรม แต่ในที่สุดกลับมีไว้เพื่อรองรับความต้องการใช้น้ำในภาคเมืองและอุตสาหกรรม โดยที่แผนงานในโครงการกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าจะส่งน้ำไปยังเขตเมืองและนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือโดยเฉลี่ย 5.2 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี (Royal Irrigation Department 1985)

ปัจจัยหลักที่ทำให้การพัฒนาชลประทานไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ คือการเปลี่ยนแปลงที่ดินเกษตรกรรมไปเป็นการใช้ในเชิงธุรกิจและอุตสาหกรรมมากขึ้น เพราะในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีการซื้อขายที่ดินรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ซึ่งอยู่ในเขตชลประทานของโครงการเป็นจำนวนมาก จากทุ่งนาเปลี่ยนเป็นอาคารสิ่งก่อสร้าง ใน พ.ศ. 2534 ที่ดินติดถนนสายหลักที่เคยมีการซื้อขายประมาณไร่ละ 100,000 บาท ขยับขึ้นมาเป็น 1,000,000 บาท แม้แต่หมู่บ้านที่ลึกเข้าไป ราคาที่ดินก็สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว บางหมู่บ้าน ที่ดินเกือบทั้งหมดถูกเปลี่ยนมือไปอยู่กับผู้อื่นที่ไม่ได้มุ่งประกอบการเกษตรกรรม

นอกจากราคาที่ดินที่สูงขึ้น เป็นแรงผลักดันให้ชาวนาขายที่ดินแล้ว อ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงซึ่งใช้เวลาเก็บกักน้ำให้เต็มอ่างประมาณ 2-3 ปี ทำให้ชาวนาไม่สามารถทำการเกษตรติดต่อกันหลายปี ฐานะที่ยากจนอยู่แล้วก็เลยยิ่งจนลงแทบมองไม่เห็นว่าจะอยู่รอดได้อย่างไร เมื่อมีผู้มาเสนอซื้อที่ดินในราคาสูงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ชาวนาจึงพากันขายที่นาของตน เมื่อโครงการชลประทานเริ่มสามารถจ่ายน้ำได้ พื้นที่ตอนล่างจำนวนไม่น้อยจึงถูกทิ้งร้างและเปลี่ยนมือเป็นของนายทุน

แรงผลักดันอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวนาขายที่ดิน คือการทำงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ชาวนารายย่อยจะทำนาไม่พอกินหรือหากได้ข้าวพอกิน ก็ไม่มีเงินสดสำหรับซื้อหาสิ่งของจำเป็นในการดำรงชีวิต จึงต้องผันตัวเองเป็นแรงงานรับจ้างเพื่อเพิ่มรายได้ และเมื่อมีโอกาสขายที่ดินได้ราคาก็คิดว่าจะนำเงินที่ได้มาเป็นทุนให้สมาชิกในครอบครัวไปทำงานที่นิคมอุตสาหกรรมได้ แต่ชาวนาส่วนใหญ่ถือครองที่ดินขนาดเล็ก เงินที่ได้จากการขายที่ดินจึงไม่มากนัก เงินที่ได้มาทำให้พวกเขาสามารถเปลี่ยนตัวเองจากชาวนาเป็นกรรมกรไร้ฝีมือในโรงงานเท่านั้น แต่ชีวิตไม่ได้ดีขึ้นหรือมีแนวโน้มว่าจะดีขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2534)

นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งเกิดขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกัน เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ที่ดินถูกนำไปใช้สำหรับอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการบริการมากขึ้น การขยายตัวของโรงงานเกิดขึ้น

ทั้งในและนอกเขตนิคมอุตสาหกรรม รวมถึงโครงการบ้านจัดสรร สวนเกษตร สนามกอล์ฟ รีสอร์ท รุกเข้าไปยังพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านได้อาศัยเป็นแหล่งอาหาร พื้นที่เลี้ยงสัตว์ และแหล่งไม้ใช้สอย

ยุคนี้เป็นยุคทำลายสิ่งแวดล้อมเพราะทรัพยากรหมดแล้ว นิคมอุตสาหกรรมมาตั้งอยู่ลำพูน ที่ดินราคาไร่ละ 2-3 หมื่น กลายมาเป็นไร่ละล้าน ถ้าเราสังเกตถนนจากลำพูนถึงพระบาทตากผ้า จะเห็นที่ดินโล่ง มีหลักขาวบ้กรอบสองข้างทางเต็มไปหมด จากดอยติถึงสะปุ่นเหมือนกัน ถึงอำเภอทุ่งหัวช้างก็แทบไม่น่าเชื่อว่าจะมีคนไปซื้อเป็น 100-200 ไร่ เมื่อขายที่ดิน คนก็ย้ายจากป่าข้างไปบ้านโฮ่ง ลี้ ทุ่งหัวช้าง คนขายที่ดินแพงก็จะไปซื้อที่ถูก ขายสวนก็ไปซื้อที่ไร่⁷

การเปลี่ยนผ่านในยุคพัฒนาเศรษฐกิจเป็นผลมาจากนโยบายพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล โดยเน้นให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น การละเลยภาคเกษตรกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเขตชนบททุกด้าน ที่เห็นได้ชัดเจนประการหนึ่ง คือการเคลื่อนย้ายแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมและการบริการ

3) ยุคทันสมัย

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม หลังจากการขยายตัวของการค้าและอุตสาหกรรมในจังหวัดลำพูน มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป แต่เมื่อมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือเสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2528 เป็นผลให้สภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่มีขนาดใหญ่ สามารถดูดซับแรงงานได้จำนวนมาก และเกิดขึ้นในพื้นที่เฉพาะ ซึ่งประชาชนมีส่วนได้ส่วนเสียอย่างชัดเจน (มนัส สุวรรณและคณะ 2534 : 102) ในด้านเศรษฐกิจ นิคมอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่เริ่มแรก กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการขายที่ดินและตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงอาชีพ

ช่วง พ.ศ. 2526-2527 เจ้าหน้าที่ของการนิคมอุตสาหกรรมของประเทศไทยเข้ามาสำรวจพื้นที่เจาะนำบาดาล ตั้งสำนักงานในหมู่บ้านสันป่าฝ้ายบริเวณที่ติดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 และมีการติดต่อซื้อขายที่ดิน ช่วงแรก ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงรู้สึกดีใจที่จะมีโรงงานอุตสาหกรรมและ

⁷ บันทึกการพูดคุยกับสมาชิกกลุ่มลำพูนเสวนา 9 เมษายน 2537

หวังว่าลูกหลานของตนจะมีงานทำ ไม่คิดว่าเหตุการณ์นี้จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในเวลาต่อมา (อ่าง
แล้ว 2534 : 102)

กระแสการซื้อขายที่ดินซึ่งเป็นที่นาของหมู่บ้านสันป่าฝ้าย ชี้เหล็ก และปุเลย เพื่อก่อตั้งนิคม
อุตสาหกรรม ในระยะแรก ชาวบ้านไม่สนใจมากนัก แต่เมื่อราคาซื้อสูงขึ้นเป็นไร่ละ 8,000-10,000 บาท
ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงสนใจอยากขายที่ดิน จากการซื้อขายเฉพาะบริเวณใกล้ถนน ได้ขายยุ้งที่ปลูกข้าว
ไป เมื่อขายที่นา เกษตรกรส่วนหนึ่งนำเงินไปใช้หนี้ที่เกิดจากการกู้มาลงทุนการเกษตร เงินที่เหลือนำไป
ใช้จ่ายซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์ และสร้างที่อยู่อาศัยทันสมัยเพื่อส่งเสริมเกียรติ
และฐานะทางสังคมตามค่านิยมบริโภคที่ผ่านสื่อต่าง ๆ เข้าไปในชุมชน หลังจากขายที่นาไปแล้ว ชาว
บ้านก็เลิกทำนา บางคนยังยึดอาชีพทำตุ๋นและขายตุ๋น แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้เข้าทำงานในโรงงาน
อย่างที่คิด เพราะข้อจำกัดคุณสมบัติด้านอายุและวุฒิการศึกษา

ส่วนการเปลี่ยนแปลงอาชีพ อาชีพเกษตรกรรมที่เคยเป็นงานหลักของครอบครัวกลายเป็นภาระ
ของผู้ใหญ่รุ่นพ่อแม่ คนหนุ่มสาวหันมารับจ้างในนิคมอุตสาหกรรม แทนการรับจ้างในโรงงานบ่มไม
ยาสูบ สานแห สานกระดัง ทำตุ๋น และการรับจ้างที่เคยทำอยู่เดิม แรงงานในภาคเกษตรกรรมถูกดึงเข้า
มาเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ทั้งแรงงานฝีมือในโรงงาน และแรงงานไร้ฝีมือ เช่น คนงาน
ก่อสร้าง รวมทั้งภาคบริการ เช่น เด็กบริการตามร้านอาหาร และแหล่งบริการทางเพศ

อาชีพทำนาของชาวลำพูนตกต่ำอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน คนรุ่นใหม่และคนส่วนใหญ่
แทบจะไม่มีใครใส่ใจกับอาชีพทำนาอีกต่อไป การปลูกข้าวและการเกี่ยวข้าวกลายเป็น
งานขั้นต่ำที่ใคร ๆ พากันดูถูกเหยียดหยาม ชาวนาแก่ ๆ ชาวนายากจนที่ยังเหลืออยู่
จึงทำนากันไปอย่างเงียบเหงา การหาแรงงานรับจ้างมาช่วยในฤดูปลูกและฤดูเก็บ
เกี่ยวเป็นไปอย่างยากลำบาก คนลำพูนพากันไปทำงานตามโรงงานอย่างสนุกสนาน
ลูกหลานมักจะสนับสนุนให้พ่อแม่ขายที่นา นำเงินมาแบ่งกันซื้อรถยนต์ รถมอเตอร์
ไซค์ขับเข้าไปในเมือง (คิน ญางเดิม 2530 : 18)

เศรษฐกิจและการบริโภคของคนในชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน ธุรกิจ
ต่าง ๆ ในชุมชนขยายตัวมากขึ้น การซื้อขายที่ดินยังคงมีอยู่ แต่เปลี่ยนจากการซื้อเพื่อตั้งโรงงานมาเป็น
การซื้อที่ดินในบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียงนิคมอุตสาหกรรมเพื่อเก็งกำไร คนหนุ่มสาวจำนวนมากที่ทำงาน
ในโรงงานต่างมีรถจักรยานยนต์เป็นของตัวเองโดยวิธีการซื้อแบบผ่อนส่ง เป็นผลให้เกิดธุรกิจต่อเนื่อง
ตามมา เช่น บิมน้ำมัน ร้านขายรถ ซ่อมรถ

คนงานหนุ่มสาวท้องถิ่นที่ทำงานในนิคมอุตสาหกรรมต่างมีความคิดเห็นว่า รายได้จากโรงงานดีกว่าที่เคยเห็นพ่อแม่ได้รับจากการทำนา พ่อแม่บางคนเล่าถึงเปลี่ยนแปลงในชีวิตหลังจากลูกสาวเข้าทำงานในโรงงานว่าชีวิตมีความสะดวกสบายขึ้นมาก ได้สร้างบ้านและซื้อที่ดินเพิ่ม พ่อไม่ต้องเดินทางไปขายคูดตามต่างจังหวัด ลูกสาวได้ซื้อจักรยานยนต์คนละคัน และคนที่ชอบทำงานนิคมอุตสาหกรรม เพราะได้อยู่ในหอแอร์ ได้แต่งตัวดี ๆ มีรายได้ประจำ

เมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา อาชีพของชาวบ้าน คือ การทำนาและสวนผลไม้ แต่ในปัจจุบันเป็นคนงานนิคมอุตสาหกรรมเสียส่วนใหญ่ ครอบครัวที่ทำนาอย่างเดียวมีน้อยกว่า 10 หลังคาเรือน คนที่มีอายุ 20-30 ไม่ทำนาแล้ว ใคร ๆ ก็สนใจทำงานในโรงงาน เพราะเงินดี มีโรงงานของญี่ปุ่นมาเปิดกิจการ ใคร ๆ ก็พอใจ มีเงินซื้อโทรทัศน์ ตู้เย็น รถจักรยานยนต์⁸

การที่หนุ่มสาวจำนวนมากกลายเป็นคนงานโรงงานในนิคมอุตสาหกรรม ทำให้ความร่วมมือทางสังคมในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป คนงานไม่มีเวลาเข้าร่วมงานบุญงานประเพณีอย่างสะดวกเหมือนก่อน งานต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานบวชและงานปอย มักจะหลีกเลี่ยงจัดในวันทำงาน เพราะเกรงว่าไม่มีใครมาร่วมงาน หลังจากมีการสร้างโรงงานเพิ่ม ผู้ประกอบการก็ขายย่อยประเภทการค้าและการบริการในตำบลบ้านกลาง เหมือนง่า และมะเขือแจ้ เพิ่มจำนวนขึ้นด้วย นับตั้งแต่ธุรกิจบ้านเช่าและหอพักสำหรับคนงานต่างถิ่น ร้านขายอาหารและร้านขายของชำ โดยเฉพาะผู้ประกอบการธุรกิจหอพัก นอกจากมีรายได้จากค่าเช่าแล้ว เจ้าของหอพักบางราย ยังมีรายได้จากร้านอาหาร ร้านค้าของชำและบริการโทรศัพท์ทางไกล ธุรกิจเหล่านี้ส่วนมากเกิดขึ้นหลังจากมีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา ลักษณะการบริโภคของประชาชนในพื้นที่ยังผลให้เกิดธุรกิจย่อยอื่นๆ อีก เช่น การขายเสื้อผ้า เครื่องประดับ และเครื่องสำอางแบบผ่อนส่ง ธุรกิจแบบนี้มีผู้ประกอบการจำนวนมากและได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในหมู่คนงานนิคมอุตสาหกรรม อำนาจการซื้อขายของคนในพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ทั้งคนในหมู่บ้านที่ทำงานในนิคมอุตสาหกรรมและพ่อค้า สินค้าบริโภคมีราคาค่อนข้างสูง และความทันสมัยพบเห็นได้ในหมู่บ้านหลายแห่งที่มีหอพักคนงาน

⁸ สัมภาษณ์กำนันตำบลเหมือนง่า 20 สิงหาคม 2537

เมืองลำพูนที่เคยเงียบสงบ เริ่มมีป้ายสถานบันเทิงเป็นภาษาญี่ปุ่น เช่น Seven Star Karaoke เป็นต้น ภาพของคนงานหนุ่มสาวที่ใช้จักรยานยนต์ญี่ปุ่นเป็นพาหนะเดินทางไปทำงานโรงงานญี่ปุ่น ในนิคมอุตสาหกรรม ชี้ให้เห็นสภาพเมืองลำพูนยุคสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

ยุคของนิคมอุตสาหกรรมวันนี้ แรงงานขายดีกว่าขายข้าว ขายกระเทียมหรือลำไย คนหนุ่มสาวจากหมู่บ้านพากันทิ้งจอบ ทิ้งเคียวเข้าเมือง มุ่งไปสู่โรงงานทุกเข้าทุกเย็น กรรมกรในชุดสีฟ้า สีเทา สีเลือดหมู สีเหลือง และสีอื่น ๆ พุ่งมอเตอร์ไซด์ยี่ห้อญี่ปุ่น แข่งความเร็วกันไปเต็มถนนเป็นฝูง อุบัติเหตุจากมอเตอร์ไซด์บนถนนเกิดขึ้นทุกวัน นี่เป็นสิ่งใหม่ที่เพิ่งจะเกิดกับเมืองเล็กๆ ที่เคยอยู่กันอย่างร่มรื่น (อ่างแลว 2537 : 18)

คนงานหนุ่มสาวที่เป็นแรงงานระดับล่างที่มีรายได้น้อยและมาจากต่างถิ่น ส่วนใหญ่นิยมพักอาศัยอยู่ใกล้โรงงานเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายและท่นเวลาในการเดินทาง หมู่บ้านรอบนิคมอุตสาหกรรมหลายแห่งเริ่มกลายเป็นชุมชนแออัด จึงมีการกำหนดเขตพิเศษ เป็นพื้นที่เร่งด่วนในการควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของประชากร ภายในพื้นที่ที่มีการขยายตัวของที่อยู่อาศัยในลักษณะหอพักห้องแบ่งเช่าเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ได้แก่ เขตตำบลบ้านกลาง (ครอบคลุมหมู่บ้านสันป่าฝ้าย หนองเป็ด พญาผาบ ชี้เหล็ก หน้าหอ บ้านเหล่า หนองเค็ง คอกวัว แม่ยาก บ้านกลาง บ้านแจ่ม) และเขตตำบลเหมืองง่า (ครอบคลุมหมู่บ้านศรีบุญยืนและวังทอง) แต่ก็เป็นนโยบายที่ไม่สัมฤทธิ์ผล

สิ่งที่ตามมาหลังจากมีหอพัก นอกจากกิจการต่าง ๆ ที่เปิดบริการสำหรับคนงาน (ร้านอาหาร ร้านค้า ตลาดสด มินิมาร์ท ร้านเสริมสวย ร้านถ่ายรูป ร้านถ่ายเอกสาร ร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ ร้านขายยา คลินิก) แล้ว กิจการในรูปแบบสถานบันเทิงคือ ร้านเหล้า คาเฟ่ ผับ ดิสโกเธค คาราโอเกะ ซองโลเกณี (แหล่งเที่ยวของคนงานไร้ฝีมือ คนงานก่อสร้างอาคารพาณิชย์และโรงงานสร้างใหม่) เกิดขึ้นเป็นดอกเห็ดกระจายอยู่ในเขตพิเศษ และในตัวเมืองลำพูน แหล่งบันเทิงเหล่านี้เป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเสียด้านสุขภาพของคนงานอย่างยิ่ง

นอกจากแบบแผนชีวิตของคนงานในนิคมอุตสาหกรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ในยุคทันสมัยของเมืองลำพูนจะเป็นภาพสะท้อนของกันและกันแล้ว การทำงานในสายพานการผลิตของโรงงานที่ส่งผลต่อวิถีสุขภาพของกรรมกรหนุ่มสาว และสิ่งเหลือใช้จากกระบวนการผลิตของโรงงาน ทั้งน้ำเสียและกากของเสียอันตรายที่แพร่กระจายและปนเปื้อนสู่แหล่งน้ำและชุมชน ยังเป็นภาพสะท้อนอีกด้านหนึ่งของความทันสมัย ซึ่งจะได้อภิปรายไปพร้อมกับเบื้องหลังความเป็นมาและการลงทุนของบริษัทข้ามชาติในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

3. การลงทุนของบรรษัทข้ามชาติในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

1) ความเป็นมาของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

ความเป็นมาของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือย้อนหลังไปเมื่อ พ.ศ. 2519 เจ้าหน้าที่สำนักงานจังหวัดลำพูน สำนักผังเมือง และการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ได้ร่วมกันสำรวจข้อมูลเบื้องต้นสภาวะแวดล้อมการจัดตั้งนิคมภาคเหนือในจังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ การศึกษาของจักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการและคณะ (2520) อธิบายถึงทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม ว่า

สามารถระบุบริเวณที่เหมาะสมมากแห่งหนึ่งเพื่อจัดให้เป็นที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรม บริเวณนั้นเรียกว่าสนามบินเก่า อยู่ห่างเมืองลำพูนในปัจจุบันไปทางทิศตะวันออก 5 กิโลเมตร และจากเมืองเชียงใหม่ประมาณ 25 กิโลเมตร

ภายใต้แนวคิดเมืองบริวารและทฤษฎีแหล่งทำเลที่ตั้ง จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการและคณะ เสนอความเป็นไปได้ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมที่ลำพูน โดยอ้างถึงข้อมูลด้านเศรษฐกิจที่บ่งชี้ว่าเศรษฐกิจของเมืองลำพูนเป็นเพียงเศรษฐกิจของคนท้องถิ่นซึ่งสนองต่อคนในเมืองขนาดเล็ก อีกทั้งยังอยู่ในรัศมีอิทธิพลของเมืองเชียงใหม่ ธุรกิจขยายตัวช้า ดังนั้นหากพัฒนาเมืองลำพูนให้เป็นเมืองบริวารได้สำเร็จ จะทำให้เมืองลำพูนมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ และฐานะในการเป็นจังหวัดและอำเภอมีความหมายมากขึ้น และอ้างถึงข้อมูลด้านประชากรที่บ่งชี้ว่า อัตราการเกิดในเขตเมืองลำพูนต่ำกว่าส่วนเฉลี่ยของประเทศ นักเรียนโรงเรียนเทศบาล และโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดหลายแห่งมีจำนวนไม่เพิ่มขึ้นและบางแห่งลดน้อยลง⁹ ดังนั้น การพัฒนาเมืองลำพูนให้หลุดพ้นจากวงจรปัจจุบันจึงต้องอาศัยการสร้างเมืองบริวารอุตสาหกรรม เพื่อจะได้อาศัยคนที่มาทำงานในโรงงานเป็นพลเมืองส่วนที่เพิ่มขึ้น

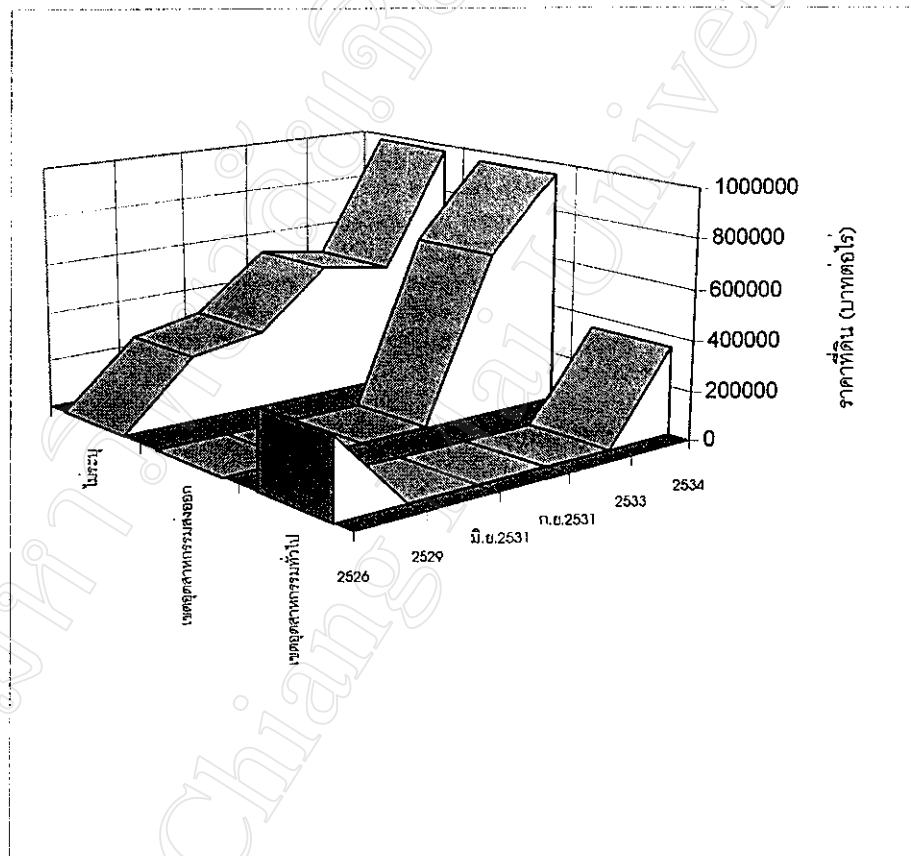
⁹ ปราบกฏการณ์ดังกล่าว เป็นผลจากการปฏิวัติขนาดครอบครัวในประเทศไทย ดูรายละเอียดใน บุญเลิศ เลี้ยวประไพ ประชากรของประเทศไทยภายหลังการปฏิวัติขนาดครอบครัว *วารสารประชากรและสังคม* 3 (1-2) 2535:21-54. และการลดระดับภาวะเจริญพันธุ์ดังกล่าว ดูรายละเอียดใน เตียงผาดไสสง การลดระดับภาวะเจริญพันธุ์และผลที่ตามมาเนื่องจากการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ : วิเคราะห์ความสำเร็จจากงานวางแผนครอบครัวที่จังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน *วารสารประชากรและสังคม* 1 (1) 2531 : 43-74.

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ซึ่งเน้นนโยบายกระจายอุตสาหกรรมออกสู่ภูมิภาค สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนได้กำหนดเขตส่งเสริมการลงทุนออกเป็น 3 เขต โดยเพิ่มสิทธิประโยชน์สำหรับกิจการที่จัดตั้งอยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนเขตที่ 3 ขณะเดียวกัน การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้วางโครงการที่จะจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือที่จังหวัดลำพูนขึ้นเป็นนิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกในส่วนภูมิภาค เนื่องจากมีความเหมาะสมหลายประการ เช่น ความพร้อมด้านสาธารณูปโภค แรงงาน วัตถุดิบการเกษตร ระบบสื่อสารและการคมนาคม เป็นต้น ในเวลาต่อมา มีการศึกษาและสำรวจในทางเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพ รวมทั้งการศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่การนิคมอุตสาหกรรม ผู้เชี่ยวชาญจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ และองค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติประจำกองบริการอุตสาหกรรมภาคเหนือ ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือ กระทรวงอุตสาหกรรม ตลอดจนนักธุรกิจอุตสาหกรรมและนักการธนาคาร เพื่อให้นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาอุตสาหกรรมในภูมิภาค

นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือดำเนินการก่อสร้างในเดือนเมษายน 2526 และก่อสร้างเสร็จเมื่อเดือนมีนาคม 2528 บนเนื้อที่ 1,788 ไร่ 3 งาน 79.9 ตารางวา ในเขตตำบลมะเขือแจ้และบ้านกลางอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ใช้งบประมาณ 538 ล้านบาท เป็นเงินกู้จากธนาคารแห่งโตเกียว ธนาคารโตเกียว ตลาดเงินทุนต่างประเทศ (กระทรวงการคลังค้ำประกัน) และธนาคารกรุงไทย จำกัด จำนวน 336,739,071.60 บาท ในการออกแบบและก่อสร้าง การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ได้ว่าจ้างกลุ่มบริษัท MAT Consultion Group ซึ่งประกอบด้วย บริษัท Metric Co.,Ltd. บริษัท ACT Consultant Co.,Ltd. และ บริษัท TEAC Co.,Ltd. เป็นผู้ออกแบบและควบคุมงานก่อสร้างในวงเงินค่าจ้าง 19.17 ล้านบาท และ บริษัท CFR รวมค่า ซึ่งประกอบด้วยบริษัท เชียงใหม่คอนสตรัคชั่น จำกัด ทางการเงินส่วนจำกัดรุ่งเรืองทรายงาม และบริษัทเฟดเดอรัลเอนจิเนียริง เป็นผู้ดำเนินงานก่อสร้างในวงเงิน 245.5 ล้านบาท

การจัดสรรพื้นที่ครอบคลุมทั้งสองฝั่งของทางหลวงหมายเลข 11 ฝั่งตะวันตกติดกับแม่น้ำกวงจะเป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมที่มีน้ำเสียมาก โดยเป็นทั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไปและเขตอุตสาหกรรมส่งออกระยะที่ 1 และ 2 รวมทั้งพื้นที่การค้า ที่พักอาศัย และเขตที่ตั้งของระบบสาธารณูปโภคต่างๆ รวมเนื้อที่ราว 801 ไร่เศษ ส่วนฝั่งตะวันออกของทางหลวงมีพื้นที่ 978 ไร่เศษ จัดสรรพื้นที่คล้ายเขตแรกแต่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่มีน้ำเสียน้อยกว่า รวมทั้งอาคารสำนักงานของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

หลังจากที่ข่าวเกี่ยวกับการตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือได้แพร่ออกจากส่วนกลาง นักเก็งกำไรที่ดินทั้งเอกชนและข้าราชการผู้ใหญ่ในจังหวัดลำพูนและจังหวัดใกล้เคียง เริ่มกว้านซื้อที่ดินในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว อาทิเช่น ฝ่ายบริหารระดับสูงคนหนึ่งของจังหวัดลำพูน กว้านซื้อที่ดินเกือบ 2,000 ไร่จากชาวบ้าน เพื่อขายให้กับการนิคมอุตสาหกรรม ส่วนนักเก็งกำไรรายย่อยที่มีได้มีแหล่งข้อมูลภายใน โดยเฉพาะนายทุนท้องถิ่น หลังจากทราบกระแสข่าวการตั้งนิคมอุตสาหกรรมและการกว้านซื้อที่ดินของข้าราชการท้องถิ่นระดับสูงแล้ว ก็เริ่มระดมกว้านซื้อที่ดินในแถบบริเวณใกล้เคียงจนเกือบหมดสิ้น

แผนภูมิที่ 3.2 ราคาที่ดินในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือแบ่งตามเขตอุตสาหกรรม (บาทต่อไร่)
ที่มา : ดัดแปลงจาก วิฑูรย์ ปัญญากุล 2534

เทียบกับราคาที่ดินในเขตนิคมอุตสาหกรรมแล้วยังค่อนข้างต่ำกว่า (ดูราคาที่ดินจากแผนภูมิที่ 3.2) ทั้งนี้เพราะการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้ลงทุนปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคและบริการเป็นจำนวนมาก จึงต้องเรียกขายที่ดินในราคาที่แพงกว่ามาก

การจัดการระบบสาธารณูปโภคสำหรับนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ไม่จำกัดอยู่เพียงภายในเท่านั้น แต่พื้นที่บริเวณรอบข้าง มีผลพลอยได้จากระบบสาธารณูปโภคที่รัฐลงทุนด้วย เช่น ระบบถนนขนส่ง สื่อสาร ไฟฟ้า ประปา เป็นต้น โดยเฉพาะ การที่ที่ดินในเขตรอบข้างมีราคาถูกกว่า ดังนั้น จึงมีธุรกิจอุตสาหกรรมบางส่วนก่อสร้างโรงงานบริเวณเขตรอบข้างแทน

ดังนั้นจะพบว่า ในช่วงแรก การนิคมอุตสาหกรรมไม่สามารถขายที่ดินได้มากนัก ซึ่งส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ใน พ.ศ. 2527-2529 จนต้องตัดสินใจลดราคาที่ดินจากไร่ละ 320,000-350,000 บาท เหลือไร่ละ 270,000 บาท วิกฤตการณ์ของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือในช่วงนั้น ประกอบไปด้วย ปัจจัยหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดประสบการณ์ของการนิคมอุตสาหกรรม เนื่องจากเป็นนิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกในภูมิภาค นักลงทุนส่วนใหญ่ไม่มั่นใจว่าการตั้งโรงงานจะเป็นสิ่งที่คุ้มทุน ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่เศรษฐกิจโลกเริ่มถดถอยและภาวะการลงทุนเริ่มหดตัว ต่อมา การนิคมอุตสาหกรรมจึงดำเนินนโยบายใหม่ โดยให้เปิดเขตอุตสาหกรรมส่งออกเพิ่มขึ้น ลดราคาให้แก่ผู้เช่าซื้อที่ดิน และเพิ่มสิทธิประโยชน์อื่น ๆ โดยคาดหวังว่า สิ่งเหล่านี้จะเป็นแรงจูงใจให้นักลงทุนมาซื้อที่ดิน การปรับเปลี่ยนนโยบายดังกล่าว ประกอบกับการพลิกฟื้นเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม ส่งผลให้นักลงทุนต่างชาติเริ่มสนใจที่จะเข้ามาตั้งโรงงานเพิ่มมากขึ้นในช่วงหลัง พ.ศ. 2531 และทำให้ราคาขายของที่ดินเริ่มขยับตัวสูงขึ้นตามลำดับ จนถึงต้น พ.ศ. 2538 นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือได้ขายพื้นที่อุตสาหกรรมไปแล้วจำนวน 1,074 ไร่ คงเหลือพื้นที่อีก 76 ไร่ ในเขตอุตสาหกรรมส่งออก

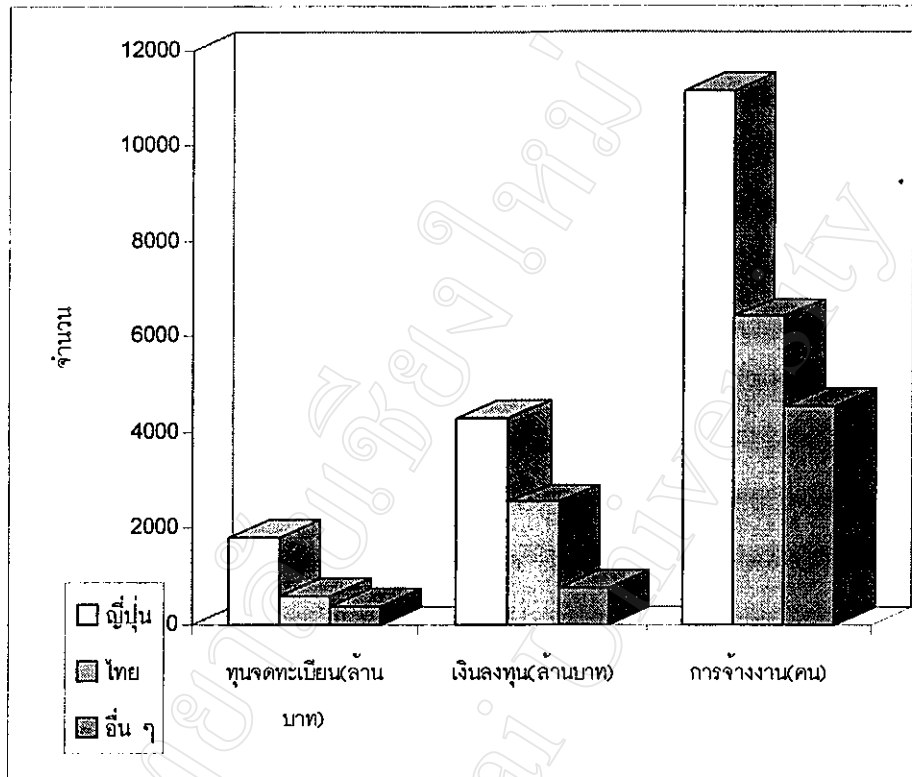
2) การลงทุนของบรรษัทข้ามชาติ

ความสำเร็จของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือจะเห็นได้จาก การลงทุนของบริษัทอุตสาหกรรม ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศจำนวนมาก เมื่อจำแนกสัญชาติของบริษัทต่างชาติที่เข้ามาลงทุน แล้วพบว่า เป็นบริษัทจากประเทศญี่ปุ่นมากที่สุด (ดูแผนภูมิที่ 3.3) ที่เป็นเช่นนี้ เป็นผลมาจาก *การบูมของการลงทุนโดยตรงของบริษัทญี่ปุ่นระยะที่ 3*¹⁰ (เกน เอนโด 2537 : 3)

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา มีการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศจำนวนมาก ตอนแรกการลงทุนเหล่านี้มีเฉพาะบริเวณกรุงเทพฯ และเขตปริมณฑล ทำให้ปัญหาการกระจุกตัวทุก ๆ ด้านที่กรุงเทพฯ ทวีความรุนแรงขึ้น แสดงให้นักลงทุนต่างชาติเห็นชัดเจนว่า มีปัญหาการขนส่งวัตถุดิบ และสินค้าเพราะว่าจราจรติดขัด และท่าเรือแออัด ราคาที่ดินและค่าจ้างแรงงานเพิ่มสูงขึ้น ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรระดับผู้จัดการขึ้นไป นักลงทุนชาวญี่ปุ่นส่วนหนึ่งจึงหันความสนใจไปยังเขตส่งเสริมการลงทุนเขตที่ 2 และ 3 นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือซึ่งจัดตั้งในเขตที่ 3 เป็นเป้าหมายแห่งหนึ่งที่ตั้งดูการลงทุนจากบริษัทญี่ปุ่น (อ้างแล้ว 2537 : 6)

ใน พ.ศ. 2531 บริษัทอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์จากญี่ปุ่น 6 บริษัท คือ ซาร์ป นิชิอิ อิเล็กทรอนิกส์ มิตซูบิชิ เคดีเคฟูจิคุระ มูราตะ และนิปปอนคาร์ไบด์ รวมทั้งบริษัทอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์จากสวิสเซอร์แลนด์ ติดต่อกขอใช้พื้นที่กว่า 200 ไร่ ทำให้มีการคาดกันว่า นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือจะเป็นศูนย์กลางผลิตชิ้นส่วนและอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ (นสพ. ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ 16 มิถุนายน 2531)

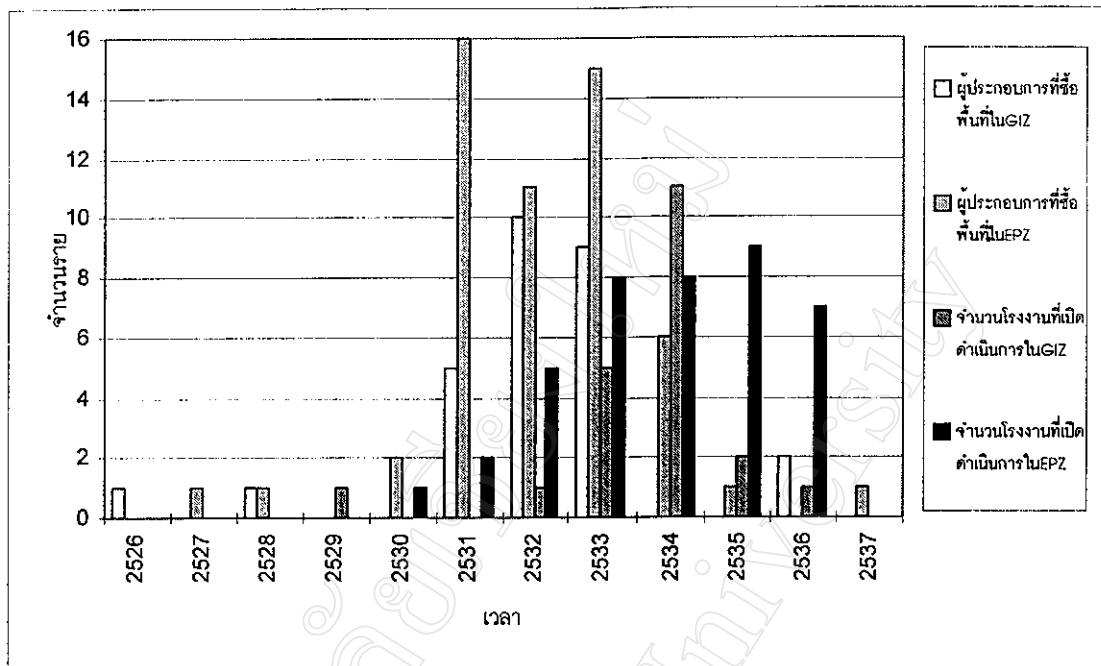
¹⁰ การลงทุนของญี่ปุ่นในประเทศไทยมีมาก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง อาจแบ่งการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของการลงทุนโดยตรงของบริษัทญี่ปุ่นได้เป็น 3 ระยะ คือ (1) ก่อนสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งญี่ปุ่นดำเนินการครอบงำทางเศรษฐกิจมาเป็นลำดับ (2) กระแสสูงเรื่องความเป็น NICs และโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในรูปของความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ และการลงทุนโดยตรง และ (3) ผลจากข้อตกลงพลาซา ของชาติยักษ์ใหญ่ทางอุตสาหกรรม (G5 ขณะนั้น) เมื่อ 22 กันยายน 2528 ทำให้ค่าเงินเยนของญี่ปุ่นเพิ่มสูงขึ้น บริษัทอุตสาหกรรมส่งออกของญี่ปุ่นจึงย้ายฐานการผลิตไปสู่ มาเลเซีย อินโดนีเซียและไทย ขณะเดียวกัน ประเทศไทยได้ก้าวจากการเป็น *ลูกค้าของญี่ปุ่น* บริสุทธิ มาเป็น *หุ้นส่วน* กับญี่ปุ่นมากขึ้น การโยกย้ายโรงงานและกิจการต่าง ๆ ของญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทย เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นสมัยนั้นเคยกล่าวว่า ช่วง พ.ศ. 2531 ต้องทำพิธีเปิดโรงงานเฉลี่ย สี่ปีต่อละ 3 แห่ง

แผนภูมิที่ 3.3 โครงสร้างเงินลงทุนและแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พ.ศ. 2535 (จำแนกตามสัญชาติผู้ถือหุ้น)

ที่มา : สำนักงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 2535

ในกรณีของบริษัทมูราตะซึ่งได้เปิดเผยว่าจะเข้ามาลงทุนในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ มีส่วนกระตุ้นให้นักลงทุนคนอื่น ๆ เข้ามาลงทุนตามกัน เพราะบริษัทมูราตะมีชื่อเสียงในภาคอุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ในญี่ปุ่น นักลงทุนที่ยังไม่แน่ใจว่าจะเข้ามาลงทุนในแห่งนี้ มีความมั่นใจเข้ามาตั้งโรงงาน (เกน เอนโด 2537 : 6) ปลาย พ.ศ. 2531 มีนักลงทุนจองที่ดินในนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมด 36 ราย ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุตสาหกรรมส่งออก ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2532 มีการลงทุนเพิ่มขึ้นรวม 42 ราย มีโรงงานที่ประกอบกิจการ 4 แห่ง และอยู่ในระหว่างการก่อสร้างอีก 6 แห่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ (นสพ. ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ ธันวาคม 2532 ; 7 พฤษภาคม 2532)

แผนภูมิที่ 3.4 จำนวนโรงงานและผู้ประกอบการที่ซื้อพื้นที่ในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ช่วง พ.ศ. 2526-2537

ที่มา : การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย 31 มกราคม 2538

เดือนตุลาคม 2532 มีนักลงทุนซื้อที่ดินประมาณร้อยละ 60 ของพื้นที่ มีโรงงานที่สร้างแล้วเสร็จจำนวน 10 โรง มูลค่า 2,000 ล้านบาท นายอิคเดะ คาคาชิ รองเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยถึงกับเดินทางมาที่นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เพื่อสอบถามปริมาณนักลงทุนชาวญี่ปุ่นที่มาลงทุนเพื่อจัดตั้งสถานกงสุลขึ้นที่เชียงใหม่ (อ่างแล้ว, ตุลาคม 2532) ต่อมาปลาย พ.ศ. 2532 นายบรรหาร ศิลปอาชา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม (ในขณะนั้น) เสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อขออนุมัติขยายเขตอุตสาหกรรมส่งออกระยะที่ 2 และ 3 เนื้อที่ 375 และ 284 ไร่ ตามลำดับ (อ่างแล้ว, 27 ธันวาคม 2532)

จนถึงเดือนมีนาคม 2538 มีโรงงานอุตสาหกรรมเปิดดำเนินการแล้ว 61 โรงงาน อยู่ในเขตอุตสาหกรรมส่งออก 40 โรงงาน ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมผลิตประกอบชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ และเขตอุตสาหกรรมทั่วไป 21 โรงงาน ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร อาหาร และยา และมี

โรงงานอยู่ในระหว่างการก่อสร้างและเตรียมการจำนวน 2 และ 19 โรงงาน ตามลำดับ (สำนักงาน นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 2538)

นอกจากปัจจัยที่ทำให้บรรษัทข้ามชาติเข้ามาลงทุนในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พอสรุปได้ ดังนี้คือ

- ค่าจ้างแรงงานถูกกว่าในเขตกรุงเทพฯและปริมณฑล อัตราค่าจ้างขั้นต่ำในประเทศไทยมี 3 อัตรา แตกต่างไปตามเขตท้องที่ ลูกจ้างที่ทำงานในบริเวณกรุงเทพฯ และปริมณฑลจะมีสิทธิได้รับค่าจ้างขั้นต่ำสูงกว่าเขตอื่น กล่าวคือ กรุงเทพฯ สมุทรปราการ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร นครปฐม และภูเก็ต 145 บาทต่อวัน ระนอง พังงา ชลบุรี สระบุรี นครราชสีมา และเชียงใหม่ 126 บาทต่อวัน จังหวัดที่เหลืออีก 63 จังหวัด 118 บาทต่อวัน ส่วนนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ อยู่ในเขตที่ได้รับค่าจ้างขั้นต่ำอัตราน้อยที่สุด คือ 118 บาทต่อวัน กล่าวคือ น้อยกว่าเขตกรุงเทพฯ ถึง 27 บาทต่อวัน และน้อยกว่าจังหวัดเชียงใหม่ที่อยู่ติดกัน 8 บาทต่อวัน (เป็นอัตราค่าแรงขั้นต่ำถึง พ.ศ. 2538)

- ถึงแม้ว่านิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ มีปัญหาต้องแก้ไขโครงสร้างพื้นฐานบางประการ แต่มีแหล่งน้ำคุณภาพดีสำหรับใช้ในกระบวนการผลิต ทั้งขึ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ และสินค้าอุตสาหกรรม เกษตร

- จังหวัดลำพูนอยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนเขต 3 นักลงทุนจะได้รับสิทธิประโยชน์โดยเฉพาะ ด้านภาษีอากรมากกว่าเขต 1 และเขต 2

- ทำเลที่ตั้งใกล้กับแหล่งวัตถุดิบการเกษตรที่ใหม่ในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์เกษตร เนื่องจากมีบริษัทอุตสาหกรรมเกษตรจากญี่ปุ่นบางแห่งใช้วัตถุดิบการผลิตในประเทศไทยเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบน เพราะว่ามีความสะดวกในการจัดหาผลผลิตทางเกษตรกรรมที่ทางบริษัทต้องการ ทั้งที่มีคุณภาพดีและราคาถูก บางบริษัททำสัญญากับเกษตรกร ให้ทำการเพาะปลูกพืชผลบางชนิด ซึ่งได้รับใบสั่งสินค้าจากบริษัทแม่ญี่ปุ่น ในลักษณะเกษตรกรรมแบบพันธสัญญา บางบริษัทใช้ข้าวเหนียวจากลำพูนและพะเยามาเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการผลิต เมื่อเปรียบเทียบกับข้าวเหนียวของญี่ปุ่นแล้ว ข้าวเหนียวในภาคเหนือของไทยมีราคาถูก 8 เท่าแต่คุณภาพดี นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้บริษัทตัดสินใจมาลงทุน

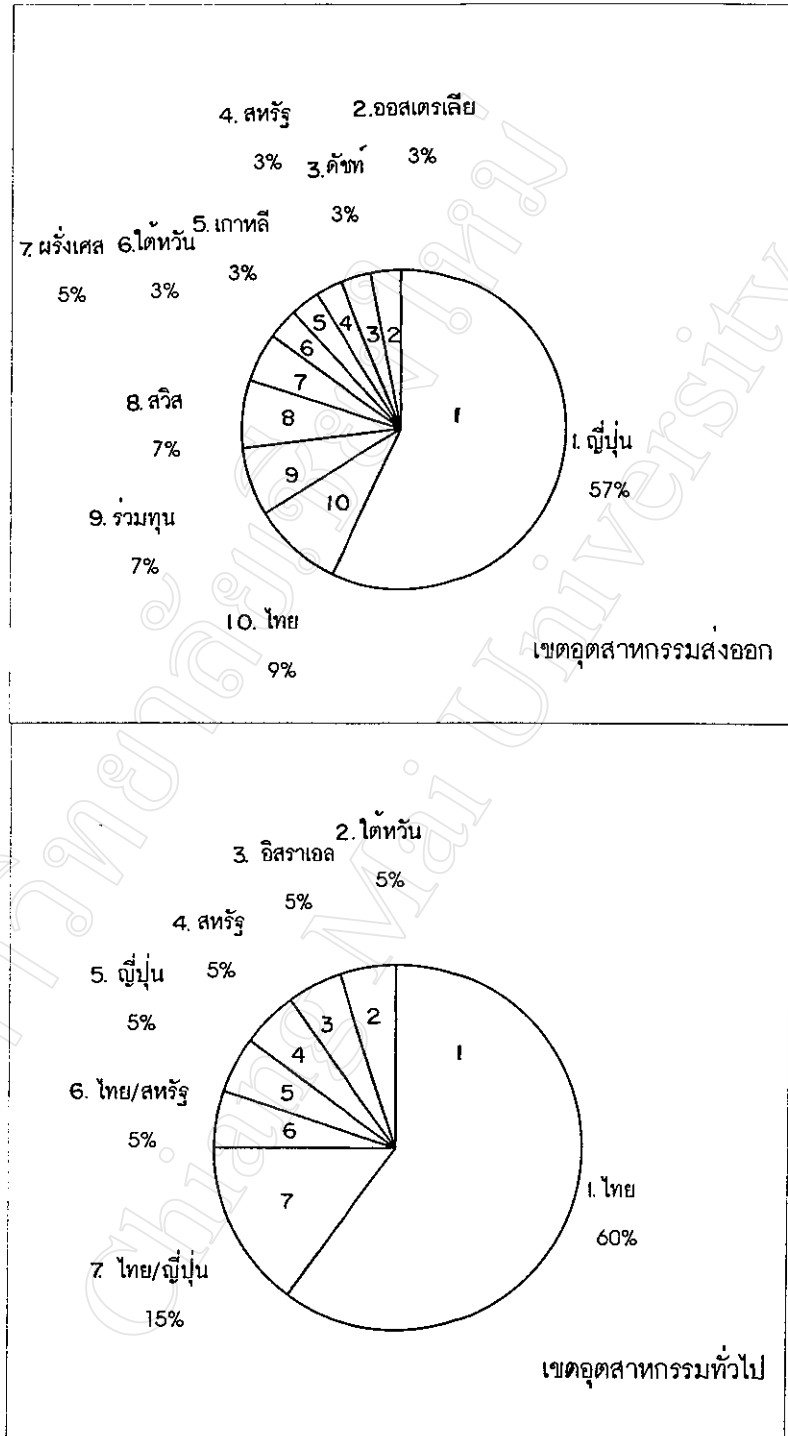
- ขึ้นส่วนผลิตภัณฑ์อิเล็กทรอนิกส์ที่ผลิตได้ มีขนาดเล็ก น้ำหนักเบา สามารถส่งออกได้รวดเร็วและประหยัดโดยขนส่งจากท่าอากาศยานเชียงใหม่ และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนได้อำนวยความสะดวกในด้านภาษี โดยยกเว้น หรือลดหย่อนภาษีนำเข้าวัตถุดิบกับขึ้นส่วนที่จำเป็นในเวลาที่กำหนดไว้

- การตั้งโรงงานในส่วนภูมิภาคนั้น นักลงทุนต่างประเทศไม่คิดว่าเป็นข้อด้อย ยกเว้นในด้าน การขนส่ง การสัมภาษณ์ผู้จัดการโรงงานชาวญี่ปุ่นพบว่า นอกจากบริษัทอุตสาหกรรมเกษตร บริษัท ญี่ปุ่นทุกแห่ง ไม่มีความสัมพันธ์ทางธุรกิจกับบริษัทไทยทั้งในท้องถิ่นและกรุงเทพฯ แต่มีความสัมพันธ์ แนบแน่นกับบริษัทแม่ที่อยู่ในประเทศญี่ปุ่น ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องตั้งโรงงานอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ก็มี บางบริษัทที่คิดว่ามีข้อเสียเปรียบในด้านการสื่อสาร จึงได้ตั้งสำนักงานติดต่อในกรุงเทพฯ เป็นการ เฉพาะ (เกน เอนโด 2537)

จากแผนภูมิที่ 3.5 จะเห็นว่า การลงทุนโดยตรงของบรรษัทข้ามชาติ (โดยเฉพาะทุนญี่ปุ่น) มี บทบาทสำคัญต่อความสำเร็จทางเศรษฐกิจของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนืออยู่ไม่น้อย โดยมีสัดส่วน การลงทุนถึงร้อยละ 57 ในเขตอุตสาหกรรมส่งออก สัดส่วนที่เหลือเป็นการร่วมทุนและการลงทุนจาก สหรัฐอเมริกา บางประเทศในยุโรปและเอเชียตะวันออก ส่วนในเขตอุตสาหกรรมทั่วไปเป็นการลงทุน ในประเทศถึงร้อยละ 60 เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนของการลงทุนต่างชาติด้วยกัน จะเห็นว่า การลงทุน จากญี่ปุ่นมีสัดส่วนมากกว่า ทั้งการลงทุนโดยตรง (ร้อยละ 5) และการร่วมทุน (ร้อยละ 15) ลักษณะ เช่นนี้สอดคล้องกับประเด็นที่อภิปรายไว้ในบทที่ 2 ว่า เขตอุตสาหกรรมส่งออกคือขุมทองของนักลงทุน ต่างชาติภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนากุศลอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก

ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาในที่นี้ด้วย คือ การลงทุนของญี่ปุ่นในฐานะเป็นการลงทุนของ บรรษัทข้ามชาตินั้นอยู่ภายใต้โครงสร้างความร่วมมือด้านเศรษฐกิจในระดับรัฐบาล ¹¹ ซึ่งเป็นรูปแบบ ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลญี่ปุ่น กับกลุ่มองค์กรธุรกิจเอกชนในการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจต่าง ประเทศ ดังนั้น ความช่วยเหลือที่มีให้กับประเทศกำลังพัฒนา และการลงทุนโดยตรงจากญี่ปุ่น จึงมีใช้ ะไรอื่น คือ การนำกำไรกลับสู่บริษัทธุรกิจของญี่ปุ่นนั่นเอง (AMPO Vol.21 No.4)

¹¹ แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ 1) ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (Official Development Assistant) ซึ่งประกอบด้วยความช่วยเหลือแบบให้เปล่า ความช่วยเหลือทางเทคนิค เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ ความช่วยเหลือทางการเงินแก่สถาบันการเงินระหว่างประเทศ และความช่วยเหลือแก่องค์กรต่าง ๆ ของสหประชาชาติ และ 2) Other Official Flows ซึ่งประกอบด้วยการกู้ยืมเพื่อการส่งออก การลงทุน โดยตรง และความช่วยเหลือแก่สถาบันแบบพหุภาคี หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างนี้ ประกอบด้วย องค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น กองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเล ตลอดจน ธนาคารนำเข้าและส่งออกแห่งญี่ปุ่น (Export and Import Bank of Japan)

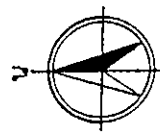
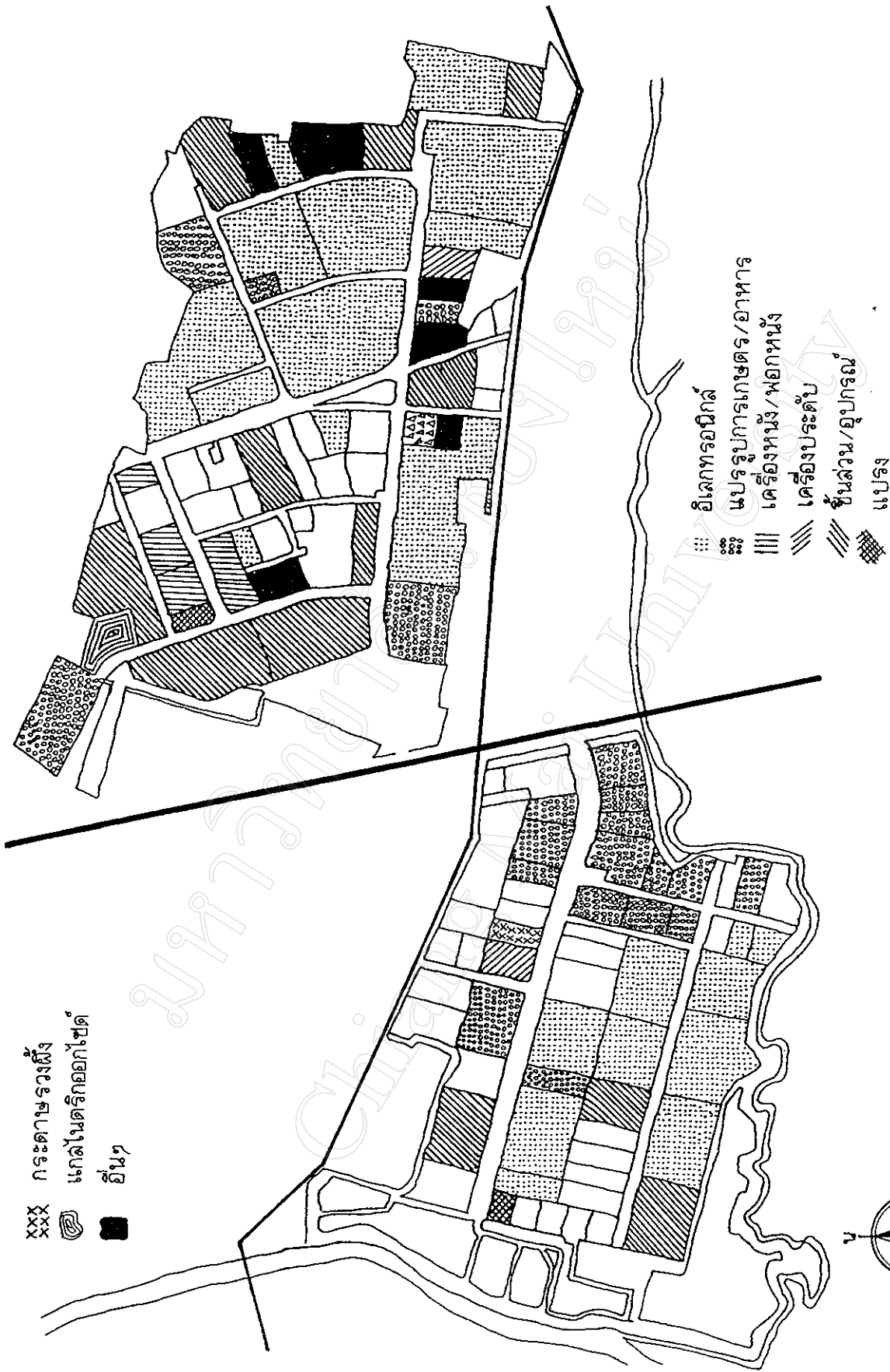

แผนภูมิที่ 3.5 สัดส่วนการลงทุนของบริษัทข้ามชาติในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ
ที่มา : การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย 31 มกราคม 2538

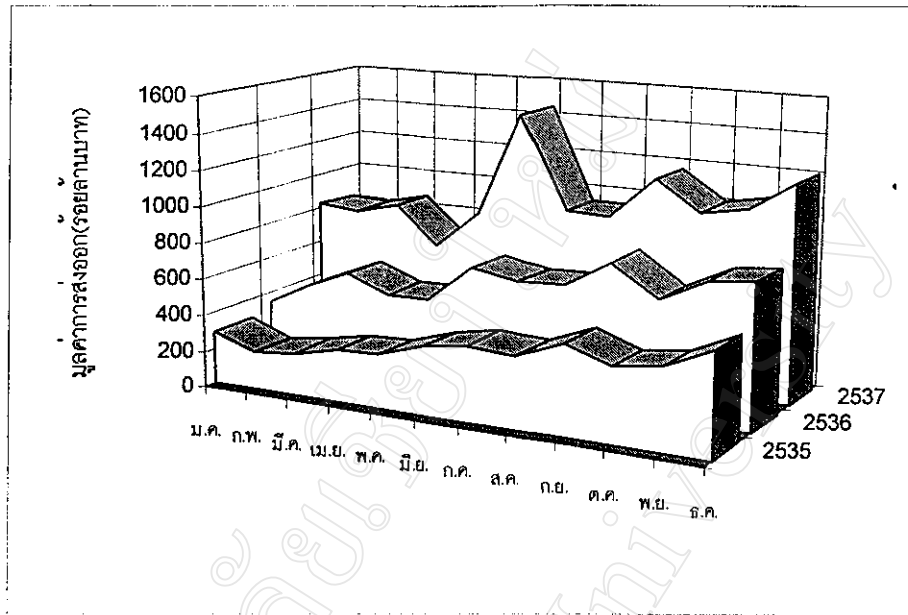
การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจของบรรษัทข้ามชาติ กล่าวคือ การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้กู้เงินจากธนาคารของญี่ปุ่นมาลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทำการว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาญี่ปุ่นศึกษาและวางแผนออกแบบ นักลงทุนส่วนใหญ่ที่เข้ามาตั้งโรงงาน ก็คือนักลงทุนญี่ปุ่นซึ่งดำเนินการผลิตสินค้าป้อนตลาดโลก

นอกจากนี้ โครงการพัฒนาชลประทานเพื่อการเกษตรแมกวง ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ที่ได้รับความช่วยเหลือทั้งในด้านเงินทุน การศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้น การออกแบบและสร้างเขื่อนแมกวงโดยองค์กรที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลญี่ปุ่น และมีความเกี่ยวข้องกับนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือโดยตรง ในฐานะเป็นโครงสร้างพื้นฐานในการป้อนน้ำเข้าสู่ระบบการผลิตของโรงงาน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ภายใต้นโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศนี้ สะท้อนถึงการพัฒนาที่ไม่สมดุล ต้นทุนทางสังคม และผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

จากแผนที่ 3.5 ซึ่งแสดงประเภทของอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จะเห็นว่าโรงงานอิเล็กทรอนิกส์มีสัดส่วนการใช้พื้นที่มากที่สุด และเปิดดำเนินการอยู่ในเขตอุตสาหกรรมส่งออก รองลงมา คือ อุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร อาหาร และยา ส่วนใหญ่ดำเนินการในเขตอุตสาหกรรมทั่วไป ที่เหลือเป็นอุตสาหกรรมประเภทอื่นซึ่งกระจายอยู่ในเขตอุตสาหกรรมทั้ง 2 เขต ได้แก่ ชิ้นส่วน/อุปกรณ์ เครื่องหนัง/ฟอกหนัง เครื่องประดับ แปรง กระดาษบรรจุสิ่ง แก๊สไนตริกออกไซด์ เจียรไนเพชร ออบ/อัดแท่งถ่านหิน ถูมือกอล์ฟ ผ้าม่าน เป็นต้น อุตสาหกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มีมูลค่าการส่งออกรวมกันในแต่ละปีเป็นจำนวนหลายหมื่นหลายพันล้านบาท แผนภูมิที่ 3.6 แสดงมูลค่าการส่งออกระหว่าง พ.ศ. 2535-2537 โดยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

แผนที่ 3.5 ประเภทอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

แผนภูมิที่ 3.6 มูลค่าการส่งออกของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือระหว่าง พ.ศ. 2535-2537
ที่มา : สำนักงานด้านศุลกากรนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 31 ธันวาคม 2537

หากพิจารณาในเชิงบริบท การลงทุนของบริษัทข้ามชาติในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือเป็นส่วนหนึ่งโลกาภิวัตน์ ที่ดำเนินมานับจากปลายทศวรรษ 1980 (พ.ศ. 2528-2533) ซึ่งเป็นผลให้รัฐไทยมีความเป็นเอกภาพทางภาษาเพิ่มขึ้น เกิดการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนอย่างเข้มข้น เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในการทำงาน การไหลเวียนสินค้า การแพร่กระจายของเครื่องมือเครื่องใช้อิเล็กทรอนิกส์ และการบริโภค (Tanabe 1996 : 5) ในเขตภาคเหนือ โอกาสทางเศรษฐกิจในเมืองใหญ่มีเพิ่มขึ้น ทั้งการสร้างแหล่งท่องเที่ยวขนาดใหญ่ การขยายตัวของธุรกิจการเกษตรและบริษัทอุตสาหกรรมทั้งที่ใช้เทคโนโลยีระดับต่ำและระดับสูง เป็นลักษณะอันโดดเด่นที่สัมพันธ์โดยตรงกับการเคลื่อนย้ายประชากร (ibid 1996 : 6) นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือคือแหล่งดูดซับแรงงานภาคอุตสาหกรรมที่สำคัญ มีการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่โรงงานเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังจะได้อกล่าวต่อไป

4. การเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

ดังได้กล่าวในตอนต้นว่า พื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือส่วนใหญ่เป็น *นาข้าว* การทำนาไม่ค่อยได้ผลดี แม้ว่าจะอยู่ในพื้นที่ชลประทานแต่การเพาะปลูกแผนใหม่ต้องลงทุนสูง เกิดภาวะหนี้สินเพิ่ม นอกจากนี้ พื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ถูกเปลี่ยนมือไปยังผู้ที่มีได้ประสงค์จะทำการเกษตร อันเนื่องมาจากรัฐดำเนินนโยบายที่เป็นโทษต่อภาคเกษตรกรรม โดยการใช้มาตรการด้านภาษีและมาตรการที่มีโทษทางภาษี ซึ่งส่งผลให้มีการควบคุมราคาข้าวภายในประเทศให้สูงมาเป็นเวลายาวนาน และทำให้รายได้ของเกษตรกรต่ำ ไม่เกิดแรงจูงใจและปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิต กลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจแบบไม่สมดุล จึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากภาคเกษตรกรรม¹²

ด้วยเหตุนี้ ประชากรวัยแรงงานอายุ 20-50 ปี ในหมู่บ้านรอบนิคมอุตสาหกรรม ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้านและต่างตำบล การศึกษาของมนัสสุวรรณและคณะ (2534) พบว่า ประชากรมีอาชีพรับจ้างนอกฤดูทำนามากกว่าอาชีพทำนาอย่างเดียว เช่น ประชากรในหมู่บ้านซีเหล็ก 208 ครัวเรือน มีอาชีพรับจ้างนอกฤดูทำนา 205 ครัวเรือน หมู่บ้านสันป่าฝ้ายมีประชากร 85 ครัวเรือน มีอาชีพรับจ้าง 47 ครัวเรือน

แรงงานส่วนมารับจ้างทำงานในโรงงานบ่มใบยาสูบ ทำงานก่อสร้าง รับจ้างทำตู้ไม้ประเภทตู้โชว์ ตู้เสื้อผ้า และโต๊ะเครื่องแป้งที่ใช้ไม้อัดและใช้ฝีมือไม่ละเอียดยนัก ผลิตภัณฑ์เหล่านี้จำหน่ายใน

¹² การเติบโตในภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วมีได้หมายความว่า การจ้างงานจะเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่า การจ้างงานภาคอุตสาหกรรมมีร้อยละ 3.4 ของการจ้างงานทั่วประเทศ ใน พ.ศ. 2503 และเพิ่มเป็นร้อยละ 10.18 ใน พ.ศ. 2533 ขณะที่การจ้างงานภาคเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลง แต่ยังเป็นภาคการผลิตที่มีการจ้างงานมากที่สุด ดังนั้น การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศไทยได้ก่อให้เกิดการจ้างงานที่มีลักษณะน่าสนใจมาก ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดปัญหาแรงงานที่มีลักษณะเฉพาะ (รวมถึงปัญหาสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน) ดังนี้คือ โรงงานขนาดเล็กและแรงงานนอกระบบขยายตัวเร็วมาก ในขณะที่โรงงานขนาดใหญ่มีจำนวนน้อยและขยายตัวช้ามาก อุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมเบา การจ้างงานส่วนใหญ่ใช้แรงงานไร้ฝีมือ การศึกษาต่ำ โดยให้การฝึกงานระยะสั้น (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ปัญหาแรงงานในประเทศไทย 2537 : 45)

ราคาถูกโดยบรรพบุรุษไปขายยังต่างจังหวัดครั้งละนาน ๆ จนกว่าสินค้าจะหมด บางรายขับรถไฟไปขายสินค้าถึงจังหวัดตรัง นครศรีธรรมราช ชลบุรี ระยอง

เมื่อโรงงานในพื้นที่รองรับแรงงานไม่เพียงพอ แรงงานรับจ้างบางส่วนได้อพยพออกไปทำงานในโรงแรมไวยาต่างหมู่บ้านแถบจังหวัดเชียงราย แพร่ น่าน และเชียงใหม่ ส่วนอาชีพสตรีในบริเวณนี้เดิมมีอาชีพเสริมด้านฝีมือสานแห สานกระดังและทอผ้าขายในพื้นที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือแล้วเสร็จและมีผู้ประกอบการเข้ามาลงทุนมากขึ้น จึงมีการเคลื่อนย้ายกลับของคนในพื้นที่ และการเข้ามาทำงานทำของคนต่างถิ่น ผู้ที่ออกไปทำงานต่างถิ่นหลายคนกลับมาทำงานทำในนิคมอุตสาหกรรม เด็กหญิงอายุ 14 ปีคนหนึ่งหมู่บ้านแจ่มเคยไปทำงานกับญาติในโรงงานเฟอร์นิเจอร์ที่จังหวัดตรังหลังจากจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และกลับมาทำงานในแผนกเย็บของโรงงานผลิตถุงมือหนัง เหตุผลในการกลับมาทำงานใกล้บ้าน เพราะมีเพื่อนและญาติทำงานในโรงงานหลายคนและมีรายได้ดี

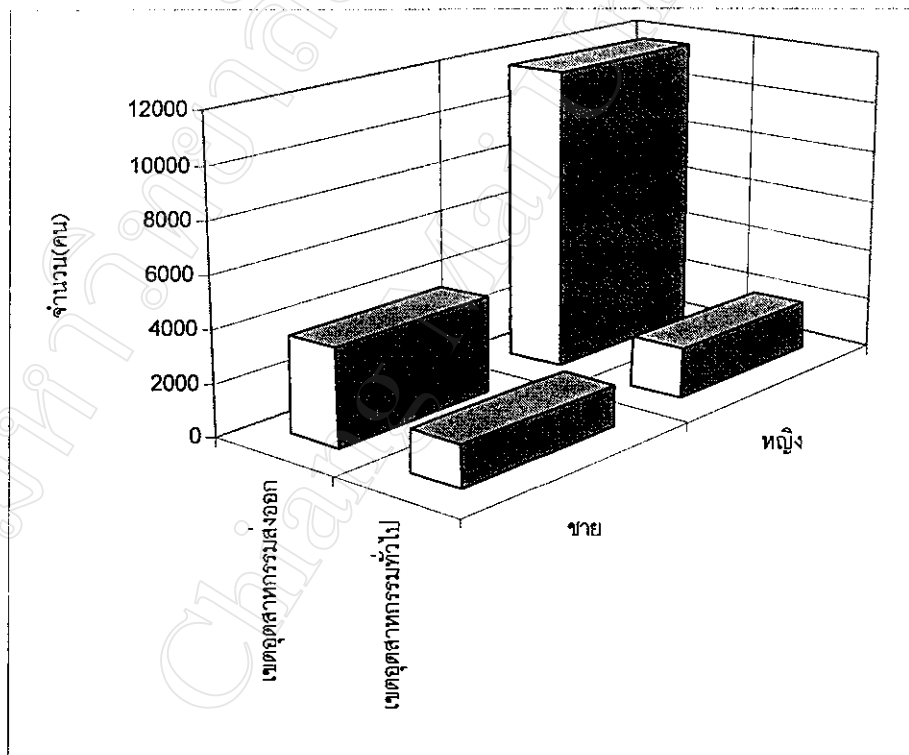
ใน พ.ศ. 2535 ศูนย์พัฒนาภาคเหนือ สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ชี้ให้เห็นว่านิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือคือแหล่งจ้างงานอุตสาหกรรมแหล่งใหญ่ โดยมีการจ้างงานร้อยละ 17.5 ของการจ้างงานภาคอุตสาหกรรมในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างทั้งหมด

เอกสารของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยที่ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ เพื่อเชิญชวนนักลงทุนต่างประเทศเข้ามาตั้งโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ได้กล่าวถึงคุณภาพแรงงานว่ากำลังแรงงานไทยมีชื่อเสียงในแง่ของการเป็นแรงงานที่ได้รับการฝึกฝน เป็นที่ยอมรับ ขยันขันแข็งและอดทน คนในภาคเหนือของประเทศไทยยังชำนาญเรื่องงานฝีมือ พวกเขามีมนุษยสัมพันธ์เป็นเลิศ กระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ และตั้งใจทำงาน อีกทั้งมีลักษณะโดดเด่นกว่าพื้นที่อื่นหลายแห่งในโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานหญิงไทยซึ่งมีความสามารถในการปรับตัว มีทักษะ และความประณีตในการประกอบชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์

ในเอกสารดังกล่าว ระบุอีกว่า ประเทศไทยเป็นหนึ่งในหลายประเทศที่มีอัตราการรู้หนังสือสูงที่สุดในประเทศกำลังพัฒนา ประชาชนมากกว่าร้อยละ 85 สามารถอ่านออกเขียนได้ การศึกษาภาคบังคับอยู่ระหว่างอายุ 7-15 ปี จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการศึกษาทุกระดับในเขตภาคเหนือ สำนักงานแรงงานจังหวัดเชียงใหม่ยังได้ประเมินกำลังแรงงานในจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน ในแต่ละปีไว้ดังนี้คือ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย 15,000 คน วิทยาลัยครู 1,300 คน และมหาวิทยาลัย 3,000 คน และแรงงานไร้ฝีมืออีกในราว 20,000 คน เฉพาะ พ.ศ. 2531 จะมีกำลังแรงงานที่จบการ

ศึกษาดังแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษารวมทั้งสิ้นประมาณ 22,300 คน และยังมีผู้อยู่ในวัยแรงงานที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่านี้จากจังหวัดลำพูนอีก 20,000 คน

ระดับการจ้างงานที่เพิ่มขึ้นมากกว่าระยะเริ่มต้นของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เป็นผลมาจากการลงทุนของบริษัทข้ามชาติ ในเดือนกันยายน 2536 ผู้บริหารบริษัทสัญชาติญี่ปุ่นแห่งหนึ่งเพิ่มจำนวนลูกจ้างจากเดิม 800 คน เป็น 2,150 คน ต่อมาใน พ.ศ. 2537 เฉพาะบริษัทอุตสาหกรรมสัญชาติญี่ปุ่นทั้งหมดมีจำนวนลูกจ้างคนไทย 10,000 กว่าคน ส่วนบริษัทอุตสาหกรรมที่เหลือยังมีจำนวนลูกจ้างชาวไทยอีก 3,000 กว่าคน และในอนาคตอันใกล้ จะมีการจ้างงานทั้งหมดมากกว่า 30,000 คน เหตุผลที่สำคัญมากที่สุดก็คือ การลงทุนของบริษัทข้ามชาติเน้นการใช้แรงงานแบบเข้มข้นโรงงานแต่ละแห่งต้องจัดหากำลังแรงงานที่มีคุณภาพดีและค่าแรงถูก มาใช้ในกระบวนการผลิตเป็นจำนวนมาก

แผนภูมิที่ 3.7 กำลังแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พ.ศ. 2538 จำแนกตามเพศและเขตอุตสาหกรรม

ที่มา : การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย 31 มกราคม 2538

เกน เอนโด นักศึกษาปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยโตเกียว รายงานลักษณะการจ้างงานจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารชาวญี่ปุ่นของโรงงาน 8 แห่ง ในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2535 และ 13 กันยายน 2536 ว่า บริษัทญี่ปุ่นเลือกจ้างผู้หญิงมากกว่าผู้ชายประมาณ 4 เท่า เมื่อจำแนกประเภทกิจการแล้ว ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะทำงานเสมียนและกรรมกรของกระบวนการไลน์ ส่วนผู้ชายเกือบทั้งหมดเป็นวิศวกร เกน เอนโดตั้งข้อสังเกตว่า ถึงแม้ผู้บริหารที่ให้สัมภาษณ์ทุกคนจะกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า สาเหตุที่ทางบริษัทนิยมจ้างผู้หญิง เพราะผู้หญิงไทยทำงานขยันมากกว่าผู้ชาย เหตุผลนี้จะเป็นความจริงหรือไม่ เพราะในด้านหนึ่งอาจพิจารณาได้ว่า สำหรับผู้หญิงในส่วนภูมิภาคที่ไม่ได้รับการศึกษาในระดับสูงนั้น ค่าเสียโอกาส (Opportunity Cost) ของการรับจ้างคงจะน้อยกว่าผู้ชาย นั่นหมายถึง บริษัทสามารถกดค่าแรงให้ต่ำได้

จากข้อมูลใน พ.ศ. 2538 (แผนภูมิที่ 3.12) จะเห็นว่า มีการจ้างงานทั้งสิ้น 18,900 คน โดยมีคนงานหญิงในสัดส่วนที่สูงมากคือ ร้อยละ 72.1 (13,620 คน) ในเขตอุตสาหกรรมส่งออก คนงานชายมีร้อยละ 27.9 (5,280 คน) คนงานหญิงมีถึง 11,706 คน ซึ่งชี้ให้เห็นการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงในภาคอุตสาหกรรม และลักษณะการจ้างแรงงานแบบเข้มในโรงงานของบริษัทข้ามชาติได้เป็นอย่างดี

สำหรับวิธีการจัดหาลูกจ้างในระดับกรรมกรทั่วไป ส่วนใหญ่ โรงงานแต่ละแห่งจะใช้วิธีติดต่อประกาศด้านหน้าประตูและริมทางที่ไปสู่โรงงานว่า กำลังอยู่ในระหว่างรับสมัครคนงาน บางโรงงานประกาศรับสมัครในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ดังตัวอย่าง

บริษัทชั้นนำของโลกในด้านอุตสาหกรรม Powerful Semiconductor รับสมัครงานฝ่ายผลิตจำนวนมาก เพศหญิง อายุ 18-23 ปี จบการศึกษาระดับ ม.6 ม.3 ปวช. หรือเทียบเท่าทุกสาขา ไม่จำเป็นต้องมีประสบการณ์ ประกาศผลทันทีพร้อมเริ่มงานภายใน 2 วัน

ในระดับผู้จัดการขึ้นไป ทางโรงงานจัดหาโดยลงประกาศรับสมัครในหนังสือพิมพ์ บางโรงงานแนะนำงานผ่านสถาบันการศึกษา หลังการรับสมัครแล้วปรากฏว่า สำหรับกรรมกรทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นคนลำพูนและคนเชียงใหม่ที่อยู่ใกล้เคียง ส่วนระดับผู้จัดการขึ้นไปมาจากอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่และกรุงเทพฯ ในช่วงต้นหลังจากการเปิดกิจการโรงงาน คนงานมาสมัครมากเกินความต้องการราว 2-4 เท่า

ช่วงที่มีโรงงานญี่ปุ่นมาตั้งใหม่ 1-2 โรง การสมัครงานต้องไปรอคิว ลงชื่อที่ป้อมยามคนลำพูนทั้งนั้น ยืนเข้าแถวเป็นร้อยคนอยู่นอกโรงงาน เขาจะรับวุฒิตั้งแต่ มศ.5 ปวช.

ปวส. พยายาม(รปภ.)เปิดประตู ก็เบียดเข้าไปทีละคน ไปรอที่หน้าสำนักงาน คนที่เหลือก็ต้องเข้าแถวรอต่อไป โรงงานจะเรียกสัมภาษณ์และไปสอบข้อเขียนวิชาวิทยาศาสตร์ กับอังกฤษที่โรงเรียนจักรคำ (โรงเรียนชายประจำจังหวัด) จัดไปครั้งละ 10-20 คน และจะสอบผ่านไม่กี่คน ต่อมาโรงงานจึงใช้วิธีสัมภาษณ์อย่างเดียว เขาดูคนที่มียานอยู่ไกล เจ้าหน้าทีถามอะไร ต้องตอบว่าได้เพราะอยากได้งานมาก เช่น เข้ากะได้ไหม ฯลฯ โรงงานไม่ตรวจร่างกาย จะส่งผลสมัครงานมาที่บ้านให้ไปรายงานตัวเข้าทำงานได้เลย¹³

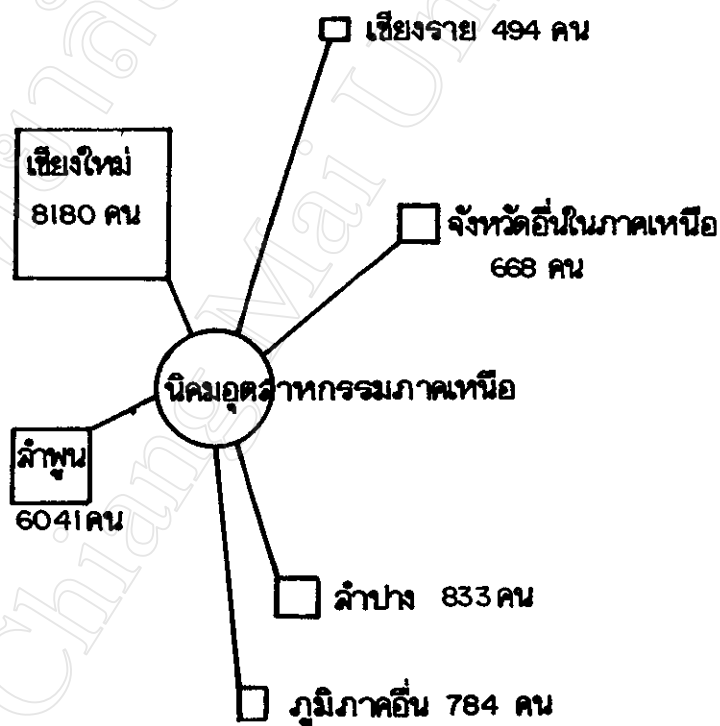
แต่ในเวลาต่อมาการจัดการจัดหาคนงานยากขึ้น ช่วงเดือนมิถุนายน 2535 กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมในเขตนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานระดับล่างอย่างหนัก เนื่องจากมีโรงงานเปิดดำเนินการแล้วเพิ่มขึ้นเป็น 46 โรง ความต้องการแรงงานมีมากถึง 7,000 คน แต่แรงงานที่มีอยู่ไม่เพียงพอแก่ความต้องการ จึงเกิดการแก่งแย่งระหว่างโรงงานด้วยกันเอง โดยโรงงานที่ดึงแรงงานระดับล่างมาจากโรงงานอื่น จะให้ค่าแรงสูงกว่าโรงงานเดิมประมาณ 200-300 บาทต่อคน บางโรงงานถึงกับยอมจ่ายค่าหัวให้กับพนักงานในสังกัดที่สามารถดึงแรงงานจากโรงงานอื่นเข้ามาในอัตรา 100 บาทต่อแรงงานฝีมือ 1 คน และ 70 บาทต่อแรงงานระดับล่าง 1 คน จึงเกิดการไหลเวียนถ่ายเทระหว่างโรงงานอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะโรงงานที่เริ่มเปิดดำเนินการใหม่จะมีส่วนในการดึงแรงงานมากที่สุด

จากสถานการณ์ที่มีการไหลเวียนแรงงานระดับล่างทำให้เจ้าของโรงงานรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหา โดยเฉพาะกิจการของชาวญี่ปุ่นได้ตกลงร่วมกันว่าให้แต่ละโรงงานจัดทำบัญชีรายชื่อแรงงานระดับล่างของตนพร้อมกับทำข้อตกลงว่าจะไม่ยอมรับพนักงานที่ลาออกมาจากโรงงานอื่นด้วยเหตุผลที่ต้องการได้อัตราเงินเดือนที่สูงขึ้น (นสพ.ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ 2 มิถุนายน 2535)

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มนายหน้ารับจัดหางานที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายหลายกลุ่ม แอบอ้างชื่อว่าเป็นฝ่ายบุคคลของบริษัทต่าง ๆ และเรียกเก็บค่านายหน้าในราคาสูงถึง 10,000 บาทต่อหัว ซึ่งมักเกิดขึ้นในจังหวัดไกล ๆ เช่น สุโขทัย กำแพงเพชร ลำปาง มีบางรายไปถึงภาคอีสาน ส่วนจังหวัดใกล้ ๆ เช่น เชียงราย พะเยา แพร่ มีการเรียกเก็บค่านายหน้า 8,000 5,000 2,000 บาทต่อหัว ตามลำดับ วิธีการของกลุ่มนายหน้า นอกจากจัดหาจัดส่งคนงานแล้ว ยังเตรียมจัดหาที่พักให้ด้วย

¹³ สัมภาษณ์อดีตคนงานของบริษัทผลิตแผ่นฐานสำหรับวงจรไฟฟ้า, 21 พฤษภาคม 2539

ขอบเขตการจ้างงานขยายเพิ่มขึ้น จาก พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา มีคนงานหญิงอายุ 16-25 ปี จากทุกจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนบน และบางจังหวัดในภาคเหนือตอนล่าง ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ เดินทางมาสมัครงานในโรงงาน คนงานหญิงที่เคลื่อนย้ายมาจากถิ่นต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่จะเช่าหอพักอยู่ในหมู่บ้านใกล้โรงงาน พักกับญาติหรือเพื่อนที่เดินทางมาทำงานอยู่ก่อนแล้ว นอกจากนี้ มีโรงงานผลิตประกอบวงจรรวมแห่งหนึ่งจ้างแรงงานหญิงที่มาจากภาคอีสานทั้งหมด (ผ่านนายหน้าจัดหาแรงงาน) ทำงานในสายพานการผลิตประกอบชิ้นส่วน โดยจัดหาที่พักอาศัยให้อยู่รวมกันเป็นการเฉพาะ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการตัดปัญหาการหมุนเวียนเข้าออกของแรงงานท้องถิ่นและแรงงานในภูมิภาค ซึ่งมีสูงกว่ากลุ่มแรงงานจากภาคอีสาน แผนภาพที่ 3.1 แสดงให้เห็นถิ่นต้นทางของแรงงาน 17,000 คน ที่เคลื่อนย้ายมาทำงานในนิคมอุตสาหกรรม

แผนภาพที่ 3.1 กระแสการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พ.ศ. 2536
ที่มา : สำนักงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 2536

ใน พ.ศ. 2537 โรงงานในนิคมอุตสาหกรรมขยายกิจการเพิ่มขึ้นอีก และประสบปัญหาการขาดแคลนคนงานจำนวนไม่ต่ำกว่า 6,000 คน คนงานที่จะเข้าทำงานในโรงงานและมีคุณสมบัติตามต้องการ เช่น จบ ม.6 ม.3 เป็นต้น หาได้ไม่มากนักในเขตตัวเมือง หรืออำเภอใกล้เคียงของจังหวัดอื่น จนหลายโรงงานต้องลดคุณสมบัติสมัครงานเหลือแค่ ป.6 (อ้างแล้ว 16-17 กรกฎาคม 2537) ผู้จัดการฝ่ายธุรการบุคคลของโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารแห่งหนึ่งเปิดเผยว่า ปัญหาขาดแคลนแรงงานและต้นทุนการผลิตที่ปรับตัวสูงขึ้น จะส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานแบบเข้มข้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงานอิเล็กทรอนิกส์ (อ้างแล้ว 21-22 ตุลาคม 2538) ความต้องการแรงงานที่เพิ่มขึ้นของสถานประกอบการในนิคมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานจากที่ต่าง ๆ เข้ามาพักอาศัยอยู่ในบริเวณรอบโรงงาน ในระยะเริ่มต้น คนงานที่เคลื่อนย้ายเข้ามา ส่วนใหญ่เป็นคนในจังหวัดลำพูนและใกล้เคียง บางส่วนมีความสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นทั้งในฐานะเพื่อนร่วมงาน คนเช่าห้องพัก แต่เมื่อคนต่างถิ่นเข้ามามากขึ้น ทำให้มีแนวโน้มว่าจะก่อปัญหากับชาวบ้านได้ ชาวบ้านบางคนแล้วว่า เริ่มมีการลักขโมยมากขึ้น เนื่องจากมีการเดินทางเข้าออกในบริเวณนี้มากจนไม่รู้ว่าเป็นใคร

นอกจากนี้ ผู้ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในเขตเมือง หรือเดินทางไปกลับจำเป็นต้องปรับกิจกรรมของตนให้เข้ากับวิถีชีวิตแบบเมืองและอุตสาหกรรมที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน และไม่มีโอกาสได้รับรู้ถึงกลไกสถาบันระดับโลกอันมีที่มาและอยู่ห่างไกล แต่กำหนดสถานการณ์ชีวิตของตนเกือบทั้งหมด การเคลื่อนย้ายเกี่ยวข้องกับความรู้สึกไม่มั่นคงสับสนของผู้เคลื่อนย้ายจากชนบทที่ย้ายเข้าไปสู่สิ่งแวดล้อมใหม่ ในบริบทของสังคมตะวันตก การย้ายถิ่นมีช่องทางให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีของการแสดงความเป็นตัวตนในลักษณะต่าง ๆ แต่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในภาคเหนือของไทย แทบจะไม่เปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นได้ปรับตัวได้ง่ายนัก (Tananbe 1996 : 6) ในกรณีของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ทั้งคนในชุมชนและคนงานย้ายถิ่น นอกจากจะต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปจากการดำเนินกิจกรรมการผลิต คนงานไร้ฝีมือในโรงงานยังต้องเสี่ยงต่อปัญหาความไม่ปลอดภัยในการทำงานอีกด้วย

การลงทุนด้านอุตสาหกรรม มักให้ความสำคัญของการรักษาสิ่งแวดล้อมในระดับรองลงไป และถึงแม้ว่าภาครัฐบาลเริ่มต้นตัวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น แต่ลักษณะของปัญหา เกินกว่าศักยภาพในทางเทคนิคของหน่วยงานรัฐ การแก้ไขปัญหาเท่าที่ผ่านมาไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เพราะละเลยมิติทางสังคม และมองข้ามกระบวนการตัดสินใจที่เปิดโอกาสและเอื้อให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วม

Robert Baker ผู้เชี่ยวชาญของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเข้าสำรวจสถานประกอบการอุตสาหกรรม ใน พ.ศ. 2537 ตั้งข้อสังเกตถึงการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและอาชีวอนามัยของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือที่สำคัญ 4 ประการ คือ

- นิคมอุตสาหกรรมขาดโครงสร้างพื้นฐานของอาชีวอนามัยและความปลอดภัย
- ขาดความรับผิดชอบด้านอนามัยสิ่งแวดล้อมในส่วนของภาครัฐบาล
- เจ้าหน้าที่การนิคมอุตสาหกรรม ขาดความรู้และประสบการณ์ในการตรวจวิเคราะห์ และติดตามประเมินผล
- มีจุดบกพร่องของอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ที่แสดงให้เห็นถึงการทำงานที่ไม่ประสานและถ่วงดุลผลประโยชน์ (อุทัยวรรณ กาญจนกมล 2538 : 5-6)

ปัญหาที่สะท้อนให้เห็นความไม่พร้อมในการจัดการและรับมือกับมลพิษอุตสาหกรรมของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ คือ การก่อกำจัดน้ำเสียและกากสารพิษ ในขณะที่ ภาวะเจ็บป่วยและการเสียชีวิตของคนงานในช่วง พ.ศ. 2536-38 เป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของบทบาทและศักยภาพในการรับมือกับปัญหาอาชีวอนามัยขององค์กรภาครัฐ ตลอดจนการกำหนดนโยบายที่ให้ความสำคัญกับบรรยากาศการลงทุนและตัวเลขการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มากกว่าการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ดังจะได้อธิบายต่อไป

5. การวิเคราะห์นโยบายและปัญหาสิ่งแวดล้อมของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

1) ปัญหาแม่น้ำกว้งเน่าเสียและน้ำใต้ดินปนเปื้อน

หลังจากโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมเปิดดำเนินการมาได้ระยะหนึ่ง คนในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงโรงงานเริ่มรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของลำน้ำกว้ง ซึ่งเกิดผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่และสุขภาพ ปัญหาเริ่มจากการเกิดกลิ่นเหม็นเมื่อ พ.ศ. 2532 คนท้องถิ่นที่ติดตามปัญหา รายงานว่า บรรดาผู้คนที่สัญจรไปมาบนเส้นทางศรีบุญยืน-หนองเปิด เมื่อผ่านบริเวณสะพานข้ามแม่น้ำกว้ง ซึ่งอยู่ห่างจากบ่อบำบัดน้ำเสียของนิคมอุตสาหกรรมราว 100 เมตร แทบทุกคนจะรู้สึกทนไม่ได้ต่อกลิ่นเน่าเหม็นที่โชยมาทางด้านใต้สะพาน คนที่ใช้เส้นทางนี้เพียงชั่วครั้งชั่วคราวไม่อาจคาดเดาได้ว่ากลิ่นเหม็นคล้ายแก๊สไซแนมาจากไหน แต่สำหรับชาวบ้านหมู่ 3 ศรีบุญยืน หมู่ 4 บ้านวังทอง หมู่ 2 บ้านเหมืองง่า และหมู่ 10 บ้านศรีสองเมือง ตำบลเหมืองง่า อำเภอเมืองลำพูน นับพันครัวเรือนซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงต่างได้รับความเดือดร้อนจากการที่กลิ่นเน่าเหม็นรุนแรงนี้รบกวนเข้าไปถึงห้องนอน เด็กและผู้ใหญ่จำนวนมากล้มป่วยด้วยโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจ เป็นโรคภูมิแพ้ ปวดศีรษะ ใบน้หน้าบวมชา หนึ่งในบรรดาผู้ป่วยเหล่านี้เป็นพระภิกษุชราชันษา 72 ปี จำพรรษาอยู่ที่วัดศรีบุญยืน มีอาการอาพาธหนักต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลมหาราช เชียงใหม่ (ผู้สื่อข่าวพิเศษ 2537 : 22)

ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนทุกคนปักใจเชื่อว่า สาเหตุของกลิ่นเน่าเหม็นเกิดจากการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำกว้งของโรงงานฟอกหนัง-เย็บถุงมือแห่งแรกที่เปิดกิจการในนิคมอุตสาหกรรม เพราะเป็นกลิ่นฟอมาลินที่ใช้ในโรงงานฟอกหนัง กลิ่นจะเหม็นรุนแรงมากในช่วงฤดูฝน (ศักดิ์ชัย เพ็ญบุญมี 2537) หลักฐานที่ชาวบ้านสังเกตในช่วงนั้นคือ มีปลาตายลอยเป็นแพขึ้นมาจากลำน้ำ คนหาปลาซึ่งทอดแหบริเวณใต้ฝายน้ำล้นตรงกับจุดปล่อยน้ำเสียพบว่า มีเศษหนังวัวหนังควาย เศษชิ้นส่วนเหลือทิ้งจากการตัดเย็บนอนกันอยู่ใต้แม่น้ำ (ผู้สื่อข่าวพิเศษ 2537 : 23)

ชาวบ้านริมแม่น้ำเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงว่า ปลาที่เคยชุกชุมก็ลดลง เมื่อก่อนสายน้ำจะไหลช้าๆ ฤดูวางไข่ ปลาจะกระโดดเหมือนข้าวตอกแตก หลายปีมาแล้วที่ไม่เห็น เดียวนี้ไม่มีคนลงเล่นน้ำ แม้แต่พวกหาปลา พระครูศรีบุญญากร เจ้าอาวาสวัดศรีบุญยืนซึ่งเป็นวัดที่ได้รับผลกระทบจากกลิ่นเหม็น สังเกตว่า แม่น้ำกว้งสีคล้ำลงตั้งแต่ พ.ศ. 2534-2535 ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมฝั่งไม่สามารถใช้

ประโยชน์จากน้ำในแม่น้ำได้เลย ชาวบ้านหมู่บ้านวังทองที่ตั้งบ้านริมน้ำตรงข้ามปากท่อน้ำเสียยืนยันว่า นิคมอุตสาหกรรมได้ปล่อยน้ำเสียตอนกลางคืนเป็นระยะ

ปัญหากลิ่นเหม็นจากบ่อบำบัดน้ำเสียทำให้ชาวบ้านรอบนิคมอุตสาหกรรม (ศรีบุญยืน วังทอง เมืองง่า ศรีสองเมือง) ยื่นหนังสือร้องเรียนผ่านตัวแทนผู้ใหญ่บ้านถึงนายอำเภอ หัวหน้าส่วนราชการ และผู้จัดการนิคมอุตสาหกรรมหลายครั้ง กระทั่งเจ้าอาวาสวัดศรีบุญยืนก็ได้ทำหนังสือถึงรองนายกรัฐมนตรีให้เร่งแก้ไขปัญหา และนับตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้านศรีบุญยืนทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้านเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2534 ได้ยื่นหนังสือร้องเรียนปัญหากลิ่นเหม็น ก่อความเดือดร้อนรบกวนสุขภาพชาวบ้านไปแล้ว 4 ครั้ง แต่ปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไขอยู่เช่นเดิม

ต่อมาในเดือนมกราคม 2536 คณะครู นักเรียน และผู้ปกครองโรงเรียนศรีบุญยืน-วังทอง ยื่นหนังสือร้องเรียนถึงเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและอุตสาหกรรมจังหวัด จนกระทั่งวันที่ 16 มีนาคม 2536 ตัวแทนชาวบ้านในเขตเทศบาลเมืองลำพูน ชาวบ้านริมฝั่งกวงประมาณ 150 คน มารวมตัวที่ศาลากลางเพื่อเรียกร้องให้แก้ไขปัญหากลิ่นเหม็น ผู้แทนกรรณิคมอุตสาหกรรม และเจ้าหน้าที่ราชการเข้ามาไกล่เกลี่ยเจรจากับตัวแทนชาวบ้าน และรับปากว่าจะแก้ไขปัญหากลิ่นเหม็นให้หมดภายใน 3 เดือน โดยยอมรับเฉพาะเรื่องกลิ่นเหม็นที่เกิดจากประสิทธิภาพของบ่อบำบัดน้ำเสียบ่อที่ 1 แต่ไม่ยอมรับว่านิคมอุตสาหกรรมเป็นตัวการปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำกวง

ผู้เชี่ยวชาญของบริษัทที่ปรึกษาด้านสิ่งแวดล้อมแห่งหนึ่งซึ่งเคยไปสำรวจในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ตั้งข้อสังเกตว่า ระบบการบำบัดน้ำเสียไม่ค่อยสมบูรณ์เท่าที่ควร เป็นการบำบัดน้ำเสียเพียงขั้นต้นเท่านั้น ในทางปฏิบัติต้องดำเนินการอีกขั้นตอนหนึ่งก่อนระบายน้ำเสียออกสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ (เกน เอนโด 2537 : 16) และเนื่องมาจากนิคมอุตสาหกรรมได้ผ่อนปรนหน้าที่ของโรงงานในการจัดระบบรักษาสิ่งแวดล้อม โดยไม่ต้องก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียอันเป็นมาตรการหนึ่งเพื่อดึงดูดนักลงทุนคือสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาดังกล่าวขึ้น

วิธีการบำบัดน้ำเสียที่ไม่มีประสิทธิภาพคือสาเหตุทำให้เกิดกลิ่นเหม็น นิคมอุตสาหกรรมใช้วิธีเพิ่มออกซิเจนลงในน้ำเสียหรือออกซิเดชันพอน วิธีการนี้จะใช้น้ำที่เสียไม่มากและบ่อน้ำเสียต้องลึกไม่เกิน 1.5 เมตร หากบ่อมีความลึกเกินไป การเกิดออกซิเดชันพอนจะไม่ดีนักเพราะแสงแดดส่องไม่ถึง ทำให้น้ำที่อยู่ข้างล่างเน่าเหม็น (ซึ่งเกิดจากแบคทีเรียที่ไม่ใช้ออกซิเจน) บ่อบำบัดน้ำเสียของนิคมอุตสาหกรรมบ่อแรก มีความลึกถึง 4 เมตร ส่วนบ่อที่ 2 และ 5 ก็มีความลึก 2.5 เมตร ดังนั้นจึงก่อให้เกิดกลิ่นเหม็นรบกวนแก่ชาวบ้านข้างเคียง

นอกจากนี้ น้ำเสียจากโรงงานก่อนปล่อยลงสู่แม่น้ำกวัง กำหนดให้มีค่าความสกปรกในรูปสารอินทรีย์ (BOD)¹⁴ ไม่เกิน 20 เมื่อนิคมอุตสาหกรรมไม่สามารถลดค่า BOD ของน้ำเสียด้วยวิธีการเติมออกซิเจนได้ จึงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการเติมน้ำสะอาดที่สูบจากแม่น้ำไปผสมกับน้ำเสียในบ่อพักเพื่อทำให้น้ำเสียจือจางลงในอัตราส่วนน้ำเสีย 1 ตันต่อน้ำสะอาด 400 ตัน ซึ่งช่วยลดค่า BOD ลง แต่ผลกระทบจากวิธีการนี้ก่อให้เกิดผลเสียตามมาโดยเฉพาะในฤดูแล้งซึ่งน้ำในแม่น้ำมีน้อย จะมีค่าความเข้มข้นของ BOD เพิ่มขึ้นถึง 300-600 (วิฑูรย์ ปัญญากุล 2534:27 ; นสพ.ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ 12-18 พฤษภาคม 2533 : 15)

แม่น้ำกวัง แหล่งน้ำแห่งเดียวในการผลิตน้ำประปาป้อนตัวเมืองลำพูน นิคมอุตสาหกรรมนำมาใช้ประโยชน์ ทั้งการผลิตน้ำประปาป้อนให้กับโรงงานอุตสาหกรรมและรองรับน้ำเสียที่ปล่อยออกมาจากโรงงาน (ทิพา 2536 : 7) ดังนั้น การบำบัดน้ำเสียที่ไร้ประสิทธิภาพ ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพประชาชนในพื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรม ตลอดแนวลำน้ำตั้งแต่บ้านศรีบุญยืน-วังทอง ไก่แก้ว ช่างฆ้อง บ้านท่า ทำนง ท่าขาม หัวขัว ต้นแก้ว เวียงยอง บ้านหลวย และศรีเมืองยู เป็นบริเวณที่ได้รับผลกระทบด้วย ชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าว ไม่สามารถขุดน้ำบ่อทรายริมฝั่งกวังมาดื่มกิน ไม่อาจนำน้ำมาซักผ้า ลงไปในน้ำไม่นานจะรู้สึกคัน (ผู้สื่อข่าวพิเศษ 2537 : 22)

ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ เนื่องจากนิคมอุตสาหกรรมได้ลงทุนด้านสาธารณูปโภคทั้งหมดและรวมค่าใช้จ่ายระบบบำบัดน้ำเสียอยู่ในราคาขายที่ดิน ดังนั้น เมื่อมีการผลักดันให้แก้ไขปัญหาโดยออกระเบียบข้อบังคับให้ผู้ประกอบการสร้างระบบบำบัดน้ำเสียขึ้นในโรงงาน ก่อนที่จะปล่อยลงในระบบบำบัดส่วนกลาง จึงเกิดคำถามว่า ภาระส่วนนี้ใครจะเป็นผู้จ่าย เพราะในกรณีโรงงานอิเล็กทรอนิกส์ต้องใช้เงินทุนเพื่อการนี้ถึงร้อยละ 10 ของค่าก่อสร้างโรงงาน ส่วนโรงงานอุตสาหกรรมเกษตรต้องใช้ประมาณร้อยละ 4 (นสพ.ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ 26 ตุลาคม 2533 : 9) อย่างไรก็ตาม มีโรงงาน

¹⁴ ความสกปรกในรูปสารอินทรีย์หรือ Biological Oxygen Demand (BOD) คือปริมาณออกซิเจนที่แบคทีเรียใช้อย่อยสลายสารอินทรีย์ที่มีอยู่ในน้ำ ภายใต้สภาวะที่มีออกซิเจน แบคทีเรียจะได้รับพลังงานจากขบวนการย่อยสลายสารอินทรีย์เพื่อใช้ในการเจริญเติบโต ค่า BOD จะบอถึงค่าความสกปรกของน้ำในแหล่งน้ำนั้น ถ้ามีค่าสูงแสดงว่าแบคทีเรียใช้ออกซิเจนมากในการย่อยสลายสารอินทรีย์นั้นคือมีสารอินทรีย์ปนเปื้อนในแหล่งน้ำนั้นมากด้วย ค่า BOD บอถึงปริมาณสารอินทรีย์ที่แบคทีเรียสามารถย่อยสลายได้เท่านั้น แต่ไม่สามารถบอถึงปริมาณสารอินทรีย์รูปอื่น หรือสารอินทรีย์ได้ ดังนั้น หากวิเคราะห์ค่า BOD แล้วพบว่ามีความต่ำมากหรือเป็นศูนย์มิได้หมายความว่าแหล่งน้ำนั้นไม่มีการปนเปื้อน

อิเล็กทรอนิกส์ 3 แห่ง (เคเอสเอส เคอินเซกิ ไทยเอ็นเจอร์) และโรงงานเครื่องหนังอีก 1 แห่ง
ยอมสร้างระบบน้ำเสียขึ้นในโรงงานในเวลาต่อมา (อ้างแล้ว 15 พฤศจิกายน 2534 : 7)

ต่อมานิคมอุตสาหกรรมยอมรับว่าบ่อบำบัดน้ำเสียบ่อที่ 1 มีกลิ่นเหม็นตามที่ชาวบ้านร้องเรียน
โดยชี้แจงในเอกสารเผยแพร่ว่า เนื่องจากเป็นบ่อหมัก (Anaerobic Lagoon) สภาพการบำบัดจะ
เกิดจากแบคทีเรียชนิดที่ไม่ใช้ออกซิเจนซึ่งทำให้เกิดก๊าซไฮโดรเจนซัลไฟด์ การเกิดกลิ่นเหม็นถือว่าเป็น
ปกติของระบบนี้ ต่อมา กองสิ่งแวดล้อม กรมโรงงานอุตสาหกรรมได้จัดส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจและเสนอ
แนวทางแก้ปัญหาในระยะยาวด้วยการเปลี่ยนบ่อบำบัดแบบธรรมชาติมาเป็นแบบผสมผสาน โดยการนิคม
อุตสาหกรรมได้ว่าจ้างบริษัทเอกชนทำการติดตั้งเครื่องเติมอากาศ (Aerator) ขนาด 40 แรงม้า
จำนวน 9 เครื่อง ในเดือนพฤศจิกายน 2536

กลุ่มคนท้องถิ่นยังตั้งข้อสังเกตถึงค่ามาตรฐานน้ำเสียจากบ่อบำบัดและจากโรงงานที่ระบายลง
แม่น้ำกวงว่า มีหลายหน่วยงานที่เข้ามาตรวจวัด หลักเกณฑ์ที่ใช้กำหนดแตกต่างกันไปและทำให้เกิด
ความสับสน และการที่โรงงานส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งใช้โลหะหนัก สารเคมี
สารทำลายในกระบวนการผลิต ระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลางจะสามารถปล่อยให้มีโลหะหนัก
สารเคมีปนเปื้อนในแม่น้ำมากน้อยเพียงใด

หน่วยงานของรัฐที่ดำเนินการตรวจสอบวิเคราะห์คุณภาพน้ำในแม่น้ำกวงได้แก่ ฝ่ายวิเคราะห์
แร่ (สำนักงานทรัพยากรธรณีเขต 3 เชียงใหม่) กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ (กระทรวงสาธารณสุข)
ภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) กองจัดการคุณภาพน้ำ (กรมควบคุมมลพิษ)
ศูนย์วิเคราะห์สารมลพิษอุตสาหกรรมภาคเหนือ (กรมโรงงานอุตสาหกรรม) และบริษัทเอ็นไวร์เท็ค
คอนซัลแตนท์ จำกัด (โครงการศึกษาความเหมาะสมโครงการแก้ไขปัญหาน้ำเสียเทศบาลเมืองลำพูน)
หน่วยงานเหล่านี้ ดำเนินการวิเคราะห์ตัวอย่างน้ำในลำน้ำกวงและลำน้ำสาขา ในระยะเวลาต่าง ๆ
ตามวัตถุประสงค์เฉพาะที่แตกต่างกันออกไป แต่การตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์ที่ออกมาเป็นตัวเลข ไม่
ได้ตอบคำถามของกลุ่มคนท้องถิ่น อีกทั้งยังไม่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ
คุณภาพชีวิตของพวกเขาได้อย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากปัญหาน้ำเสีย ชาวบ้านรอบนิคมอุตสาหกรรมยังไม่กล้าใช้น้ำใต้ดินสำหรับบริโภค การ
สังเกตการณ์ในหมู่บ้านพบว่า น้ำใต้ดินที่ทุกหมู่บ้านสูบขึ้นมาเก็บไว้ในระบบประปาหมู่บ้านจะนำมาใช้
เฉพาะการอุปโภคเท่านั้น ส่วนน้ำที่ใช้บริโภคเป็นน้ำบรรจุขวดที่ซื้อจากร้านค้าในเมือง ชาวบ้าน
บอกเหตุผลที่ไม่กล้าใช้น้ำใต้ดินมาใช้ดื่มด้วยคำตอบที่ไม่ชัดเจนนัก เพียงบอกว่า เจ้าหน้าที่สาธารณสุข
เข้ามาชี้แจงว่าน้ำมีสารปนเปื้อน

การวิเคราะห์คุณภาพน้ำบาดาลในบริเวณที่อยู่ใกล้กับนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ โดยกองจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ ในเดือนเมษายน 2537 พบว่า มีปริมาณโลหะและโลหะหนักส่วนใหญ่เกินกว่าเกณฑ์กำหนดที่เหมาะสมสำหรับน้ำบาดาลที่จะใช้บริโภคได้ แต่ก็ไม่พบว่ามีโลหะหรือโลหะหนักตัวใดที่มีค่าสูงเกินขุมนุโลมสูงสุดยกเว้นแมงกานีส (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2538) ผลการวิเคราะห์สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่ชาวบ้านไม่กล้านำน้ำใต้ดินมาใช้บริโภค

อย่างไรก็ตาม กลับมีข้อสังเกตถึงแหล่งที่มาของโลหะหนักที่ปนเปื้อนในน้ำใต้ดินว่า ปริมาณโลหะและโลหะหนักของน้ำที่จกจากนิคมอุตสาหกรรมอยู่ในปริมาณต่ำ และมีค่าใกล้เคียงกับที่พบในบ่อบาดาลใกล้เคียง ดังนั้น โลหะและโลหะหนักต่างๆ ที่มีอยู่ในบ่อบาดาลน่าจะมาจากแร่ธาตุในดินมากกว่าจะมาจากการปนเปื้อนน้ำทิ้งของนิคมอุตสาหกรรม การทิ้งน้ำเสียโดยตรงแล้วทำให้เกิดการปนเปื้อนของน้ำใต้ดินในบริเวณใกล้เคียงจึงไม่น่าจะเกิดขึ้น เพราะน้ำเสียจากโรงงานจะปล่อยลงสู่ระบบบำบัดรวม ประกอบกับน้ำบ่อต้นที่มีอยู่ในเขตชุมชนหนาแน่นของประเทศไทยในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีคุณภาพไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้บริโภคบริโภค เพราะได้รับการปนเปื้อนโดยน้ำเสียจากบ่อซึมหรือถังส้วมซึมซึ่งไม่มีการเทพื้น (อ่างแล้ว 2538)

แม้ว่า น้ำใต้ดินปนเปื้อนในพื้นที่ใกล้เคียงนิคมอุตสาหกรรมจะไม่มีค่าตอบที่ชัดเจน แต่มีแนวโน้มเป็นปัญหาสำคัญและเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำจัดของเสียและกากอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการนำเอามูลฝอยหรือกากอุตสาหกรรมมากองทิ้งไว้บนพื้นดินในที่โล่งบริเวณโรงงาน ภายหลังจากฝนตกน้ำชะมูลฝอย และซึมลงไปปนเปื้อนน้ำใต้ดินโดยเฉพาะน้ำบ่อต้นที่อยู่ใกล้เคียง

2) ปัญหาของเสียและกากอุตสาหกรรม

นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือได้ประสบปัญหาการจัดการของเสียและกากอุตสาหกรรมมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2537 โรงงานหลายแห่งได้ลักลอบนำกากอุตสาหกรรมไปทิ้งในพื้นที่ต่าง ๆ นอกเขตนิคมอุตสาหกรรม เป็นข่าวพาดหัวในหนังสือพิมพ์หลายครั้ง การกระทำดังกล่าวนี้ไม่ชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือ โรงงานใดที่มีสิ่งปฏิกูลที่มีวัตถุมีพิษปน ตามประกาศของกระทรวงอุตสาหกรรมฉบับที่ 25 (2531) ออกความตามในพระราชบัญญัติโรงงาน 2521 และ 2535 ห้ามขนย้ายสิ่งปฏิกูลที่มีวัตถุมีพิษปนออกนอกบริเวณโรงงาน

ปัญหาของระบบจัดการของเสียคือ 1) เตาเผาขยะของนิคมอุตสาหกรรมไม่สามารถรองรับปริมาณของสิ่งปฏิกูลจำนวนมาก 2) ไม่มีสถานที่เก็บและกำจัดกากอุตสาหกรรม ทางออกของโรงงานจึงมีทั้งการสร้างเตาเผาขยะของตนเองขึ้น ลักลอบกลบฝังใต้ดิน หรือลักลอบนำไปทิ้งในพื้นที่ที่เช่าจากชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านจะไม่ว่าขยะเหล่านี้มีพิษหรือไม่ เมื่อโรงงานมาขอเช่าที่ดินก็ถือเป็นรายได้เสริม เพราะพื้นที่เหล่านี้ถูกทิ้งร้าง ทำนาทำสวนไม่ได้

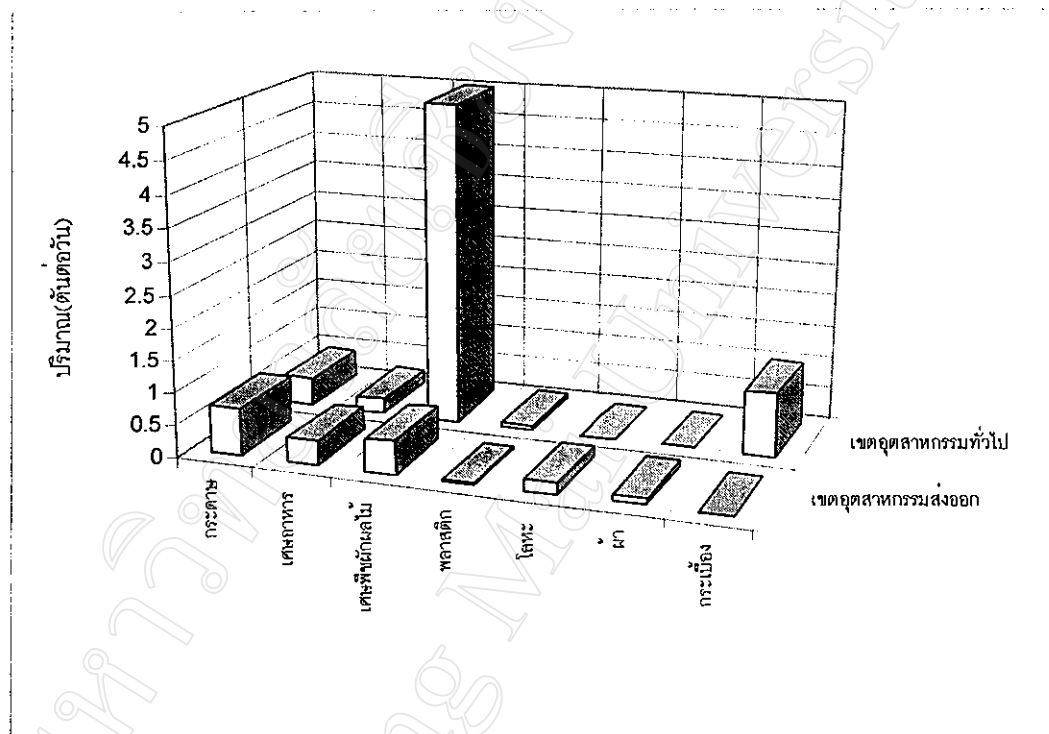
การตรวจสอบของกรมควบคุมมลพิษพบว่า กากอุตสาหกรรมประเภทเศษหนึ่งดืบ แฉงวงจรวจ อิลีกทรอนิกส์ กากสารเคมีและกากตะกอนจากโรงงานที่อยู่ในนิคมอุตสาหกรรมจำนวนประมาณ 5 ตันต่อวัน ได้ถูกนำไปทิ้งในพื้นที่โดยรอบ 5-6 แห่ง ทำให้เกิดปัญหาเดือดร้อนรำคาญเรื่องกลิ่นและเกิดการสะสมของสารโลหะหนัก เช่น โครเมียม แคดเมียม และตะกั่วในดินและแหล่งน้ำผิวดิน (กรมควบคุมมลพิษ 2537 : 51) อันตรายจากกากอุตสาหกรรมอีกรูปแบบหนึ่งคือ การนำภาชนะบรรจุสารเคมี เช่น Trichloroethylene¹⁵ เป็นต้น ออกมาขาย และเทสารเคมีลงในแหล่งน้ำหรือดิน และนำไปใช้เป็นภาชนะบรรจุน้ำและใช้ในวัตถุประสงค์อย่างอื่นตามบ้านเรือนและโรงเรียน (อรพรรณ เมธาติลกุล 2538 : 77)

เอกสารเผยแพร่ของสำนักงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือชี้แจงว่า การจัดการของเสียแบ่งเป็นการจัดการในพื้นที่อุตสาหกรรม (เขตอุตสาหกรรมส่งออกและเขตอุตสาหกรรมทั่วไป) และในพื้นที่

¹⁵ เป็นสารเคมีประเภทสารทำลาย มีฤทธิ์ทำลายสมอง ในบัญชีท้ายประกาศของกระทรวงมหาดไทย เรื่อง ความปลอดภัยในการทำงานเกี่ยวกับภาวะแวดล้อม (สารเคมี) ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 103 ลงวันที่ 16 มีนาคม 2515 กำหนดให้ทำงานกับสารเคมีชนิดนี้ 5 นาทีในทุก 2 ชั่วโมง (บุญจง ขาวสีทิววงศ์และคณะ 2534 : 67)

พาณิชย์กรรมและที่พักอาศัย ของเสียในเขตอุตสาหกรรมนั้นจะผันแปรกับประเภทอุตสาหกรรมซึ่งอาจจะมีมูลฝอยหรือกากของเสียที่เป็นอันตรายรวมอยู่ด้วย

จากแผนภูมิที่ 3.8 พบว่า เศษพืช ผัก ผลไม้ กระเบื้อง กระจก เป็นชนิดมูลฝอยทั่วไปที่มีสัดส่วนค่อนข้างมากกว่ามูลฝอยทั่วไปชนิดอื่นๆ โดยเฉพาะในเขตอุตสาหกรรมทั่วไป ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร อาหารและยา เปิดดำเนินการเป็นส่วนใหญ่

แผนภูมิที่ 3.8 ปริมาณ และชนิดของมูลฝอยทั่วไป จำแนกตามเขตอุตสาหกรรม

ที่มา : สำนักงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 1 ต.ค. 37

ในช่วงแรก นิคมอุตสาหกรรมไม่มีการเตรียมการรับสิ่งปฏิกูลทั่วไป โดยอ้างว่า ตั้งอยู่นอกเขตเทศบาลและเขตสุขาภิบาล ต่อมาได้สร้างเตาเผาขยะจำนวน 2 เตา โดยมีความสามารถในการเผา 180 และ 50 กิโลกรัมต่อชั่วโมงตามลำดับ ทำการรับเผาขยะจากโรงงานโดยคิดอัตราเผากิโลกรัมละ 3.5 บาท

หลังจากนั้น เริ่มมีธุรกิจรับจ้างขนและกำจัดมูลฝอย ซึ่งต้องจดทะเบียนกับการนิคมอุตสาหกรรม เพื่อขออนุญาตเป็นผู้ให้บริการเก็บขนและกำจัดมูลฝอยทั่วไปและนำมูลฝอยไปกำจัดด้วยวิธีการฝังกลบตามข้อตกลงที่กำหนดไว้ โรงงานบางแห่งใช้บริการจากผู้รับจ้างเหล่านี้ พื้นที่ทิ้งมูลฝอยทั่วไปที่เกิดขึ้นขั้นตอนการผลิตของโรงงาน ตั้งอยู่ที่อำเภอแม่ทา มีขนาด 5 ไร่ และกำลังขยายต่อไปในอนาคตเป็น 80 ไร่ ส่วนมูลฝอยจากสำนักงานในโรงงาน ผู้รับจ้างรายย่อยจะนำออกไปกำจัดเอง ซึ่งมักนำไปทิ้งร่วมกับพื้นที่ทิ้งมูลฝอยของเทศบาลลำพูน นอกจากนี้ จะมีผู้มารับซื้อมูลฝอยบางส่วนที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น เศษไม้ เศษกระดาษและเศษโลหะ จากโรงงานโดยตรง

การศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2538) พบปัญหาในการจัดการมูลฝอยทั่วไป ดังนี้คือ

- การปนเปื้อนของสารพิษหรือสารอันตรายของโรงงานที่มีของเสียประเภทนี้กับมูลฝอยทั่วไป ซึ่งอาจเกิดจากการตั้งใจหรือไม่ตั้งใจของผู้ทิ้ง และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่อไป ไม่ว่าจะมูลฝอยนั้นจะถูกกำจัดโดยการเผาในเตาเผาหรือการฝังกลบ

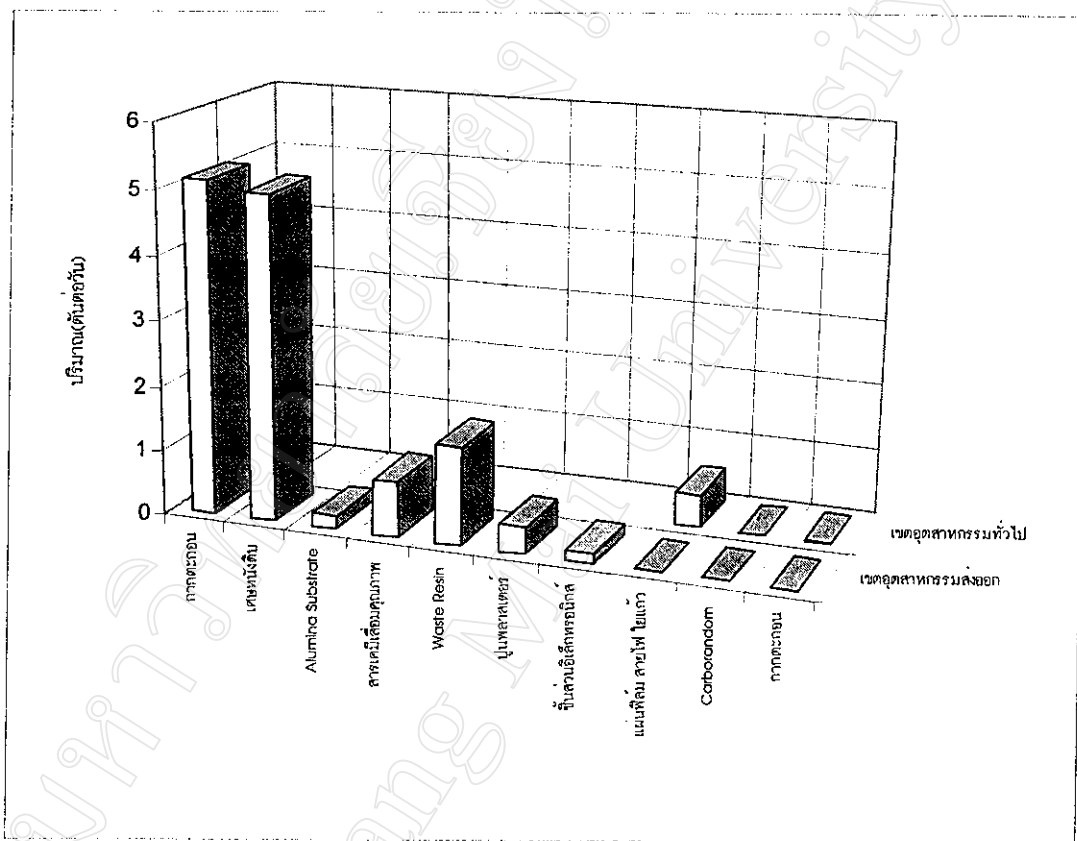
- กรณีที่โรงงานใช้บริการของผู้รับจ้างเก็บขนอิสระ ซึ่งไม่ได้ขึ้นทะเบียนกับการนิคมอุตสาหกรรมไว้ อาจก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะผู้รับจ้างอาจมีการนำมูลฝอยไปกำจัด ด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง และนิคมอุตสาหกรรมไม่มีแผนการติดตามตรวจสอบ

- เตาเผาที่ใช้ในการเผามูลฝอย ไม่ว่าจะ เป็นของนิคมอุตสาหกรรมหรือโรงงานต่างๆ เป็นเตาเผาขนาดเล็ก ซึ่งยังไม่มีระบบกำจัดมลสารทางอากาศที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะบางโรงงานได้มีการเผาเศษวัสดุบางชนิดที่อาจก่อให้เกิดปัญหามลพิษทางอากาศ เช่น เศษพลาสติกจะก่อให้เกิดก๊าซไฮโดรเจนคลอไรด์ (HCl) โดยระดับผลกระทบขึ้นกับชนิดและปริมาณของมูลฝอยที่เผา

ในกรณีการจัดการกากอุตสาหกรรม¹⁶ โรงงานส่วนใหญ่นิยมจัดเก็บไว้หรือฝังภายในโรงงาน บางรายจัดส่งไปทำการกำจัดที่ศูนย์บริการกำจัดกากอุตสาหกรรมของกรมโรงงานอุตสาหกรรมที่ตำบลแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ บางรายส่งไป Recycle ที่จังหวัดชลบุรี บางรายส่งออกไปนอกราชอาณาจักร และบางรายขออนุญาตขนย้ายออกนอกนิคมนำไปทิ้งในพื้นที่ของตนเอง ส่วนโรงงาน

¹⁶ กากอุตสาหกรรม หมายถึง ของเหลือของทิ้งจากกระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นสารที่มีความเสี่ยงในการเกิดอันตรายต่อคนและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยสารไวไฟและติดไฟ สารกัดกร่อน (กรด/ด่าง) สารไวต่อปฏิกิริยา สารพิษที่ถูกชะล้างได้ง่ายและสารที่ทำให้เกิดโรค รวมถึงกากตะกอนพวกกรดต่าง โลหะหนัก สารพิษที่เกิดจากการบำบัดน้ำเสีย เศษวัตถุดิบที่ทนต่อการย่อยสลายและไม่สามารถกำจัดด้วยการเผาแบบปกติหรือปนเปื้อนสารพิษ

ที่นำกากอุตสาหกรรมมาเก็บไว้ที่อาคารพักกากสารอันตรายในนิคมอุตสาหกรรมมีเพียง 2 ราย นอกจากนี้ ยังมีการขนย้ายเศษอีปอกซีเรซิน เศษปูนพลาสติกและอื่นๆ ออกนอกพื้นที่นิคม และนำไปกองไว้ในสถานที่กำจัดมูลฝอยทั่วไป จะเห็นว่า ไม่มีการปฏิบัติให้เป็นบรรทัดฐานเดียวกัน เนื่องจากความไม่พร้อมของการจัดการ

แผนภูมิที่ 3.9 ปริมาณและชนิดของกากอุตสาหกรรม จำแนกตามเขตอุตสาหกรรม
ที่มา : สำนักงานการนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ 1 ต.ค. 37

จากแผนภูมิที่ 3.9 พบว่า กากอุตสาหกรรมส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุตสาหกรรมส่งออก โดยมีกากตะกอน เศษหนังดิบ Waste Resin และสารเคมีเสื่อมคุณภาพอยู่ในสัดส่วนที่สูงกว่ากากอุตสาหกรรมประเภทอื่น กากอุตสาหกรรมเหล่านี้เป็นของเหลือใช้จากกระบวนการผลิตโดยเฉพาะในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์

การศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2538) พบปัญหาการจัดการกากอุตสาหกรรมดังนี้คือ

- ไม่สามารถควบคุมตรวจสอบได้อย่างเข้มงวดว่าโรงงานใดที่ลักลอบขนย้ายกากอุตสาหกรรมไปทิ้งนอกพื้นที่ และ/หรือลักลอบทิ้งปะปนกับมูลฝอยทั่วไปซึ่งมีผู้รับเหมาขนไปทำลาย
- ไม่ได้เตรียมเตาเผาหรือสถานที่กำจัดเพื่อรองรับปริมาณกากอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้น จึงมีการลักลอบนำไปทิ้งและก่อให้เกิดปัญหาดังที่กล่าวมา
- ขาดระเบียบและการกำกับดูแลให้โรงงานหรือผู้เกี่ยวข้องปฏิบัติตามกำหนด เช่น ไม่มีการคัดแยกของเสียอันตรายหรือกากอุตสาหกรรมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ อนุญาตให้เอกชนมารับเหมาเก็บขนและนำออกไปทิ้งนอกพื้นที่โดยไม่มีการควบคุม ไม่มีการทำลายฤทธิ์ของสารอันตรายก่อนการฝังกลบขั้นสุดท้ายและมีการเผากากของเสียในที่โล่งแจ้ง
- ขาดการตรวจสอบความถูกต้องของชนิด ปริมาณและข้อมูลที่สำคัญของกากอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้น ตลอดจนระบบจัดเก็บข้อมูลที่สามารถนำมาใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ¹⁷

□ การสังเกตการณ์ในชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรม พบว่า หมู่บ้านหลายแห่งได้รับผลกระทบจากปัญหากากอุตสาหกรรมที่ถูกลักลอบขนย้ายออกมาจากโรงงาน บางหมู่บ้านกลายเป็นจุดขนถ่ายขยะที่บริษัทเอกชนนำออกมาเพื่อแยกวัสดุเหลือใช้มูลค่าสูงไปจำหน่ายต่อ กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดกลิ่นเหม็นของไอเคมีและการเผาขยะ สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านใกล้เคียง รวมทั้งคนงานที่พักอยู่ในหอพักของหมู่บ้าน ดังตัวอย่างบริษัท ก.

บริษัท ก. เป็นบริษัทเอกชนที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการขนส่งสินค้าพัสดุภัณฑ์ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก จึงหันมาเน้นทำธุรกิจรับซื้อวัสดุเหลือใช้และวัสดุที่ใช้บรรจุหีบห่อที่เหลือจากการประกอบกิจการในนิคมอุตสาหกรรม วัสดุดังกล่าว ได้แก่ ถังเคมีที่บรรจุสารประเภทเรซิน สารเคมีที่ใช้เป็นตัวทำละลาย (ไตรคลอโรเอธิลีน) เศษไม้อัด ไม้ลัง ไม้ยาง เศษตะกั่ว สายทองแดง กระดาษ พอยล์ที่ใช้ห่อเครื่องจักร พลาสติก โฟม สารกันชื้น เป็นต้น วัสดุเหล่านี้เป็นของปลอดภาษีห้ามซื้อขายในประเทศไทยหรือห้ามนำออกนอกนิคมอุตสาหกรรม ตามกฎหมายวัสดุเหลือใช้ดังกล่าวจะต้องกลับไปทำลายที่

¹⁷ มติที่ประชุมของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ วันที่ 1 กันยายน 2537 การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ต้องรับผิดชอบดำเนินการจัดตั้งศูนย์กำจัดกากสารอันตราย (Hazardous Waste Treatment and Disposal Plant) ในเขตภาคเหนือ กองสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัยของการนิคมอุตสาหกรรมได้ขอความช่วยเหลือจาก Danish Cooperation for Environment and Development (DANCED) หน่วยงานในสังกัดของกระทรวงสิ่งแวดล้อมและพลังงานของรัฐบาลเดนมาร์กเป็นผู้ศึกษาโครงการ

ประเทศของนักลงทุน แต่เนื่องจากการขนกลับต้องเสียค่าใช้จ่าย โรงงานจึงขายให้บริษัท ก. เป็นการลดต้นทุน โดยบริษัท ก. อ้างว่าเป็นบริษัทรับซื้อวัสดุที่ถูกต้องตามกฎหมาย ธุรกิจนี้ค่อนข้างประสบผลสำเร็จและเป็นรายได้หลัก

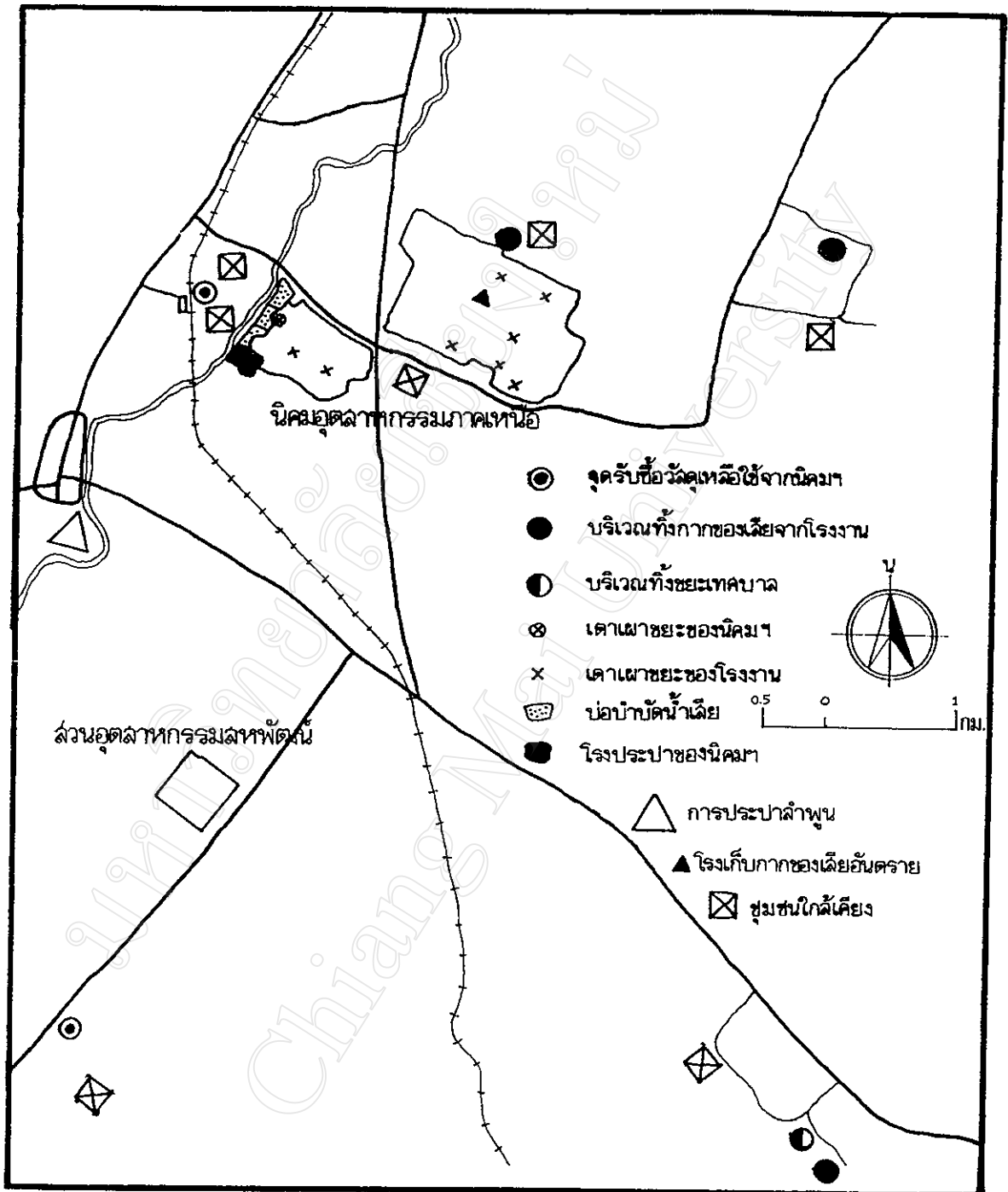
บริษัท ก. จะเข้าไปติดต่อโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เป็นบริษัทเดียวที่ผูกขาดการรับซื้อวัสดุเหลือใช้ ผู้ให้ข้อมูลเปิดเผยว่า เจ้าของบริษัทมีเส้นสายถึงผู้บริหารระดับสูงของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เพื่อให้เป็นใบमानในนามของการรับกำจัดขยะ โรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมได้ทำข้อตกลงกับทางบริษัท ก. ว่าหากจะรับจ้างกำจัดขยะ นอกจากจะนำเอาวัสดุเหลือใช้มูลค่าสูงออกไป เช่น สายทองแดง เป็นต้น จะต้องนำเศษเหลืออื่นๆ ที่ไม่มีมูลค่าออกไปด้วย วัสดุที่บริษัท ก. ขนออกมา ส่วนไหนที่ขายได้ก็ขาย ส่วนไหนที่ขายไม่ได้ก็ทิ้ง

รถบรรทุกขยะของบริษัท ก. ติดป้ายด้านหลังและประตูรถ มีใบอนุญาตนำขยะออกนอกพื้นที่คนงานของบริษัท ก. จะนำเศษตะกั่วซึ่งเป็นเศษที่หลอมละลายจากชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ออกมาเป็นขี้ตะกั่วปนอยู่กับฝุ่นผง มาทำการแยก ส่วนเศษไม้จะขนออกมาตกแต่ง และนำกลับเข้าไปขายในโรงงานเส้นทองแดงและเศษตะกั่ว จะขนออกมาจากโรงงานอิเล็กทรอนิกส์แห่งหนึ่งในปริมาณ 1 คันรถบรรทุกต่อ 2 สัปดาห์ หรือจากทุกโรงงานประมาณ 1 คันต่อสัปดาห์

บริษัท ก. จะมีรายได้จากการขายเศษทองแดงประมาณ 160,000-20,000 บาทต่อเดือน กระดาษจะขนออกมาในปริมาณ 1 คันต่อสัปดาห์ โดยซื้อจากโรงงาน 5 บาทต่อกิโลกรัม ดังเคมีนำมาทาสีใหม่และขายต่อให้กับชาวบ้านถังละ 5-7 บาท หากเป็นถังเปล่า 200 ลิตร ถังละประมาณ 200 บาท ผู้ให้ข้อมูลยังเปิดเผยอีกว่า ขยะที่ส่งไปเผาที่เตาเผา ส่วนใหญ่เป็นขยะน้ำหนักกลับมาหมุนเวียนใหม่ไม่ได้หรือนำไปขายไม่ได้ เช่น โฟม พลาสติก วัสดุบางชนิด เช่น Hot Melt (ลักษณะเป็นเม็ดสีเหลืองขนาดกลมเล็ก ใช้ในการติดชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์) เมื่อนำไปเผาก็ยังคงอยู่ในรูปเดิม และน้ำมันที่เหลือจากการทำความสะอาดเครื่องจักรจะนำมาเผาในเวลากลางวัน

บริษัท ก. มีพื้นที่ 2 แห่ง สำหรับเก็บวัสดุที่ขนออกมาจากโรงงาน ได้แก่ บริเวณริมทางรถไฟเยื้องกับสถานีรถไฟลำพูน ติดกับหมู่บ้านวังทอง (ตำบลเหมืองง่า) โดยเช่าที่ดินจากการรถไฟ อีกแห่งหนึ่งอยู่ริมทางสายลำพูน-ป่าซางบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านหนองเหียง ทั้งสองแห่งมีคนงานรวม 50 คน¹⁸ แผนที่ 3.6 แสดงทำเลที่ตั้งของการกำจัดของเสียในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือที่มีผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียง

¹⁸ สัมภาษณ์ชาวบ้านวังทอง ก.ค. 2538

แผนที่ 3.6 ทำเลที่ตั้งของการกำจัดของเสียในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

ที่มา : การสำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2536 - 2538

กล่าวโดยสรุป ทั้งปัญหาน้ำเสียและกากอุตสาหกรรม สะท้อนให้เห็นถึงความไม่พร้อมในการรับมือกับมลพิษอุตสาหกรรมซึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชนโดยรอบ และเกี่ยวข้องกับนโยบายที่เน้นส่งเสริมการลงทุนโดยไม่คำนึงถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นเฉพาะหน้าและในระยะยาว รวมถึงการไม่มีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการเสนอแนะ ตรวจสอบ ติดตามและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

3) ปัญหาสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน

ช่วงเดือนมีนาคม 2536 กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและปัญญาชนท้องถิ่นในเมืองลำพูนทำการสำรวจข้อมูลภาวะเจ็บป่วยและเสียชีวิตของคนงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เนื่องจากมีกระแสข่าวการเสียชีวิตโดยไม่ทราบเหตุชัด การสำรวจพบว่า มีคนงานหญิงชายอย่างน้อย 12 คนและบุตรของคนงานอีกจำนวนหนึ่งมีอาการป่วยและได้ทยอยเสียชีวิตตั้งแต่ปลายปี 2536 เป็นต้นมา และกลายเป็นข่าวครึกโครมในหนังสือพิมพ์หลายฉบับตลอด พ.ศ. 2537-2538

การรายงานข่าว ได้สันนิษฐานว่าการเจ็บป่วยและเสียชีวิตของคนงานเป็นโรคที่เกิดจากการทำงานซึ่งเกี่ยวข้องกับสารเคมี (กรมควบคุมมลพิษ 2537) และมลพิษทางอากาศในสถานประกอบการ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2538) ทำให้หน่วยงานในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ได้แก่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำพูน ศูนย์ระบาดวิทยาภาคเหนือ ศูนย์ความปลอดภัยในการทำงาน เป็นต้น เข้าตรวจสอบสาเหตุการเสียชีวิตครั้งนี้ มีการจัดสัมมนาสาเหตุการเสียชีวิต-การเจ็บป่วยของคนงานและแนวทาง-มาตรการป้องกันโรคร้ายจากการทำงาน ในวันที่ 29 มีนาคม 2537 คณะแพทย์ผู้เข้าร่วมสัมมนาและวินิจฉัยสรุปว่า ในจำนวนคนงาน 12 ราย นั้น เป็นโรคมุมิคุ้มกันบกพร่อง 8 ราย เป็นโรคไขสมองอักเสบ 2 ราย วัณโรคปอด 1 ราย และมะเร็งในเม็ดเลือด 1 ราย สาเหตุการเสียชีวิตของผู้ป่วยไม่เกี่ยวข้องกับภาวะการทำงานแต่อย่างใด (ข่าวทำเนียบรัฐบาล 03/43, 30 มีนาคม 2537) แพทย์และนักวิชาการที่ติดตามปัญหามาโดยตลอด ได้แย้งว่า การวินิจฉัยดังกล่าวใช้เวลาเพียง 1 วันและสรุปข้อมูลจากแพทย์ที่ไม่ได้ทำการรักษาผู้ป่วย ไม่ได้ทำตามหลักการแพทย์อย่างครบทุกขั้นตอน และไม่มีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเรื่องโรคเอดส์เข้าร่วม จึงไม่มีความน่าเชื่อถือในขั้นตอนการวินิจฉัย

ผลสรุปสาเหตุการเจ็บป่วยและเสียชีวิตที่ไม่ชัดเจนและมีข้อขัดแย้งนี้ กระทรวงสาธารณสุขจึงแต่งตั้งคณะทำงานศึกษาปัญหาและเสนอแนะแนวทางยกระดับสุขภาพพนักงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุข (กรมการแพทย์ กรมควบคุมโรค กรมอนามัย กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์) กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (กรมควบคุมมลพิษ) กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (สำนักงานประกันสังคม)

ทบวงมหาวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยมหิดล) ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดลำพูน ผู้แทนการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และผู้แทนโรงพยาบาลแมคคอร์มิค เพื่อศึกษาสาเหตุการป่วยและเสียชีวิต รวมทั้งอัตราตายของคณงานในลักษณะระบาดวิทยาเชิงพรรณนาแบบย้อนหลังระยะเวลา 6 เดือน (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2537) โดยรวบรวมข้อมูลทางการแพทย์จากโรงพยาบาลที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลด้านประชากร คณงานและการเสียชีวิตจากสำนักงานประกันสังคม ข้อมูลสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพการทำงานและการสัมผัสสารเคมีจากญาติผู้ตาย ตลอดจนสำรวจและเก็บตัวอย่างอากาศใน 7 โรงงานที่มีคณงานเสียชีวิต ตามเกณฑ์ของสถาบันสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงานแห่งชาติ แต่ผลการวิเคราะห์ไม่พบสารเคมีประเภทสารทำละลายอินทรีย์และตะกั่วมีค่าเกินมาตรฐานความปลอดภัย (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2538)

การสำรวจของคณะทำงานศึกษาปัญหาดังกล่าวพบข้อจำกัดหลายประการคือ ข้อมูลที่สำคัญ เช่น สารเคมีที่ใช้ในโรงงาน ข้อมูลการตรวจสภาพร่างกายก่อนเข้าทำงาน ประวัติการเจ็บป่วยของคณงาน รวมทั้งสภาพแวดล้อมและการสัมผัสสารเคมีในการทำงานมีอยู่น้อยมาก (กรมควบคุมมลพิษ 2537 : 51) การสำรวจอากาศในโรงงานที่มีคณงานเสียชีวิตเป็นการสำรวจสภาพแวดล้อมหลังจากที่มีการเสียชีวิตเกิดขึ้นเป็นเวลานาน บางโรงงานยังได้ยุบแผนกที่มีคณงานป่วยและเสียชีวิต บ้างก็ย้ายสถานที่ใหม่ หรือสร้างขึ้นใหม่ บางโรงงานไม่อนุญาตให้เข้าตรวจอาคารบางแห่ง บางโรงงานไม่อนุญาตให้เข้าตรวจทั้งโรงงาน ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จึงขาดสภาพความเป็นตัวแทนของอากาศในขณะทำงานของคณงานที่เสียชีวิต รวมทั้งไม่สามารถประเมินมลพิษและสารพิษที่เข้าสู่ร่างกายในช่องทางอื่นได้ เช่น ทางปากโดยติดไปกับมือที่ปนเปื้อนสาร และทางผิวหนังจากการทำงานสัมผัสสารเคมีเป็นเวลานาน ถ้าการป้องกันส่วนบุคคลไม่ดีพอ แต่ข้อจำกัดก็ทำให้ทราบว่ามีการใช้สารเคมีหลายชนิดซึ่งแพร่กระจายสู่สิ่งแวดล้อมการทำงาน แม้อยู่ในระดับไม่เกินมาตรฐานก็อาจเป็นพิษต่อสุขภาพได้ (อรพรรณ เมธาติลกุล 2538 : 2)

ภายใต้ข้อจำกัด มีการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเท่าที่จะรวบรวมได้ ด้วยความช่วยเหลือร่วมมือขององค์กรท้องถิ่น ญาติผู้เสียชีวิต ตลอดจนการสอบสวนประวัติการทำงานจากผู้ที่เป็นเพื่อนคณงาน (ซึ่งอาจไม่รู้จักชื่อสารเคมีได้ถูกต้อง) ควบคู่ไปกับกระบวนการทำงานและการผลิตที่เกี่ยวข้องคณะทำงานศึกษาปัญหาได้รายงานลักษณะการสัมผัสสารเคมีของคณงาน 12 คนที่เสียชีวิต ดังนี้

ตารางที่ 3.4 การสัมผัสสารเคมีของคนงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือที่เสียชีวิต ช่วง พ.ศ.2536-2538

เพศ	อายุ	สถานภาพสมรส	อาการสำคัญ	ตัวอย่างสารเคมีที่สัมผัสในการทำงาน	ช่องทางเข้าสู่ร่างกาย	ระดับ
หญิง	21	โสด	ชักเกร็ง	ตะกั่ว โลหะหนักอื่น	สูดดม/ ปาก	ปานกลาง
หญิง	23	โสด	ชักเกร็ง	ไตรคลอโรอีเทน , AL	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
หญิง	19	สมรส	ไข้ มีผื่นตามตัว	สารทำละลาย โลหะหนัก	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
หญิง	21	สมรส	ปวดศีรษะ คุมคอไม่ได้	อะซิโตน	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
หญิง	28	สมรส	แขนขาชา ลุกเดินไม่ได้	ตะกั่ว โลหะหนัก	สูดดม/ปาก	ปานกลาง
หญิง	23	สมรส	เหนื่อยอ่อนเพลีย	สารทำละลาย โลหะหนัก	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
หญิง	19	สมรส	ไอ เหนื่อย	สารทำละลาย	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
หญิง	17	สมรส	จุดจ้ำแดงตามตัว	อะซิโตน ตะกั่ว	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
ชาย	20	โสด	ไข้ ไอ	สารทำละลาย	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
ชาย	24	โสด	ไข้ ปวดศีรษะ	โลหะหนัก	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
ชาย	26	สมรส	แขนขาอ่อนแรง	Cutting Oil	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก
ชาย	30	สมรส	ถ่ายเหลวหลายครั้ง	ตะกั่ว โลหะหนักอื่น	สูดดม/ปาก/ผิวหนัง	มาก

ที่มา : อรพรรณ เมธาติลกุล 2538 ; จุฬี เลททีระพานิช 2538 อ้างใน อรพรรณ เมธาติลกุล (บก.) 2538 : 23-24.

ข้อมูลในตารางที่ 3.4 ส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการทบทวนประวัติการป่วย การเข้ารับบริการตรวจรักษาในโรงพยาบาลของผู้ป่วย เพราะไม่มีรายงานการตรวจทางพิษวิทยาและอาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ไม่ได้ประวัติการตรวจสุขภาพก่อนเข้างาน การตรวจระหว่างประจำการ และการตรวจเมื่อป่วยขณะปฏิบัติงาน ไม่มีบันทึกประวัติอาชีพ การทำงานและลักษณะงานโดยละเอียดหรือส่วนของงานที่เกี่ยวข้องกับการป่วย แต่อย่างใด ซึ่งชี้ให้เห็นข้อจำกัดอีกประการหนึ่ง

ในประเด็นที่เกี่ยวกับโรคเอดส์ ซึ่งยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นปัญหารุนแรงเพิ่มมากขึ้นในเขตภาคเหนือ ดร.ครรชิต ลิ้มปกาญจนรัตน์ ผู้ช่วยผู้อำนวยการโครงการความร่วมมือด้าน HIV / AIDS ระหว่างกระทรวงสาธารณสุขและศูนย์ควบคุมโรคติดต่อแห่งสหรัฐอเมริกา (CDC) ให้ข้อเสนอแนะใน

การวิจัยสาเหตุการเสียชีวิตว่า หากพิสูจน์แล้วว่าผู้ที่มีเชื้อเอชไอวีเสียชีวิตจากสารตะกั่วหรือสารทำลายสามารถวินิจฉัยได้เลยว่าผู้นั้นเสียชีวิตเพราะสารพิษ โดยทั่วไป การเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์มาจากการติดเชื้อและมีอาการบ่งชี้โดยเฉพาะเช่น ปอดอักเสบ ท้องร่วง น้ำหนักลดผิดปกติ ซึ่งอาจใช้เวลากว่า 10 ปี กว่าผู้ป่วยจะเสียชีวิต (Forsyth 1994 : 36) ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ คนงานที่เสียชีวิตมีอายุระหว่าง 19-30 ปี เป็นการเสียชีวิตก่อนวัยอันควร หลายคนเสียชีวิตด้วยโรคระบบสมองและประสาทโรคปอด และระบบเลือด ซึ่งไม่มีภาวะติดเชื้อโรคเอดส์ ในรายที่มีการติดเชื้อเอดส์และเสียชีวิตนั้น มีหลายรายไม่อยู่ในระยะของเอดส์ที่ทำให้ถึงแก่ชีวิต นอกจากนี้ ยังมีผู้ป่วยสมองอักเสบเนื่องมาจากการทำงานสัมผัสกับสารไตรคลอโรอีเทนและมีอาการชัก ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าป่วยจากการทำงาน (อรพรรณ เมธาติลกกุล 2538 : 61) และประการสำคัญคือ ในขณะที่มีบทสรุปว่าโรคเอดส์คือสาเหตุการเสียชีวิตของคนงาน เมื่อมีภาวะเจ็บป่วยและเสียชีวิตเกิดขึ้นทุกมุมในรอบปีต่อไป จะไม่มีมาตรการควบคุมสารพิษอย่างเข้มงวด และการเฝ้าระวังสุขภาพของกลุ่มคนงานเกิดขึ้นแต่อย่างใด (อุทัยวรรณ กาญจนกมล 2538 : 8)

ในอีกด้านหนึ่ง ครอบครัวและเครือญาติของคนงานผู้เสียชีวิต เชื่อว่า สาเหตุที่ทำให้ลูกหลานของพวกเขาเสียชีวิตคือการทำงานหนักเกินไป บางคนทำงานถึงวันละ 12 ชั่วโมง ทั้งงานกะกลางวันและกะกลางคืน แทบไม่มีเวลาหยุดพักผ่อน ไม่มีเวลากิน ไม่มีเวลานอน โดยมีผลประโยชน์จากค่าแรงเงินล่วงเวลา เบี้ยขยัน เงินโบนัสพิเศษ ที่โรงงานใช้เป็นแรงจูงใจให้เร่งทำงาน เพื่อเพิ่มการผลิตตามเป้าหมาย นั่นสืบจากการผ่อนส่งข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น รถจักรยานยนต์ ตู้เย็น โทรทัศน์ เครื่องเล่นวิดีโอ เครื่องเสียง ฯลฯ คือความจำเป็นอีกด้านหนึ่งที่บังคับให้คนงานทำงานประหนึ่งเครื่องจักรประการสำคัญ คนงานไม่รู้ว่าสารเคมีที่ต้องสัมผัสในขณะที่ทำงานอยู่มีอันตรายมากน้อยเพียงใด เมื่อเกิดภาวะเจ็บป่วยไม่สบาย ทำงานไม่ไหว ก็ต้องลาออกจากงาน เมื่อป่วยหนักจนเสียชีวิตก็ไม่มีสิทธิเรียกร้องเงินค่าตอบแทนใด ๆ จากโรงงาน (ผู้สื่อข่าวพิเศษ 2537 : 26) การที่คนงานส่วนมากไม่มีประสบการณ์ในการทำงานอุตสาหกรรม จึงไม่ตระหนักถึงอันตรายที่เกิดขึ้น (Forsyth 1994) อีกทั้งมีช่องว่างในการรับรู้อันตรายจากการทำงานภายใต้กระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีระดับสูง (Kamol Sukin 1994) ปัญหาที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยยังคงไม่มีโครงสร้างทางการเมืองในการรับมือกับมลพิษอุตสาหกรรม อีกทั้งยังมีความลักลั่นระหว่างหน่วยงานรัฐที่ส่งเสริมการลงทุนและหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม (Forsyth 1994) ตลอดจนความไร้ประสิทธิภาพในการดำเนินงานด้านอาชีวอนามัยของหน่วยงานรัฐบาล

หน่วยงานรัฐที่มีบทบาทในงานอาชีพอนามัยระดับจังหวัด ได้แก่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด โรงพยาบาลศูนย์และโรงพยาบาลทั่วไป สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด และสำนักงานแรงงานจังหวัด ซึ่งอยู่ในสังกัดของกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงมหาดไทย ตามลำดับ ส่วนองค์กรในระดับชาติ ได้แก่ กองอนามัย (กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข) กองมาตรฐานแรงงานและสถาบันความปลอดภัยในการทำงาน (กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม) และกองตรวจโรงงานและกองความปลอดภัยโรงงาน (กระทรวงอุตสาหกรรม) ซึ่งโดยทั่วไปยังมีศักยภาพจำกัดในการสนับสนุนการทำงานอาชีพอนามัยระดับจังหวัด (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์และคณะ 2535 : 33) ในกรณีของจังหวัดลำพูนพบว่า การดำเนินงานสำนักงานแรงงานจังหวัดให้น้ำหนักความสำคัญอยู่ที่การจัดหางาน ส่วนสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดส่วนใหญ่จะเน้นงานส่งเสริมอุตสาหกรรม มีเพียงสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดที่ได้มีการดำเนินงานด้านอาชีพอนามัย เช่น การอบรมคนงาน การสำรวจสภาพแวดล้อมในการทำงาน เป็นต้น

แต่เท่าที่ผ่านมา พบว่า การดำเนินงานในระดับจังหวัดหรือภูมิภาค ยังมีความไม่พร้อมในการรับมือทั้งปัญหาเฉพาะหน้าและระยะยาว ตัวอย่างเช่น คนงานหญิงอายุ 21 ปี จากบริษัทผลิตประกอบชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์แห่งหนึ่งในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เสียชีวิตเมื่อเดือนธันวาคม 2536 และขึ้นเนื้อตัวอย่างถูกนำไปวิเคราะห์ที่โรงพยาบาลในเชียงใหม่ ผลการตรวจไม่มีเชื้อเอชไอวี แต่ไม่มีการตรวจสอบสารโลหะหนักเพราะไม่มีเครื่องมือวิเคราะห์ (Forsyth 1994 : 36) นอกจากนี้ การดำเนินงานด้านอาชีพอนามัยที่ควรปฏิบัติอย่างจริงจังและเป็นระบบ คือการตรวจสุขภาพคนงาน งานด้านสุขศึกษา การให้ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมการทำงานในโรงงานที่เปิดโอกาสให้คนงานมีส่วนร่วมโดยตรง ยังอยู่ในสภาพหยุดนิ่ง (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์และคณะ 2534 : 62)

6. บทสรุป

ประเด็นที่อธิบายเพื่อชี้ให้เห็นถึงลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลงเกือบทุกด้าน โดยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือและผลที่ตามมาหลังจากนั้น ดังได้กล่าวมาทั้งหมด อาจสรุปได้ดังนี้

ในส่วนของการใช้ที่ดิน จะเห็นได้ว่า ในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา แม้โดยภาพรวม จะไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็วและขนานใหญ่ โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่รายรอบหมู่บ้านและโรงงานอุตสาหกรรม (ซึ่งได้เปลี่ยนมือจากชาวนาไปสู่นักลงทุนจนหมด) เนื่องมาจากใน

ปัจจุบันยังคงเป็นพื้นที่ว่างซึ่งรอการเข้าทำประโยชน์เสียเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่เห็นได้ชัดมากกว่า คือการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นในชุมชนเดิมและพื้นที่ตามแนวถนนสายหลัก ที่มีการขยายตัวโดยไม่มีผังเมืองรองรับเนื่องมาจากการก่อสร้างหอพักคนงาน อาคารพาณิชย์ โรงพยาบาล บ้านจัดสรร ตลอดจนร้านค้าต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบรับกับวิถีบริโภคของคนงานในโรงงาน เช่น ร้านอาหาร ร้านเหล้า และแหล่งบันเทิง เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตชุมชนนี้ เกี่ยวข้องกับการเพิ่มประชากรจากการเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานของคนต่างถิ่นตามระดับการจ้างงานที่เพิ่มขึ้นในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในแง่ของกายภาพจึงเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีผลสำคัญต่อวิถีสุขภาพของคนงานด้วย

เมื่อมองย้อนกลับไปในอดีต ชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ก่อตัวขึ้นมาจากการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของชาวยองในยุคนั้น เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง และมีพัฒนาการทางสังคมต่อเนื่องถึงการรุกเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา โครงสร้างพื้นฐานของการพัฒนาที่เอื้อให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจได้แก่ ทางรถไฟสายเหนือ ทางหลวงหมายเลข 11 และโครงการชลประทานเพื่อการเกษตรแม่กวง ตลอดจนนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดินเพื่อการเกษตร และการเปลี่ยนแปลงอาชีพของผู้คนในชุมชน ที่ดินซึ่งเปลี่ยนมือไปสู่ผู้มีได้ประสงค์ทำการเกษตรนั้นมีราคาสูงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ความล้มเหลวของการผลิตในภาคเกษตรกรรมอันเนื่องมาจากพื้นที่เป็นน่าน้ำฟ้า และโครงการชลประทานที่เปลี่ยนมารับใช้ความต้องการของเมืองและอุตสาหกรรม มีส่วนผลักดันให้คนในชุมชนแถบนี้หันไปทำงานรับจ้างในเมือง และประกอบอาชีพอื่นเช่น การทำโต๊ะตู้ไม้ เดินทางเร่ร่อนขายในหลายจังหวัด เป็นต้น

การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือในช่วงแรกยังมีได้นำความเจริญออกมาจากส่วนกลางหรือมีการกระจายรายได้อย่างชัดเจนมากนัก จนกระทั่งมีกระแสการลงทุนของบริษัทข้ามชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นมา ความต้องการแรงงานในระดับการผลิตเพิ่มสูงมาก และคนหนุ่มสาวจำนวนมากก็ได้กลายเป็นกรรมกรโรงงาน การขยายตัวของการทำงานในนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้ไม่จำกัดเฉพาะเพียงท้องถิ่นเท่านั้น หากเชื่อมโยงกับการเคลื่อนย้ายแรงงานจากทุกภูมิภาคของประเทศ ทั้งนี้เพราะกำลังแรงงานท้องถิ่นมีจำกัด ขณะเดียวกันก็มีอัตราค่าจ้างที่ค่อนข้างสูงมากด้วย

เนื่องจากโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมเบาจำพวกผลิตประกอบชิ้นส่วน เช่น อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น ดังนั้น ลักษณะการจ้างงานที่โดดเด่นก็คือ

การจ้างแรงงานหญิงแบบเข้ม ดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. 2538 คนงานหญิงมีจำนวนร้อยละ 72.1 ของจำนวนคนงานทั้งหมด

การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เป็นผลตามมาหลังจากนี้ คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่ผลมาจากข้ออ่อนของการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและอาชีวอนามัยของกรนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การส่งเสริมการลงทุนและความเจริญทางเศรษฐกิจมีความสำคัญมากกว่าคุณภาพชีวิต

สภาพปัญหาหลักอันได้แก่ น้ำเสียและสงกลิ่นเหม็น การกำจัดกากสารพิษ และการเจ็บป่วย-เสียชีวิตของคนงานในโรงงาน แม้อุณหภูมิจะเป็นปัญหาเฉพาะพื้นที่และส่งผลกระทบต่อกลุ่มคน แต่ประวัติศาสตร์มลพิษอุตสาหกรรมในประเทศไทยได้ชี้ให้เห็นว่า สภาพปัญหาที่คล้ายคลึงกันนี้ ในที่สุดก็จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยรวม

การปะทุขึ้นของปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพในกรณีนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ มีอาจมองข้ามบทบาทสำคัญยิ่งของประชาสังคม (Civil Society) และพลังของสื่อสารมวลชน กลุ่มคนท้องถิ่น ในลำพูนได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้ปัญหาปรากฏต่อสาธารณชนทั่วไป โดยการสอดส่องดูแล ตรวจสอบและเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหา อย่างไรก็ตาม ในกรณีของการบ่งชี้ปัญหาสุขภาพโดยเฉพาะการเสียชีวิตของคนงาน ที่ผ่านมานั้น ประสบกับข้อจำกัดหลายประการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้คือประเด็นที่อ่อนไหวอย่างยิ่งต่อบรรยากาศการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้ เบื้องหลังชีวิตคนงานไร้ฝีมือในสายพานการผลิตจึงถูกมองข้าม ในบทต่อไป จะเน้นศึกษาชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือเพื่อสะท้อนให้เห็นแบบแผนชีวิตและวิถีสุขภาพของคนงานท้องถิ่นและคนงานย้ายถิ่น